سوله

د اسلام له نظره

جان محمد زاهدي احمدزی
عبدالواحد نهضت فرامی

انجمن همکاری برای صلح و همبستگی
CPAU

دکتاب ځانګړ تیاوی

د کتاب نوم	:	سوله د اسلام له نظره
محقق	:	استاد زاهدی احمدزی
کمپیوتر دیزاینر	:	میرویس رامکی
ناشر	:	د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه
د چاپ شمیر	:	۱۰۰۰ جلد
د چاپ تاریخ	:	۱٤۲۱ ق - ۱۳۷۹ ش - ۲۰۰۰ م

لومړی چاپ

چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، ګل حاجی پلازه ۱۲۲
تیلفون ۸٤۳۳۸۲

د دې کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه پورې اړه لري

سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او
عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې اوپیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه
۱٤۲۱ق - ۱۳۷۹ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

ډالـــی

ټولو هغو و ګډو ، ټولنو او انجمنو نو ته چې د بشرې ټولنې له پاره د سوله ئیز ژوند کولو هاند کوي ، له جنګ څخه کرکه کوي ، ترهه ګر کړی غندی او د بشری وینې درناوی کوي او د ځمکې د اعـمار له پاره سوله او امن ضروری ګڼي.

د سولې او یووالی د پاره د هڅو کولو انجمن

فهرست

عنوان مخ

سریزه.. ۱

لمړی برخه

تعریف لغوی

اصطلاحی.. ۳
د سولې شرعي حکم.. ۵
د سولې ډولونه.. ۶
د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه.. ۷
شرطونه.. ۱۱
لومړی شرط ، دویم شرط ، دریم شرط.. ۱۳
څلورم.. ۱٤
پنځم.. ۱٥
شپږم.. ۱۷
اووم شرط

عنوان مخ

دویم ډول د میږه او میرمن ترمنځ سوله........................ ۱۹
په وصیت کی سوله.................................. ۲۶
په پر هارونو کی سوله................................ ۲۸
په مالی حقوقو کی.................................... ۳۱
د دغی سولی ډولونه، ۱- صلح مع اقرار.................. ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنگیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول........... ۳۶

دوهمه برخه

احکام او مسائل

د صلحی احکام...................................... ۵۱
د سولی دینی ارزښت.................................. ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی.......................... ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله................ ٦٦
سوله کول غوره عمل.................................. ۷۲

عنوان | مخ

سوله ئیز ژوند او اسلام........................... ۷۷
د مدینی میثاق.................................. ۷۸

دریمه برخه
د سوله ئیز ژوند کولو تعریف

د نبوی احادیثو په رڼاکی سوله ئیز ژوند.................. ۸۵
ټولنیز عدالت................................... ۹۱
اسلام او د بشر حقوق.............................. ۹۹
په اسلام کی مدنی او اقتصادی حقوق.................... ۱۰۶
اقتصادی حقوق.................................. ۱۰۹
دانتقام په پرتله عفوه............................. ۱۱۶
د انتقام په مقابل که د عفوی په باره کی نبوی سیرت............ ۱۲۰
امنیت مصئونیت راولی............................. ۱۲۴
پای.. ۱۳۲

سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څیړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دري ورځنۍ ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څېړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.
د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوري منابعو څخه ګټه اخیستل شوې ده، دا کتاب مونږ ته دا راښيي چې د اسلام دین په دوامداره او پرله پسې توګه د لانجو د حل او د سولې کولو لارښوونه کوي. په بل عبارت له دغه تحقیقي اثر څخه ثابتیږي چې د اسلام مبارک دین د سولې او برابرۍ دین دی چې د هر ډول قهر او غصې په کنترول ټینګار کوي. د اسلام دین خپل پیراوان سولې، مینې، رښتینولۍ او ورورګلوۍ ته رابولي.
که د اسلام د دین بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دین د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دی. له بده مرغه په دې هکله د مسلمانانو غرضي تبلیغات او ځیني عملونه د اسلام د احکامو څخه توپیر او مخالفت لري.
د اسلام پاک دین نه یوازې دا چې خپلو پیروانو ته د سولې لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو ادیانو له پیروانو سره هم په سوله او صمیمیت کې ګذاره وکړي.
لکه څنګه چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې اسلام د لویو ولسي نظامونو په جمله کې حسابیده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکۍ نظام واقعي ښکارندوی ؤ چې د

یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. خو له بده مرغه هغه په ولسی ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلی حالت پاتی نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چارواکو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لړه ګټه اخیستله او د دی پرځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوری نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسی عملونه د وخت د یو زمامدار کارؤ په داسی حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.

د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه هیله منده ده چې د دغه څیړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کی مثبت پرمختګ رامنځ ته شی او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کی به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پیښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشی.

مونږ هیله مند یو چې دغه باارزښته کتاب به د داسی یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالی او توپیر څخه خلاصه وې رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوې

د سولی او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه

مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کی له دغولاندی ماخذونه څخه استفاده شوی ده.

۱-قران کریم

تفاسیر:	مصنف	متوفی
۲- تفسیر قرطبی	امام محمد بن احمد قرطبی	٦٧١ هـ
۳- تفسیر ماوردی	امام ابوالحسن علی بن حبیب ماوردی	٤٥٠ هـ
٤- تفسیرالمحرر الوجیز	امام عبدالحق بن غالب بن عطیه اندلسی	٥٤٦ هـ
٥- تفسیر ابن کثیر	حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمروبن کثیر	٧٧٤ هـ
٦- تفسیر موضح الفرقان	علامه محمود الحسن د یوبندی	۱۳۳۹ هـ
٧- تفسیر مجمع البیان	علامه طبرسی - فضل بن حسن	٥۳۸ هـ
۸- تفسیر معارف القرآن	مولانا مفتی محمد شفیع	۱۳۹٦ هـ - ۱۹٧٦هـ
۹- تفسیر جصاص	علامه احمد بن علی رازی جصاص	۳٧٠هـ
۱٠- تفسیر تفهیم القران	مولانا سید ابوالاعلی مودودی	۱۳۹۹ هـ
۱۱- تفسیر بیان القران	حکیم الامة مولانا اشرف علی تهانوی	۱۳٦۲هـ
۱۲- تفسیر سراج المنیر	علامه محمد شربینی الخطیب	۹٧٧هـ
۱۳- تفسیر مدارک	امام عبدالله بن احمد نسفی	٧٠۱هـ
۱٤- تفسیر روح المعانی	شهاب الدین سید محمد الوسی مفتی بغداد	۱۲٧٠هـ
۱٥- تفسیر کبیر	علامه شیخ محمد بن عمر رازی	٦٠٦هـ
۱٦- تفسیر صفوة التفاسیر	محمد علی صابونی	
آحادیث:		
۱٧- صحیح بخاری	امام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری	۲٥٦هـ
۱۸- صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشیری نیشاپوری	۲٦۱ هـ
۱۹- سنن ابی داود	امام ابو داود سلیمان بن اشعث	۲٧٥هـ
۲٠- جامع ترمذی	امام محمد بن عیسی ترمذی	۲٧۹هـ

۲۱ - سنن دارقطنی	امام علی بن عمر دارقطنی	۳۸۵ھ
۲۲ - مشکوۃ	شیخ ولی الدین تبریزی	
۲۳ - نہج البلاغہ	امام سید شریف رضی	
۲۴ - نیل الأوطار	امام شوکانی محمد بن علی	۱۲۵۰ھ
۲۵ - سبل السلام	امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی	۱۱۸۲ھ
۲۶ - فتح الباری	امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی	۸۵۲ھ
۲۷ - اشعۃ اللمعات	شیخ عبدالحق دهلوی	۱۰۵۲ھ
۲۸ - عون المعبود	علامہ ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی	
۲۹ - فیض الباری	شاہ انور شاہ کشمیری بن سید محمد معظم	۱۳۵۲ھ
۳۰ - غایۃ المأمول	شیخ منصور علی ناصف	۱۹۲۴ھ

فقہ:

۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف	امام او قاضی یعقوب بن ابراهیم	۱۸۳ھ
۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید	حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام	۲۲۴ھ
۳۳ - هدایہ	علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی	۵۹۳ھ
۳۴ - المغنی لابن قدامہ	علامہ موفق الدین عبدالله بن احمد ابن قدامہ مقدسی	۶۲۰ھ
۳۵ - شرح السیر الکبیر	امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی	۱۸۰ھ
۳۶ - جامع الفصولین	شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل	۸۹۲ھ
۳۷ - معین الحکام	امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی	
۳۸ - زبدۃ الاحکام	امام خمینی	
۳۹ - تحریر الوسیلہ	امام خمینی	
۴۰ - الحلال و الحرام	علامہ یوسف قرضاوی	
۴۱ - کتاب الدیات	امام ضحاک شیبانی	۲۸۷ھ
۴۲ - الفقہ الاسلامی وادلتہ،	وهبة زحیلی	
۴۳ - توضیح المسائل	امام ابولیث سمرقندی	۳۷۳ھ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سریزه

«الحمدلله رب العالمین والصلاة والسلام علی رسوله محمد وعلی آله واصحابه و من دعا بدعوته الی یوم الدین.»

وبعد:

داسلام مقدس دین یواځینی هغه دین دی چی د نورو ادیانو په نسبت زیات دانسان ژوند ته احترام لری او ددی خبری ښکاره دلیل دادی چی الله تعالی په ناحقه سره دیو انسان ژوند ختمول دټول انسانیت قتل او ختمول ګڼلی دی لکه چی په قرآن کریم کی الله تعالی فرمایلی دی:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِی الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعاً و مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعاً.» (۱)

ترجمه: *هغه څوک چی ووژنی یو نفس بی له عوض دبل نفس نه یا بی له فساده په ځمکه کی نو ګواکی ټول خلک یې وژلی دی او هر چا چی ژوندی کړ دغه یو نفس نو ګواکی ټول نفس یې ژوندی کړی دی.*

او ددې حکمت دادی چی الله تعالی انسان په ځمکه کی دکومو لویو مقصدونو له پاره پیدا کړی دی چی دځمکی عمران هم پکی دی او بیا یې دځمکی واک ورته ورکړی دی په خپل منځی جګړو سره له منځه درومی، تمدن او اجتماعیت تحقق نه مومی. همدا سبب دی چی داسلام مقدس دین اسلامی أمت ته په خپل منځی روغی جوړی، سولی او سلامتی

۱- (دمائده سورة ۳۲ -آیت ۵ سوره ٦ سپاره ۵ رکوع)

حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کلیمې معنا امن أو سلامتیا ده.
مگر له بده مرغه په پنځمه هجری پیړۍ کې کله چې په اسلامي امت کې یو شمیر داسې وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو حرص أو مینې د اسلام د سولې، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځي ایثار او قرباني له زرینو هدایاتو څخه لرې کړل، چې تر اوسه پورې په اسلامي امت کې د غه بدمرغي دوام لري چې نه یوازې دا چې د اسلامي امت تمدن، عمران، سوکالي او هوساینه یې تالاترغه کړی دی؛ بلکې د غیر اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره یې هم له اسلامي سوله پالو اصولو څخه په لرې کیدو د ازمینه برابره کړې ده چې پر اسلام د نه پوهیدلو او د دغو بې لارې شویو مسلمانانو د اعمالو په لیدلو سره پر اسلام تنقیدونه وکړي. سره له دې چې په تیرولسو پیړیو کې د اسلامي امت مصلحینو په بشپړه توګه د سولې او امن د پلې کولو په تکل د خپل وس په اندول دعوت چلولی او هلې ځلې یې کړې دي چې په زړه پورې نتیجه یې ورکړې ده، او د امت د پرګنو برم او سکون یې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پورې دغه لړۍ روانه ده او روانه به وي، دا ځکه چې په هرعصر کې ځینې وګړي د نفس او شیطان په لمسه په ځینې ولسونو کې د خپل ولس د سوله ئیز ژوند په لاره کې خنډ واقع کیږي چې نیږدې مثال یې زمونږ د ګران هیواد افغانستان روان غمیز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحینو په اتباع سره د غه اثر د سولې او امن د ارزښت په بیان کې د اسلامي مسئولیت په احساس کولو لیکلی شي الله تعالی دې وکړي چې اغیزمن وګرځیږي او زمونږ د غم ځپلی ملت تالا شوې سوله او امن بیرته راوګرځیږي.

آمین

استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی

سوله داسلام له نظره

لفظي تعريف:

صلح عربي کليمه ده او په عربي ژبه کي صلح په يوولسو معناو سره راغلي لکه چي امام راغب اصفهاني اونورو عربي ژبو دپوهانو ويلي دي، اوهغه معنا وي يې په لنډيز سره په لاندې کرښو کي بيانولي شي:

الف: دمنفعت او گټي په معنا.

ب: دوړتيا اومناسب والي په معنا.

ج: دښه والي په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. يعني چي په يوشي يا يوچاکي نيمگړتياوي هغه ورڅخه لري کړاي شي او بشپړ کړاي شي.

و: دنيکي او ښيگړي کولو په معنا. يعني نيک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ی: داتفاق او پخلاکيدو په معنا:

ا-ی: داوربند او جنگ منعه کولو په معنا.

اصطلاحي تعريف:

دصلح داصطلاحي تعريف په باره کي فقهاؤ مختلف أقوال څرگند کړي دي، داځکه چي دصلح مختلف موارد دي، لکه په اقتصادي معاملاتو کي صلح، په ازدواجي معاملاتو

کی دمیږه او میرمن ترمنځ صلح، دجګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسی نور چی دهریو مورد له پاره صلح ځانګړی تعریف لری، خو دلته له دی امله چی په جنګی صلح بحث کولی شی او دجنګ اوصلح دموضوع دمختلفو اړخونو بیان دی یوازی دجنګی صلح اصطلاحی تعریف وړاندی کولی شی چی محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربی لغت پوهانو کړی دی او هغه دادی:

الصلح: هورفع الحرب و المخاصمات على شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد يرفع النزاع. (١)

ترجمه: *صلح په شرعی اصطلاح کی دجنګ بندول او شخړو لری کول او داختلافاتو ختمول دی، پرهغو شرطونو سره چی دصلح دشرطونو په نوم سره یادولی شی، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږی چی جنګ، شخړه او نزاع پری ختمیږی، برابره خبره ده که نزاع لفظی وی او که وسلواله وی.*

دصلح دغه اصطلاحی تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چی پدغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتی وی، که محاربوی او که ازدواجی وی ټولی پکی رادرومی. دغه راز محاربوی هر ډول صلح هم پکی راځی، برابره خبره ده که دمسلمانانو او کفارو ترمنځ وی او که دکومی اسلامی ډلګی او دهغوی دمسلمان حاکم ترمنځ وی، او که ددوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وی، حقوقی وی، که سیاسی وی او که جغرافیوی دغه ګردی صلح احتوا کوی، او پکی رانغاړی یې.

دصلح شرعی حکم:

په اسلامي شریعت کي هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړی ختمول روا دي خو پدی شرط چی حلال پکی حرام نه کړای شی او حرام پکی حلال نه کړای شی. یعنی په سوله کی اسلامی حدود په نظر کی ونیولی شی او دغیر شرعی اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

---

١ – مفردات القرآن ص ٢٩٢، القاموس المحيط ج ٢ ص ٨٣٩، معجم الوسيط ج ١ ص ٥٢٠، ألمنجد ج ١ ص ٤٣٢

ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شريعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن عمرو بن عوف المزني رضي الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قال:

« أَلصُّلحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إلَّاصُلْحاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلٰی شُرُوْطِهِمْ إلَّا شَرْطاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً » [1] رواه ابوداود وابن ماجه والترمذی

ترجمه: *له عمرو بن عوف مزني رضی الله عنه څخه روايت شوی دی چې په تحقيق سره رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دی، مگر داسې صلح روا نه ده چې شرعي حلال شيان حرام وگرځوي او يا حرام شيان حلال وگرځوي. او په مسلمانانو باندې پر هغو شرطونو باندې التزام واجب، او عملي کول يې پرې لازم دي چې د سولې د تړون په مهال کې پرې کيښودل شوي وي مگر د داسې سوله ئيز شرط قبلول او عملي کول پرې لازم نه دي چې حلال حرام وگرځوي او يا حرام حلال وگرځوي.*

دا حديث امام ابوداود په خپل سنن کې او امام ابن ماجه په خپل سنن کې او امام ترمذي په خپل جامع کې تخريج او روايت کړی دی.

امام شوکاني رحمة الله عليه د پورتنی حديث په شرح کې ليکلي دي:

قوله « الصلح جائز » ظاهر هذه العبارة العموم، فيشمل كل صلح الا ما استثنى: والى العموم ذهب ابوحنيفة ومالک واحمد والجمهور. » [2]

ترجمه: د حديث دا جمله چې صلح په اسلامي شريعت کې روا ده، پردې باندې دلالت کوي چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسې صلح څخه چې له مشروعيت څخه مستثنی شوې وي، امام ابوحنيفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ويلي دي چې نظر په دغه پورتنی حديث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعي نصوصو

---

١ - سبل السلام ج ٣ ص ٨٨٣، نيل الاوطار ج ٥ ص ٢٨٦، طبع مصر مصطفى بابی

٢ - نيل الاوطار ج ٥ ص ٢٨٧، عون المعبود ج ٩ ص ٤٠٧، بيروت دارالفكر

ځخه خلاف نه وي.

دصلح ډولونه

په اسلامي شریعت کې په مجموعي توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چې حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفی ۸۵۲هـ ۱٤۷۳م) په خپل کتاب فتح الباري شرح صحيح البخاري كتاب الصلح کې ويلي دي:

والصلح اقسام: ۱- صلح المسلم مع الكافر، ۲- والصلح بين الزوجين، ۳- والصلح بين الفئة الباغية والعادلة، ٤- والصلح بين المتغاضبين، ٥- والصلح فى الجراح كالعفو على مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فى الاملاک أو فى المشتركات كالشوارع. (۱)

ترجمه: *او صلح په ډيرو ډولونو ده، لکه صلح دمسلمان له کافر سره، دويم دميړه او ميرمن ترمنځ سوله کول، دريم: دياغي او نياومني ډلو ترمنځ سوله کول، څلورم: ددوه مرورو ترمنځ دپخلاينې روغه کول، پنځم: په خپل منځي جنګ کې دټپي شويو دځخمونو سوله کول او هغه داسې چې دټپي شوي له پاره پر ټپي کوونکي باندې ددیت په توګه پرمال کينبودلو سوله وکړای شي، شپږم: ددوه برخمنو او څوکسانو چې په املاک کې سره شريک وي لکه لياره او داسې نور او بيا دهغو په منځ کې اختلاف سره پيدا شي او يو دبل په مخه کې خنډ واقع کيږي او نه يې پريږدي چې ګټه ورڅخه واخلي بيا ددوي ترمنځ دريم ګړي روغه جوړه سره وکړي.*

دسولې دغه شپږواړه ډولونه الله تعالی په قرآن کريم کې بيان کړي دي چې ځينې ډولونه يې په ځانګړي توګه ذکر کړي دي دا ځکه چې دصلح دغه ډولونه ډير مهم دي، او اهميت يې دمتعدي والي په وجه دی، يعنې داختلاف او جنګ تداوم چې زيانونه يې ټولنې ته متعدي کيږي او ټولنه ورځخه زيانمنه کيږي پداسې حال کې چې صلح يې نه يوازې داچې جګړه مارو اړخونو ته ګټه رسوي بلکې ټولنې ته يې هم ګټه رسيږي نو ځکه الله تعالی په

۱- فتح الباري ج ٥ ص ۲۲۷ طبع بيروت داراحياء التراث العربي تاريخ طبع ۱۳٤۸هـ

ځانګړی توګه ذکر کړی دی، او یو شمیر نور سوله ئیز ډولونه یې عام او ضمنی بیان کړی دی چی بیا فقهاؤ داجتهاد په ذریعه په تفصیل سره بیان کړی دی، زه غواړم دلته د قرآن کریم په رڼا کی په قرآن کریم کی د سولی ذکر شوی ډولونه هر یو بیلابیل په تفصیل سره ذکر کړم څو د سولی مینه وال په اسانتیا سره د هغوی په شرعی ارزښت پوه شی، او هم په شرعی توګه د سولی داړتیا ضروری مراتب وپیژنی:

لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غیر اسلامی ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کی الله تعالی په قرآن کریم کی مومنانو ته داسی لارښونه او حکم کړی دی او ورته فرمایلی یې دی:

«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللهِ اِنَّه هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُرِيْدُوْآ اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللهُ هُوَ الَّذِیْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِه وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.» (۱)

ترجمه: *او که چیری کفار صلحی او روغی ته میل وکړی نو ته هم (د هغوی د سولی وړاندیزو منه او) صلحی ته میل وکړه او پر الله تعالی باندی توکل وکړه، بیشکه چی الله تعالی هم دی ښه اوریدونکی د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندی پوه او ښه عالم دی. او که دوی یعنی سوله کوونکی کفار اراده وکړی چی تا ته دوکه او فریب درکړی په دغه روغه کی نو بیشکه تا ته الله تعالی کافی دی. همدی هغه ذات دی چی تا ته یې قوت درکړی په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شیخ الهند علامه محمود الحسن دیوبندی په خپل تفسیر موضح الفرقان کی د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلام کی فی سبیل الله جهاد په ځمکه کی د فساد او فتنی د ختمولو او د سوله ئیز ډاډمن ژوند د تیرولو او د کلمة الله د اعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چیری د غه عالی مقاصد له وینی تویولو څخه پرته حاصل شی نو بیا خو د وینی تویولو ته هیڅ حاجت نشته. که چیری د اسلام مخالفین د روغي کولو وړاندیز وکړی تاسی یې هم ورسره قبول

۱- دانفال سورة ۶۱-۶۲ آیاتونه لسمه سپاره (انفال سورة)

کړئ، او که هغوی دصلحې په پرده کې غواړې چې مؤمنان تيرباسي او د هغوی له پلوه دچلول احتمال وی نو بيا هم تاسي هيڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړی؛ الله تعالی دمؤمنانو ملگری دی دکفارو هر ډول سوله دښمنه پلانونه به شنډ کړی او تاسي به په خپل نصرت سره پری بريالی کړی. (١)

دغه راز د جعفری مذهب نامتو مفسر علامه طبرسی «ابوعلی فضل بن حسن» متوفی ٥٤٨ هـ په خپل موثق تفسير مجمع البيان فی تفسير القرآن کی د دغه مبارک آيت په تفسير کی ويلی دی:

«وَ اِنْ يُرِيْدُوا اَنْ يَّخْدَعُوكَ» معناه و ان يرد الذين يطلبون منک الصلح اي يخدعوک فی الصلح بان يقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتی يقووا فيبدأوکم بالقتال من غير استعداد منکم «فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ» ای فان الذی يتولی کفايتک الله «هُوَالَّذِی اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ». (٢)

ترجمه: *يعنی ددغه آيت معنا دا ده چی که هغه څوک چی له تاڅخه د سولی غوښتنه کوی او دوی غواړی په صلح کی له تاسره دوکه وکړی او هغه داسی چی د سولی په وړانديز سره ستا ملگری له تاڅخه او له جنگ کولو واړوی او منعه يې کړی تردی چی دوی ځانونه پياوړی او ځواکمن کړی او بيا له تاسی سره په جنگ کولو بريد وکړی. پداسی حال کی چی تاسی جنگ ته ځانونه چمتو کړی نه وی. نو ته هيڅ پروا مه کوه، که په جنگ کی ستا له ملگرتيا څخه څوک واوړی نو الله تعالی تالره بس والی کوی ځکه الله تعالی هغه ذات دی چی په خپله مرسته يې ستا کرورلتيا کړی ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوی.*

او همدارنگه له کفارو سره دسولی په باره کی يې په بل آيت کی داسی فرمايلی دی:

«فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلاً.»

(دالنساء سورت ٩٠ نويم آيت ٥ سپاره ٤ سورت)

---

١ – موضح الفرقان «کابلی تفسير» لومړی ټوک ١٠٣١ مخ دمکی مکرمی چاپ

٢ – تفسير مجمع البيان، ج ٣، ص ٥٥٦، د تهران چاپ مکتبه علميه اسلاميه

ترجمه: *نوکه ځنګ وکړي دوی له تاسي ځخه پس دوی له تاسي سره جنګ ونه کړ او دوی تاسي ته روغه درو ړاندي کړه نو نه ده ګرځولي الله تعالى تاسي ته پردوی باندي هيڅ لاره. دجنګ کولو بلکي تاسي هم دهغوی دصلحي وړانديز قبول کړي او سوله ورسره وکړي.*

احکام: تفسير پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره دصلحي کولو په باره کي يو شمير شرعي احکام بيان کړي دي چي دصلحي دشرطونو په نوم يې نو مولي دي چي دموضوع دروښانه کولو په خاطر دلته ديو ځونامتو مفسرينو او ځو مشهورو فقهاو متفقه اقوال دنمونی په توګه وړاندي کوم:

دمفسرينو له جملي ځخه امام ماوردي (متوفى ٤٥٠هـ کال) په خپل تفسير النکت والعيون کي، امام عطيه اندلسي (متوفى ٥٤٦هـ کال) په خپل تفسير محرر الوجيز کي، امام قرطبي (متوفى ٦٧١ هـ کال) په خپل تفسير احکام القرآن کي، حافظ ابن کثير (متوفى ٧٤٧ هـ کال) په خپل تفسير کي او دهندوستان نامتو عالم او داورنګ زيب عالمګير استاذ ملا احمد جيون (متوفى ١١٣٠ هـ کال) په خپل تفسير أحمديه کي په سرسري اختلاف او توجيهاتو سره دانفال دسورة دصلحي تفسيرونه کړي دي چي نچوړ او خلاصه يې په لاندي کرښو کي وړاندي کولي شي:

له دغه مبارک آيت ځخه دا ثابتيږي چي مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه رواده، په همدي اساس رسول الله صلى الله عليه وسلم له کفارو سره صلحه کړي ده او ځو ځلي يې له مختلفو قوی ملتونو سره لکه نصرانيانو، دمکي مشرکانو او يهوديانو سره يې صلحي کړي دي. دمثال په ډول دلته يو ځو نمونی وړاندي کولي شي.

١ – دمدينی منوری صلح دنبوی هجرت په پنځم کال له ٦٢٦ م کال سره سم داحزاب له غزا ځخه دمخه دمدينی منوری ديهوديانو دبنونضير او بنوقريظه له قبيلو سره صلحه وکړه چي بيا دهغوی له پلوه ماته شوه.

٢ – دنبوی هجرت په شپږم ٦٢٧م کال دمکي له مشرکانو سره تاريخي صلحه چي په حديبيه نومي سيمه کي مکي ته څيرمه شوی وه. چي د دغي صلح شرطونه

د حدیبیه د صلح د تړون مادې

هغه شرطونه او مادې چې د حدیبیه د صلح په تړون کې د جانبینو په اتفاق سره کېښودل شوې وو په لاندې ډول دي:

●**لومړۍ ماده:** ای الله ستا په نوم!

دویمه ماده: دا تړون د محمد بن عبدالله «صلی الله علیه وسلم» او سهیل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

دریمه ماده: دوې دواړو پردې باندې صلح وکړه چې لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنګ بندي وي، او په دغه موده کې به خلک په امن او سېرې او یو له بل څخه به لرې ګرځېږي.

څلورمه ماده: څلورم دا چې که د محمد له ملګرو څخه کوم څوک د حج یا عمرې اداء کولو یا د تجارت له پاره مکې ته راشي، د هغه سر او مال به په امن وي. او که د قریشو کوم څوک په دغه موده کې د سوداګرۍ له پاره مصر یا شام ته د مدینې له لارې تیرېږي د هغه مال او سر ته به امن حاصل وي.

پنځمه ماده: پنځم دا چې که چېرې له قریشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکي» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شي «مسلمان شي» نو هغه به دې هغوی ته بیرته سپاري او که د محمد (ص) له ملګرو څخه کوم شخص قریشو ته ورشي «مرتد شي» هغه به بیرته د محمد (ص) ته نه سپاري.

شپږمه ماده: شپږم دا چې له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلې مودې پورې زمونږ ترمنځ غدر او خیانت نه وي، او نه به په پټه سره یو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولی شي او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف ټګي کولی شي.

اوومه ماده: اووم دا چې که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کې له هر چا سره ځان ملګری کوي داسې کولی شي که له محمد (ص) سره ملګرتیا کوي کولی شي او که له قریشو سره په تړون کې ځان شاملوي هم داسې کولی شي.

«په هماغه مجلس کې د خزاعه قبائلو خپله ملګرتیا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملګرتیا له قریشو سره اعلان کړه چې بیا دواړه په تړون کې ذکر شول»

اتمه ماده: اتم دا چې ته به سږ کال مکې ته نه داخلیږې او له همدې ځایه به بیرته مدینې ته ستنیږې، او په راتلونکي «۷ هـ» کال کې به مونږ له مکې څخه خارج شو، ته او ستا ملګري به

مکی ته داخل شی صرف دری شپی دری ورځی به پکی اوسیږی. له تاسی سره به یوازی توری وی هغه هم په تیکو کی دننه، او له تورو ځخه پرته به بل هیڅ ډول وسله له ځانونو سره نه رواړی.

نهمه ماده: نهم دا چی سږ کال به ستاسی د قربانی څاروی هماغلته وی په کوم ځای کی چی مونږ ولیدل «یعنی حدیبیه کی» او همدلته به ذبح کولی شی او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکی» ته رالیږلی نه شی. او په صراحت کی به زمونږ او ستاسی حقوق سره برابر وی. (۱)

د محمد (ص) مهر

د تړون لیکوونکی: علی بن ابی طالب (رض)

مسلمان شاهدان: ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف، عبدالله بن سهیل بن عمرو، سعد بن ابی وقاص، محمد بن مسلمه، ابو عبیده بن الجراح

د سهیل بن عمرو مهر

د قریشو شاهدان

عروه بن مسعود ثقفی، مکرز بن حفص او د هغو ملګری.

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادی له هغو احادیثو څخه ما راغونډی کړی دی چی د حدیبیه د صلح په باره کی مروی دی او دغه لاندی مأخذونه ما پسی کتلی دی.
صحیح بخاری، ج ۳، ص ۱۶۸، کتاب الصلح، د ریاض چاپ
صحیح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسیر، ص ۱۴۰۹-۱۴۱۱، د ریاض چاپ، باب صلح الحدیبیة فی الحدیبیة
سنن ابی داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب فی صلح العدو، ص ۲۱۴، د لاهور چاپ
زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل فی قصة الحدیبیة، لابن القیم.
السیرة النبویة، لابن هشام، ج ۳۴، ص ۳۳۲، د ایران د قم چاپ، ۱۳۶۸ هش
تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۵-۳۶، غزاة الحدیبیه، طبع بیروت، ۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م
کتاب الاموال لابی عبید، ۴۴۱-۴۴۴
فتوح البلدان، ص ۳۶، بلاذری
کتاب الخراج، لابی یوسف، ص ۱۲۹
البدایه والنهایه، ج ۴، ص ۱۶۴-۱۷۷، غزوة الحدیبیة، د لاهور چاپ ۱۴۰۴ هـ - ۱۹۸۴ م
الکامل فی التاریخ، لابن اثیر، ج ۱، ص ۵۸۲ - ۵۹۰، ذکر عمرة الحدیبیه
الطبقات الکبری، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بیروت - لبنان
تاریخ الخمیس للدیار بکری، ج ۲، ص ۲۳

داسی بیان کړ ای شوی دی.

٣- دنبوی هجرت په اووم ٦٢٨م کال په خیبر کی دخیبر له یهودیانو سره دخیبر له فتحی څخه وروسته صلحه کول.

٤-دنبوی هجرت په لسمه ٦٣١م کال دیمن دنجران له نصرانیانو سره تاریخی صلح چی په مدینه منوره کی په نبوی جومات کی دصلحی تړون ورسره لاس لیک شوی ؤ.

نو نظر پر دغو دلیلونو او شواهدو داسلامی امت حاکمانو ته شرعاً روا ده چی که چیری داسلامی امت ښیګړه او مصلحت پکی وی چی له کفارو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که دجنګ په دوران کی وی او که له جنګ څخه دمخه وی او که له جنګ څخه وروسته وی. که وړیاوی لکه دحدیبیه صلحه چی هیڅ مال له یو پلوه هم پکی نه وی او که په مال سره وی لکه چی دخیبر په یهودیانو او دنجران په نصرانیانو رسول الله صلی الله علیه وسلم کینبودلی وچی هر کال به یې اسلامی حکومت ته ورکوی. دغه راز که چیری دمسلمانانو دسر، مال، دین او ناموس خطر وی او کفار په صلحه کی داورسره شرط کړی چی اسلامی حکومت به کفری حکومت ته دومره دومره ټاکلی مال ورکوی نو دځینو مفسرینو او فقهی امامانو په نزد داهم روادی ځکه چی په (٥) هجری کال کی داحزاب په غزا کی رسول الله صلی الله علیه وسلم دغطفان دقبیلو له مشرانو عیینه بن حصن الفزاری او حارث بن عوف المری سره یو تړون لاس لیک کړ چی دوی دواړو ته به سږ کال دمدینی دخرماؤ دریمه برخه ورکړی پدی شرط چی دوی به ټول غطفانیان له جنګ څخه وباسی او خپلو کورونو ته به

ځي او هم به د مشرکانو په لښکر کي اختلاف پیدا کوي.
هغوی ورسره ومنله مګر کله چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د انصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوی ورسره قبوله نه کړه، او هغه تړون لغو شو. او ځینو نورو ویلي دي چي دغه ډول صلحه روا نه ده ځکه چي پدې کي د مسلمانانو سپکاوی او توهین دی.[۱]
دغه راز د شیعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسی د دغه آیت په تفسیر کي ویلي دي:
یعني که چیری دوی له تاسي سره له جنګ کولو څخه په ډډه شي او له تاسي سره د سولي تړون وکړي. نو تاسي ته روانه ده چي د دوی پر ځانونو «د دوی په وژلو سره» او د دوی په مالونو تیري وکړي.[۲]
شرطونه: د اسلامي امت فقهاؤ، ویلي دي: له کفارو سره له جنګ څخه دمخه هم سوله کول روا ده، د جنګ په دوران کي هم ورسره روا ده او له جنګ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چي دغه دري واړه ډوله صلحي رسول الله صلی الله علیه وسلم کړي دي. مګر له

۱- تفسیر قرطبی، څلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲۶ مخونه دبیروت چاپ، دارالکتب العلمیه ۱۴۰۸ هـ ۱۹۸۸م
تفسیر ماوری دویم ټوک، ۳۳۰ مخ بیروت چاپ دارالکتب العلمیه
تفسیر محرر الوجیز دویم ټوک ۵۴۷-۵۴۸ مخونه، بیروت سنه ۱۴۱۳هـ دارالکتب العمیه
تفسیر ابن کثیر دویم ټوک ۴۰۱-۴۰۲ درياض چاپ دچاپ تاریخ ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م
تفسیر احمدیه لومړی ټوک ۵۱۶-۵۱۷ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه
البدایه والنهایة پنځم ټوک ۵۵ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسیه طبع ۱۴۰۴هـ - ۱۹۸۴م
۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۲، ص ۸۸۲

كفارو سره صحله كول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځكه چې پداسي كولو سره د تل له پاره جهاد ختميږي. او د اسلامي امت نور مادي او معنوي زيانونه ور پكې دي. له همدې كبله فقهاؤ ويلي دي له كفارو سره صلحه كول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چې په صلحه كې ضروري دي، او صلحه مشروع گرځوي په لاندې ډول فقهاو بيان كړي دي:

لومړى شرط – دصلحې موده به معلومه وي:

يعني كله چې مسلمانان له كفارو سره صلحه كوي نو په تړون كې به دصلحې موده هرومرو معلوموي، يعني درې كلونه، دوه كلونه لس كلونه، خوله لسو كلونو څخه د زياتې مودې په تاكلو كې دفقهاو اختلاف دى امام ابوحنيفه نعمان بن ثابت رضي الله عنه متوفى ١٥٠هـ ٧٢٥م كال او امام احمد بن حنبل رضي الله عنه متوفى ٢٤١هـ ٨٦٤م كال ويلي دي: چې كه له كفارو سره دصلحې دمودې تمديد او زياتوالى دمسلمانانو په گټه وي روا دى او نورو جمهورو فقهاؤ ويلي دي: له لسو كلونو څخه دسولې موده زياتول روانه دي ځكه چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم دمكې له مشركانو سره تر لسو كلونو پورې صلحه كړې وه.[1]

دويم شرط: – چې دمسلمانانو په گټه وي:

يعني له كفارو سره صلحه كول پدې شرط روا ده چې دمسلمانانو گټه او مصلحت پكې وي، برابره خبره ده كه مالي منفعت پكې وي او كه ديني مصلحت او گټه ورپكې وي او كه دواړه وي. په همدې اساس فقهاؤ داسې صلحه ناروا گڼلې ده چې دكفارو گټه او دمسلمانانو تاوان پكې وي. دمثال په ډول: پدې خاطر صلحه ورسره وكړي چې هغوى به مسلمانان شي، يا پدې خاطر چې هغوى به دمسلمانانو حكومت ته جزيه او مالي تاكلي

١– هدايه ج١ ص ٥٤٣ مجتبايي ډيلي چاپ دچاپ تاريخ سنه ١٢٩٧هـ ١٨٢٠م مصنف علي بن ابي بكر فرغاني مرغيناني متوفى سنه ٥٩٣هـ ١١١٦م

پنډ ورکړي، يا پدې خاطر چې هغوی به د اسلامي ملت د احکامو التزام وکړي او يا د اسې نور مصالح وريکې وي لکه چې د حنفي فقهي نامتو سکالر او مجتهد في المذهب عليؒ بن ابي بکر فرغاني مرغيناني رحمة الله عليه په خپل کتاب هدايه کې ويلي دي:

« واذاریٔ الامام أن يصالح اهل الحرب او فريقاً منهم وكان في ذالک مصلحة للمسلمين فلا بأس به. » (١)

ترجمه: *که چيرې د مسلمانانو حاکم پريکړه وکړي چې له جنګ کوونکو حربيانو سره يا د هغوی له کومې ډلې سره سوله وکړي، او په دغه صلحه کې د مسلمانانو منفعت او ګټه وي نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لري او ورته روا ده چې صلحه ورسره وکړي.*

دريم شرط – **چې مسلمانان کمزوري وي:**

يعنې که چيرې مسلمانان کمزوري وي نو بيا ورته روا ده چې له کافرانو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که کمزوري يې د افرادو په لحاظ وي او که د جنګي وسائلو په لحاظ وي، مګر که مسلمانان په هر لحاظ قوي وي بيا نو صلحه کول ورته روانه ده لکه چې د حنفي فقهي ديو مليون يو سل اويا زره « ١٠٧٠١٠٠ » فقهي اجتهادي مسائلو لومړی تدوين کوونکي او د مجتهدينو د دويمې طبقې مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شيباني رحمة الله عليه (متوفي ١٨٠هـ ٧٠٣م کال) په خپل مشهور کتاب السير الکبير کې د خپل رشيد استاذ امام ابوحنيفه نعمان بن ثابت څخه روايت کړی دی چې ويلي يې دي:

---

١ – المغني فتاوی ج ١٣ ص ١٥٥ درياض چاپ، دچاپ تاريخ سنه ١٤١٧هـ ١٩٩٧م دارعالم الكتب مصنف: موفق الدين عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسي متوفي سنه ٦٢٠هـ ١٢٥٣م

٢ – شرح السير الكبير ج ٥ ص ١٦٨٩ دلاهور چاپ تاريخ سنه ١٤٠٥هـ ١٩٨٣م

«لاینبغی موادعة اهل الشرک اذاکان بالمسلمین علیهم قوة وان لم یکن بالمسلمین قوة علیهم فلا باس بالموادعة.» [١]

ترجمه: *له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیری مسلمانان پیاوړی وی، او که چیری مسلمانان پیاوړی نه وی نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شی چی دزمان او مکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړی. لکه چی الله جل جلاله فارمایی:*

«لَایَنْهکُمُ اللّهُ عَنِ الَّذِینَ لَمْ یُقَاتِلُوْ کُمْ فِی الدِّیْنِ وَ لَمْ یُخْرِجُوْ کُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبَرُّ وْ هُمْ وَ تُقْسِطُوْ آ اِلَیْهِمْ ط اِنَّ اللّهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ»

«اِنَّمَا یَنْهَا کُمُ اللّهُ عَنِ الَّذِیْنَ قَاتَلُوْ کُمْ فِی الدِّیْنِ وَ اَخْرَ جُوْ کُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ وَ ظَاهَرُ عَلَی اِخْرَاجِکُمْ اَنْ تَوَلَّوْ هُمْ ج وَ مَنْ یَّتَوَ لَّهُمْ فَاُولئِکَ هُمُ الظّالِمُوْنَ» (٢)

ترجمه: *نه منعه کوی تاسی «ای مومنانو» الله له (دوستی د) هغو کسانو چی نه دی کړی جنگ له تاسی سره په (کارد) دین کی او نه ئی ایستلی یي تاسی له کورونو خپلو څخه (له دی نه) چی نیکی کوئ تاسی له دوی سره او چی عدل او انصاف کوئ تاسی له هغوی سره بیشکه چی الله خوښوی دوست لری انصاف کوونکی. بیشکه هم داخبره ده چی منع کوی تاسی الله له «دوستی د» هغو کسانو څخه چی جنگ ئی کړی دی له تاسی سره په «کارد» دین کی او چه ایستلی ئي یي تاسی له کورونو د تاسی څخه او کومک مرستی «مدد» ئی کړی دی له دښمنانو ستاسی سره په ایستلو ستاسی کی له دی څخه چی دوستی کوئی تاسی له هغوی سره او هر هغه چی دوستی کوی له غوی سره دغه «خلق» هم دوی دی ظالمان گنهگاران ورته روا ده چی اوربند ورسره وکړی.*

---

١ - شرح السیر الکبیر ج ٥ ص ١٦٨٩ دلاهور چاپ تاریخ سنه ١٤٠٥هـ ١٩٨٣م

٢ - د الممتحنه سورة ٨ - ٩ ایاتونه ٢٨ سپاره ٦٠ سورة

څلورم شرط - **صلحه به حاکم یا دهغه نائب کوی:**

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازې د مسلمانانو حاکم او امام کوی او یا به یې دهغه نائب کوی. په همدې اساس هرمجاهد اویا سرگروپ ته روانه ده چې دحاکم او امیر له اجازې پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړی لکه چې حافظ ابن قدامه مقدسی په خپله فتاوی المغنی کې ویلی دی:

«ولا یجوز عقد الهدنة ولا الذمة الامن الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الکفار، ولیس ذلک لغیره، ولانه یتعلق بنظر الامام ومایراه من المصلحة... فان هاد نهم غیر الامام او نائبه لم یصح. »(۱)

ترجمه: *دصلحې او اوربند تړون له حاکم او دهغه له مرستیال څخه پرته دبل چاله پاره روانه ده، او نه بل چاته دارواده چې کلابند کړی دښمن په خپلې ذمه واری سره تسلیم کړی او امان ورته ورکړی. ځکه چې دغه تړون له ټولو کفارو سره دی، او داله حاکم څخه پرته بل هیچاته هم روانه ده، صرف دحاکم ترصلاحیت او نظر پوری مربوط دی او دهغه مصلحت پکې معتبر دی، نوکه چیرې له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سرتړون ورسره وکړ نه صحیح کیږی.*

پنځم شرط - **په تړون کې به دوسلې او جنگې وسائلو راکړه ورکړه نه وی:**

له کفارو سره دصلحې دکولو دجوازله پاره پنځم شرط دادی چې له تړون څخه وروسته او هم دمخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پیری او نه به یې پرې پلوری، او نه به دلوژستیکی او جنگې وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوی لکه چې دمغنی او هدایه مصنفینو ویلی دی:

۱- فتاوی المغنی ج ۱۳ ص ۱۵۷

«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا لجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلک وكذا الكراع لما بينا وكذا الحديد لانه اصل السلاح وكذا بعد الموادعة.» (۱)

ترجمه: او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پیری او یائې پر هغوی باندې وپلوری. ځکه چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم له محاربو څخه د وسلې له پیرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو څخه ممانعت کړی دی: دا ځکه چې پدې سره هغوی جنګې پیاوړتیا ترلاسه کوی، نو ځکه مسلمان ورڅخه منعه کړی شوی دی، دغه راز دجنګ سامان « لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوی » او سپنه به هم پری نه پلوری ځکه چې اوسپنه خو دوسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون څخه وروسته به هم دوسلې او لوژستیک پلورلو او پیرودلو معامله ورسره نه کوی.

شپږم شرط - **دصلحی تړون به نه ماتوی:**

که چیری مسلمان له کافر جنګ کوونکی سره دصلحی تړون ولری نو په ماتولو به یې لومړی والی نه کوی او ترڅو چې هغوی ماته کړی نه وی دوی به یې نه ماتوی ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

«مَنْ كَانَ بَيْنَه وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَّ عَهْداً وَلَا يَشُدَّنَّهُ حَتَى يَمْضِيَ أَمَدُهُ أَوْ يُنْبِذَ إِلَيهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.» (۲)

ترجمه: دچا چې له کوم قوم سره دصلحی اوربند شوی وی نو هغه به نه ماتوی او نه به ترهغو پوری

۱- هدایه ج ۱ ص ٥٤٤ کتاب السیر، المغنی ج ۱۳ ص ۱٦۲ فصل الشروط

۲- ترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلی چاپ، له طبع سنه ۱۳۵۰، سنن ابوداود ج ۲ کتاب الجهاد باب فی الامام یکون بینه وبین العدو عهد ص ۲۳، دملتان چاپ سنه ۱۳۱٦ هـ

کوم بدلون او تغیر پکي راولي څو پوري چي د هغه موده ختمه نه شي او یا د هغه ته د ماتولو اعلان وکړي او له خپل عزم څخه دي خبر کړي. څو په ماتولو کي دواړه برابر مسبوق او خبر شي.

یعني د مسلمانانو امیر ته د صلحي د تړون ماتول روانه دي ځکه چي دا غدر دي او په اسلام کي غدر کول حرام دي. نو ترڅو پوري چي د تړون نیته پوره شوې نه وي، یا کفارو تړون مات کړي نه وي او سرغړونه یې ورڅخه کړي نه وي، اویا امام دا احساس کړي چي له صلحي څخه جهاد د مسلمانانو په ګټه دي. په دغو دري واړو صورتونو کي به دري ورځي پرله پسي دښمن ته د تړون ماتولو خبرورکوي. الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِیَانَةً فَانْبِذْاِلَیهِمْ عَلٰی سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَایُحِبُّ الْخَآئِنِیْنَ.»

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

ترجمه: *او که ویریږی له کوم معاهد قوم څخه د خیانت کولو او تړون ماتولو چي له تاسره یې کړی دی، نو ته هم دوی ته د غه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوی.*

یعني که له کوم غیر اسلامي ملت سره د مسلمان ملت د حاکم د سولي تړون شوی وی مګر هغه د مودي له ختمیدو د مخه که څه هم برالا اوښکاره د تړون ماتو لو اقدام و نه کړي ، بلکي له نښونښانو او تحرکاتو څخه یې دا خبره څرګنده شي چي دوی د صلحي د ماتو لو په هڅه کي دي نو بیا په دي صورت کي مسلمان سوله کوونکي جانب ته هم دا اجازه ده چي د خپل مصلحت له په نظر کي نیولو سره د هغوی د سولې تړون هغوی ته بیرته ورکړي او د جهاد اعلان ورته وکړي. خو د غه اعلان مسلمانان باید په داسي ډول وکړي چي دښمن برابر خبرشي او خپل تیاري ونیسي او دا د اسلام د صلحي او جنګ په باره کي پرعدل او انصاف داسي ګانلي اوچت قانون دي چي د بشري نړۍ په جنګي او سوله ئیزو قوانینو کي په تاریخ کي ساري او سیال نه لري. (۱)

---

۱ – معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ د کراچي چاپ ۱٤۰۹ هـ ، ۱۹۸۹ م، مصنف د پاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹٦ هـ ، ۱۹۷٦ م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱٦۹۲ مخ

اووم شرط – **که په مال سره صلحه مشروطه وی نو په شرعی توگه به وی:**
دمخه می وویل چی په مال سره دصلحی مشروط کول روادی، برابر خبره ده که دغه شرط دجنگ کوونکی دښمن له پلوه وی خوپدی شرط چی مسلمانان کمزوری وی لکه چی امام ابوحنیفه رحمة الله علیه ویلی دی:

«واذاخاف المسلمون المشرکین فطلبو امواد عتهم فابی المشرکون ان یواد عوهم حتی یعطیهم المسلمون علی ذلک مالا فلا باس بذلک عند تحقق الضروورة. »[۱]

ترجمه: *که چیری مسلمانان دمشرکانو په مقابل کی له ماتی خوړلو څخه اندیښمن شول، اوله مشرکانو څخه یی دسولی او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مگر دا چی مسلمانان دا وربند په بدل کی مال ورکړی. نو مسلمانانو ته داړتیا په صورت کی دا رواده چی په مال سوله ورسره وکړی، امام سرخسی ابوبکر محمد بن ابی سهل رحمة الله علیه (متوفی ٤٩٠ هـ، ۱۱۱۳ م کال)*

دحضرت امام ابو حنیفه (رح) دپورتني قول په شرح کی ویلی دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم پدی باره کی خپل یو صحابی ته فرمایلی دی:

«اجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسِكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنِكَ. »[۲]

ترجمه: *خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پری اوساته او خپل ځان له خپل دین څخه قربان کړه او دخپل دین دفاع پری وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفار و باندی داشرط کړی چی صلحه او اوربند پدی شرط در سره کووچی په بدله کی یی مال راکړی نو دا هم روادی ځکه چی رسول الله صلی الل علیه وسلم او راشدینو خلفا و داسی کړی دی مگر شرط پکی دادی چی په شرعی توگه وی.

---

۱ – شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦۹۲
۲ – شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦۹۲ مخ

یعنی ۱-کمیت ،۲- کیفیت ،۳- تاریخ ، ٤- د تسلیمو لو ځای او سبب به یی معلوم وی لکه چی د نهمی هجری پیړی د عثمانیانو حنفی مفتی اعظم او قاضی علامه او امام محمود بن اسرائیل متوفی ۸۱۸ هـ ۱٤۱٤ م په خپله مشهوره فتاوی جامع الفصولین کی ویلی دی:

الصلح علی مال لایخلومن خمسة اوجه : وجه یحتاج الی قدروصفة ومکان تسلیم ، ووجه الی صفة وأجل ، ووجه الی اشارة وتعیین . اولها صلح علی دراهم وثانیها صلح علی تبرأ ووزنی أوکیلی ممالا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح علی کیلی او وزنی مماله حمل و مؤنة فیحتاج الی قدر وصفة وکذاالی مکان تسلیمه. ورابعها صلح علی ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح علی حیوان ولایجوز الابعینه ... [۱]

ترجمه: *پر مال باندی صلحه کول پر پنځو امورو مشروط دی: دا ځکه چی که چیری په روپیو سوله وکړای شی نو په هغو کی دروپی ۱-نوعیت معلومول ۲- دروپو اندازه معلومول ۳- د تسلیمیدو ننیه معلومول ٤- د تسلیمولو ځای معلومول او ٥-داچی دکوم هیواد سکه دده. او که غله وی ، دهغوی وزن او دهغی پیمانه معلومول ، دهغی صفت معلومول او د تسلیمولو ځای معلومول ، که په البسه ؤصلحه وکړای شی نو دهغوی گز معلومول دهغوی نوعیت معلومول چی رخت دی ، غالی دی گیلم دی او که نورڅه په هغوی کی اعلی ، اوسط او ادنی معلومول هم ضروری دی.*

ځکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د نجران له نصرانیانو سره کله چی په لسم ۱۰ هـ ٦۳۳م کال د یمن د نجران د ولایت له نصرانیانو سره صلحه وکړه نو له هغوی سره یی د مال په بدله کی صلحه وکړه او د کال دوه زره اوقیه یعنی اتیا زره درهم یی پر کینبودل چی زر او قیه یعنی څلویښت زره درهم به هر کال د رجب په میاشت کی ورکوی او که چیری دوی د اوقیه ؤ په بدله کی آسونه ، ځغری او نور څیزونه ورکوی دورځی له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولی شی ، او که اسلامی حکومت په یمن کی د جهاد له پاره اړتیا پیدا کړه نو د نجران

۱- جامع الفصولین دویم ټوک ٥۱ مخ دلاهور چاپ ۱٤۱۷هـ ، ۱۹۹٦م

نصرانیان به دیرش ځغری، دیرش جنگی آسونه او دیرش اوښان دعاریت په توگه داسلامی لښکر مشرته ورکوی. نوکه چیری د دوی له دغو امانتو ځغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنگ کی تلف شول داسلامی لښکر پر امیر باندی لازم دی چی د دوی له خوښی سره سم به یی یا جنس او مثل ورکوی اویا به یی بیه ورکوی. [1] مطلب دا چی کله دمسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شی داضروری ده چی نوعیت، کمیت یعنی اندازه د تسلیمی تاریخ، مکان، او وصف یې معلوم کړی، څوابهام له منځه لاړشی اوکوم اړخ ته دماتولو پلمه پاتی نه شی.

دویم دښځی اومیړه ترمنځ سوله

دصلحی دویم ډول دزوجینو یعنی دمیړه او میرمن ترمنځ سوله ده. او دصلحی په ډولونوکی داسوله په اسلام کی زیات ارزښت لری، ځکه نه یوازی داچی میړه او میرمن دکورنی نظام دوه داسی بنسټیز ارکان دی چی له دوی دواړو څخه پرته کورنی نظام جوړول ممکن نه دی؛ بلکی همدا میړه او میرمن دی چی د ټولنی په جوړولو کی دملیاد تیر حیثیت لری چی، له همدی کبله ددواړو ترمنځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځی ایثار او په کهول کی دیوبل په مقابل کی زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو دبل حقوق پرځای کول ډیر ضروری دی، څو ددوی خپل منځی شخړی او ناندری وهل د دوی پر اولاد چی د اجتماع عظیم امانت دی ناوړه اغیزه و نه کړی. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشی نو دوی ته پکار دی چی په خپله یی دوه په دوه سره ختم کړی اوزیار اوباسی چی ورڅخه زیات نه شی، مگر که چیری دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوی چی ددوی دواړو دمینی جوړه کړی جونگړه داختلافاتو تو پان ته پری نږدی چی ویجاړه یی کړی بلکی د دوی تر منځ دی سوله وکړی لکه چی الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم توک ٦٣٤-٦٥٣ مخونه دبیروت چاپ ١٤١٥هـ، ١٩٩٤م، مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ٧٥١هـ، فتوح البلدان ٧٦ مخ بیروت ١٣٩٨-١٩٧٨ علامه بلاذری متوفی ٢٧٩هـ

فرمایلي دي:

«وَ إِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا.» (۱)

ترجمه: *اوکه کومه ښځه ویریده له میړه خپله دسرکشي یاد مخ ګرځولو نه پر دوی دواړو باندي هیڅ ګناه نشته په دي کي چي دوی دواړه په خپل منځ کي صلح سره وکړي په یو ځیل صلح کولو سره ، او صلح کول ډیر غوره ده او حاضر کړای شوي دي نفسونه شومتیا ته او دزړو نو په منځ کي هر و مر بخیلي موجوده ده.*

اوکه تاسي نیکي او ښیګړه و کړي له خپلو ښځو سره او پرهیز ځانه ساتنه وکړي تاسي له نشوز او خصومتو نو ځخه په تحقیق سره الله تعالی ښه خبر داردي په هغه شي چي تاسي یي کوي.

تفسیر ، احکام او مسائل:

امام قرطبي متوفی ٦٧١ هـ په خپل تفسیر احکام القران کي او حافظ ابن کثیر متوفی ٧٧٤هـ په خپل تفسیر کي د پورتني مبارک آیت په تفسیر کي دام المؤمنین عائشي رضی الله عنها متوفیه ٥٨هـ، ٦٨١م امیرالمؤمنین عمربن الخطاب رضی الله عنه شهید ٢٤هـ ٦٤٥م امیرالمؤمنین علي بن أبی طالب رضی الله عنه شهید ٤٠هـ، ٦٦٣م تفسیرونه نقل کړي دي چي دهغو دري واړو خلاصه په لاندي ډول په لنډیز سره بیانو لی شي:

په دغه مبارک آیت کي دهغو ښځو په باره کي دالله تعالی حکم دی چي اولاد یي نه کیږي یا یي میړه ښایسته وي او دابد موري وي یا یي میړه ځوان وي او دا زړه وي او میړه یي غواړي چي بله ځوانه، اولاد زیږونکي او ښایسته ښځه وکړي، مګر دا یي په لاره کي

۱- دنساء سورة ١٢٨- آیت ٥ سپاره ٤ سورة ١٩ رکوع

خندوی او غواړی چی طلاق ورکړی څولاره ورته صافه شی. او ښځه ورته و وایی چی: ما ته طلاق مه راکوه زه خپل ځینی حقوق تا ته پرېږدم. لکه د مهر ځینی برخه یا ټول مهر، یاد کوروالـه او جماع حق چی د نوی میـر من په نسبت کم وی، یا لباس چی د نوی په پرتله کم وی. نو میړه ته پکار دی چی دا ورسره ؤمنی او طلاق ورنه کړی او صلحه ورسره وکړی. او دغه راز که چیری ښځه ورته ونه وایی مگر میړه د دغو شیانو غوښتنه ورڅخه وکړی او داگواښ هم ورته وکړی چی که د ده غوښتنی قبولی نکړی نو دی ته به طلاق ورکړی ښځی ته پکار دی چی دا ور سره و منی او په خپل ایثار سره خپل کهول له ویجاړ تیا څخه وژغوری. ځکه چی دغه صلحه کول د دواړو په گټه دی، که څه هم میړه او ښځه هر یو دخپلی گټی په حرص اولته کی وی. (١)

احکام او مسائل: له پورتنی مبارک آیت څخه د صحابه کرامو د تفسیر په رڼاکی مفسرینو او فقهاؤ د کورنی نظام دزوجینو په باره کی دغه مسائل او احکام بیان کړی دی:

١- دویمه ښځه ان تر څلورمی پوری کول د میړه حق دی او دا حق اسلامی شریعت ورکړی دی، هیڅوک یی د ممانعت حق نه لری.

٢- دبلی ښځی یا ښځوسره په وا ده کولو کی میړه له لومړی ښځی یابل چا څخه داجازت اخیستلو پابند نه دی ، الله تعالی دا حق ورکړی دی.

٣- دبلی ښځی د کولو په صورت کی پرمیړه باندی فرض دی چی د دوی ترمنځ عدالت قائم کړی او ټولو ته مساوی ازدواجی حقوق ورکړی داسی نه وی چی دبلی ښځی په کولو سره لومړی ښځی ته شاکړی او حقوق یې تلف کړی، او که داسی وکړی ښځه حق لری چی د خلع غوښتنه ورڅخه وکړی أو یا یی پوره حقوق

١- تفسیر قرطبی دریم ټوک ٢٥٩ - ٢٦٠ مخونه، تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ٦٨٥ - ٦٨٦ مخونه دریاض چاپ ١٤١٨هـ. ١٩٩٧م

ورکړي.

٤- که میړه لومړی ښځه خامخا طلاقوی مګر ښځه نه غواړي چې مستقبل یې تباه شي او دی ته تیاره شي چې میړه ته خپل ځینې حقوق پریږدي یای کم کړي خو پدې شرط چې میړه طلاق ورنه کړي، نو میړه ته پکار دي چې ورسره قبوله یې کړي او په خپل منځ کې دواړه پخپله خپل کهول له ویجاړو لو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري. (۱)

د دریم ګړي صلحه: که چیري میړه او ښځه ونه کړای شي چې خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او د ښځې له پلوه نشوز او سر غړو نه خپل وروستي پړاو ته ورسیدلي وي، د میړه احترام نه کوي په نتیجه کې د طلاق په صورت کې د دوی بیلتون رادرومي نو اسلامي کورني نظام د دوی دا ختلافاتو د ختمولو او له ویجاړ تیا څخه د کهول دژغورلو له پاره دا تجویز وړاندي کړي دی او الله تعالی حکم کړي دی چې یو دریم ګړي دي د ښځې له خپلوانو څخه او یو دي د میړه له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجینو ترمنځ دي منځګړي توب او صلحه وکړي لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

«وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا» (نساء سورت ۳۵-آیت ۵ سپاره)

ترجمه: او که تاسي د میړه او میرمن په منځ کې له مخالفت څخه ویریږی نو تاسي یو حکم د سړي له خپلوانو څخه او بل د ښځې له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړي. که اراده لري دوی دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوی دواړو تر منځ موافقت پیدا

۱- تفسیر جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډیز سره د لاهور چاپ ۱٤۰۰هـ ۱۹۸۰م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰هـ

کړی بیشکه الله تعالی ښه عالم او خبر داردی دصلحه کوونکو پر مقاصدو او دصلحی په هلو ځلو باندی.

تفسیر: تفسیر پوهانو د دغه مبارک آیت په تفسیر او د دغه تجویز په تفسیر او حکمت کی لیکلی دی:

په دغه مبارک آیت کی داسلامی امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دی چی که له تاسی سره اندیښنه وی چی میړه او میرمن خپل منځی مخالفت په خپله نه شی ختمولی نو تاسی ته پکار دی چی یو منصف او مصلح دمیړه له خپلوانو څخه او یو منصف دښځی له خپلوانو څخه مقرر کړی او دروغی جوړی له پاره یی میړه او میرمن ته ولیږی او دغه دواړه باید روغ نیتی، زړه سواند او سوله دوست وی. او الله تعالی دزوجینو په منځ کی دصلحی له پاره د دوی دواړو دخپلوانو انتخاب ځکه کړی دی چی یو خو دمیړه او میرمن نور حالات هم ورته معلوم وی اوبل دا چی له دوی څخه دخیرغوښتلو امید هم ډیر کاوه شی. دغه دواړه منصفان به دحالاتو پلټنه کوی او دواړه به په دی باندی پوهوی چی په صلحه کی د دوی گټه ده. نو که چیری دغه دواړه منصفان دمیړه او میرمن په منځ کی دسولی په پروسه که مخلص وی نو الله تعالی به د دوی دصلحی دهلوځلو په نتیجه کی دمیړه او میرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولی. (۱)

دغه راز د امامیه شیعه مذهب نامتو امام علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

ان خشیتم مخالفة وعداوة بین الزوجین و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لینظرا فیما بینهما. حتی یحکما بما فیه الصلاح ... (۲)

ترجمه: *که چیری له تاسی سره ویره وی د میړه او میرمن ترمنځ د دښمنی او اختلاف، نو یو کس*

۱- تفسیر ابن کثیر ج ا ص ۶۰۳، تفسیر تفهیم القران ج ا ص ۳۵۱، تفسیر قرطبی پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډیز سره، معارف القران تفسیر دویم ټوک ٤۰٤ مخ.

۲- تفسیر مجمع البیان ج ۲، ص ٤٤

مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځی له خپلوانو څخه وټاکی څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعواملو څیړنه وکړی او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسی طریقه روغه جوړه او سوله وکړی چی د میړه او میرمن ګټه او سمون پکی وی.

دغه راز امام خمینی په خپل کتاب: زبدة الاحکام کی ویلی دی:

لو وقع نشوز من الزوجین بحیث خیف الشقاق بینهما و الجر امرهما الی الحاکم بعث حکمین، حکماً من جانب الزوج و حکماً من جانب الزوجة للاصلاح، فیسعیان فی امرهما، فکلما استقر علیه رأیهما و حکما به نفذ علی الزوجین، و یلزم علیهما الرضا به بشرط کونه سائغا، نعم لو اجتمعا علی التفریق لیس لهما ذالک الااذا شرطا علیهما حین بعثهما بانهما ان شاء اجمعاوان شاء افرقاء ولا یکون التفریق الاّ بالطلاق عند اجتماع شرائطه. (۱)

ترجمه: که چیری د میړه او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شی پداسی ډول چی د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وی، او د دواړو د خپل منځی اختلاف قضیه تر حاکم پوری ورسیږی، نو حاکم ته پکار دی چی دوه سوله کوونکی د سولی له پاره ورته ولیږی چی یویې د میړه له پلوه وی او بل یې د میرمن له پلوه وی، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسی. او کله چی دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځی او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندی یې منل لازم دی او پری نافذ یږی پدی شرط چی معقول وی هو، که چیری دغه دواړه منځه ګړی د میړه او ښځی په بیلتون سره متفق شول نو ددې صلاحیت دوی نه لری مګر په دهغه صورت کی چی پر میړه او میرمن یې شرط کړی وی او هغوی دواړو، ددی فیصلی واک ورکړی وی، پداسی ډول چی که د منځه ګړو خوښه شوه سره پخولا دی کړی او که یې لازمه وګڼله سره جلا دی کړی. او بیلتون نه راځی مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږی چی شرطونه یې موجود وی.

۱- زبدة الحکام، ص ۲۰۷-۲۰۸ مصنف: امام خمینی، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱٤۰٤ هـ

حکمت: داسلامي امت فقها و اوقاضيانو، د الله تعالی د تحکيم د پورتني امر په حکمت کی او دده دفردي او اجتماعي گټو په باره کی ويلي دي.

د تحکيم دغه حکم که څه هم د کورني نظام د ميړه اوميرمن دجوړښت په باره کی دی مگر دصلحي دغه حکم يوازي په کورني نظام پوری محدود نه دی بلکی د اسلامي ټولنی دنورو اختلافاتو دهوارولو له پاره هم گټور دی او بياخاص په هغو موضوعاتو کی چی اختلاف کوونکی خپلوان وی، داځکه چی په قضائي او عدالتي پريکړو سره که څه هم په سم لاسی توگه جگړی، شخړی او اختلافات پای ته رسيږی مگر دمتخاصمينو په زړونوکی له يوبل څخه دکرکی او نفرت جراثيم او مکرو بونه پريږدی چی په راتلونکی کی دخوراناوړو پيښو د تبارز لاملونه او عوامل گرځيږی، پداسی حال کی چی په خپل منځی صلحي سره هم دسم لاسی اختلافاتو داور لمبی مړی کيږی او هم په راتلونکی کی داحتمالي فتني او فساد درامنځته کيدو امکانات ختموی ،خپل منځی مينه، محبت او ايثار ايجادوی.

له همدی کبله ديو ولسمی هجری پيړی د طرابلس مشهور حنفي قاضي علامه علاؤ الدين طرابلسي په خپل کتاب معين الحکام کی ويلي دی اميرالمؤمنين عمر بن الخطاب رضی الله دخپل خلافت ټولو قاضيانو ته يو متحدالمال عمومي فرمان صادر کړی وچی په هغه کی يی قاضيانو ته داسی حکم کړی ؤ:

«رُدُّ وا القَضَاءَ بَيْنَ ذَوِی الأَرْحَامِ حَتَّی يُصْلِحُوا فَاِنَّ فَصْلَ القَضَاءِ يُوْرِّثُ الضَغَائِنَ.» [۱]

ترجمه: *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فيصلی دهغو اصلاح کوونکوخپلوانوته او سپاری ځکه چی قضائي فيصلی دمتخاصمينو په زړونوکی کينی او عداوتونه توريث او پيدا کوی.*

۱- معين الحکام ص ۱۲۳ د کويتي چاپ، دچاپ تاريخ ۱۳۹۳هـ.۱۹۷۳م

دریم په وصیت کی صلح

دمشروعی صلحی دریم ډول په وصیت کی دی. او هغه داسی چی یوڅوک دځنکدن په مهال کی په خپل مال کی دکوم یو خپل وارث یا اجنبی دوست یا لری خپلوان له پاره داسی وصیت وکړی چی وارثانو ته دقبول وړنه وی، او د دوی دخپلوانو له جملی څخه سوله خوښوونکی سپین روبی تر منځ شی او د دوی تر منځ سوله وکړی نو دابنه عمل دی الله تعالی ستایلی دی او داسی یی پدی باره کی فرمایلی دی:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آیت دویمه سپاره ۲۳ رکوع)

ترجمه: *نو هغه څوک چی ویریږی له وصیت کوونکی څخه دظلم په وصیت کی په خطاء سره یا د گناه په قصد سره نو اصلاح وکړی د دوی په منځ کی یعنی دموصی او موصی له ترمنځ نو پرده باندی هیڅ گناه نشته په تحقیق سره الله تعالی بښوونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندی چی دالله تعالی داحکامو په اجراء کی ډیر احتیاط کوی.*

تفسیر: مفسرینو او فقهاؤ د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلامی شریعت کی وصیت په دری ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصیت کوونکی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت کول ممنوع دی چی دمیراث برخی یی الله تعالی په قران کریم کی ټاکلی دی.

دویم واجب وصیت دی او هغه دا چی پر مړه کیدونکی باندی زکات، نذر، حج او یا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پری پاتی وی او هغه شاهدان ونه لری نو پرده باندی فرض دی چی د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصیت وکړی. (۱)

۱- غایة المأمول شرح التاج الجامع للاصول دویم ټوک ۲٦٤ دبیروت چاپ ۱٤۰٦ هـ، ۱۹۸٦ مصنف: شیخ منصور علی ناصف من علماء الا زهر.

په وصیت کی د اختلاف په صورت کی د شیعهٔ په مذهب کی هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چی د پورتنی مبارک آیت په تفسیر کی علامه طبرسی په خپل تفسیر مجمع البیان کی د خپل مذهب نظر په تفصیل سره ذکر کړی دی چی د اهل سنت و الجماعة د تفسیر پوهانو او فقهاو له نظر سره په اړونده موضوع کی یو ځیل دی. د تفصیل له پاره دی نوموړی تفسیرته مراجعه وکړای شي.(۱)

دریم مستحب وصیت دی: او دادمړه شوی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت دی چی په شریعت کی یی دمیراث برخی تاکلی شوی نه دی.

خو د دغه وصیت مشروعیت دوه شرطونه لری. یو دا چی دهغو وارثانو په اجازه سره وی چی په قران کریم کی دمیراث برخی تاکلی شوی دی. ځکه چی دهغوی له اجازی څخه پرته وصیت کول ورته روانه دی لکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إلَّا أَنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.»(۲)

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چی ویلی یی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: وصیت کوونکی ته وصیت کول روانه دی مگر دا چی دوارثانو په خوښه او مشوره او رضامندی سره وی،*

دویم شرط یکی دادی چی دغه وصیت به ظالمانه او غیر عادلانه نه وی او هغه داسی چی دځینی وارثانو له پاره وصیت وکړی او ځینی محروم کړی، او یا دا چی دخپل ټول مال له یوی برخی څخه په زیات مال وصیت وکړی. دغه ډول وصیت کول حرام او کبیره گناه ده

۱- تفسیر مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطنی څلورم ټوک ۹۷مخ دملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

لکه چې رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«عَنْ اِبْنَ عَـبَّـاسٍ عَنِ النَّبِّی صَلّٰی اللّٰهُ عَلَیـهِ وَسَلَّمَ قَـالَ: «اَلْجَنَفُ فِی الوَصِیَّـةِ مِنْ الکَبَائِرِ» رواه ابن مردویه. (۱)

***ترجمه:** له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبی صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي: په وصیت کې په خطایي سره ظلم کول له کبائرو ګناهو نو څخه دي.*

نو که کوم وصیت کوونکي داسې وصیت وکړ او وارثانو ورسره مخالفت وکړ او ترمنځ اختلاف زیات شو نو سوله دوست وګړو ته پکار دي چې د دوی تر منځ صلحه وکړي. او هغه داسې چې وصیت کوونکي له کړي ظالمانه وصیت څخه منع کړي او پخپل کړي وصیت کې تعادل وکړي او وارثان دي ته چمتو کړي چې عادلانه وصیت کول د وصیت کوونکي شرعي حق دي. (۲)

څلورم په پرهارونو کې صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادي چې دوه کسان یا څو کسان په خپل منځ کې جنګ سره وکړي او یو لوري پر بل باندي د ګوزارونو په دوران کې هغه ټپي کړي، سر یې مات کړي یا یې غاښ مات کړي یا یې سترګه ټپي یا ړنده کړي او داسې نور. نو پدي کې د اسلامي شریعت د جزا قانون دادي چې زخمونه قصاص دي. یعنې د ټپي کوونکي به هماغه اندام ټپي کوي چې د مضروب یې ټپي کړي دي لکه چې الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي دي:

---

۱ - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ۲٦٤، هدایه ٤ ټوک ٦۳۹، تفسیر احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰هـ

۲ - تفسیر موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳ مخ.

«وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ»

(دمائده سورت ٤٥ آیت ٦ سپاره ٥ سورت)

ترجمه: *او فرض کړي وموږ پردوی باندې په دې تورات کې چې بیشکه نفس دی وو ژلی شي په بدل دمقتول نفس کې او سترګه دې ړنده شي د ړندې کړې سترګې په بدل کې او پوزه دې پرې کړای شي په بدل دغوږ ځي کړي پوزې کې، او غوږ دې پرې کړای شي د پرې کړي غوږ په بدل کې او غاښ دې وويستلې شي دبل دويستلي شوي غاښ په بدل کې او پرهارونه. قصاص يعنې بدل دې برابر، نو هر چاچې عفوه وکړه د دې قصاص نه نو دغه عفوه کفاره ده ده ته يعنې دې پدغې عفوې سره له ګناه څخه پاکيږي.*

تفسير: مفسرينو د دغه مبارک آيت په تفسير کې ليکلي دي: که څه هم دغه حکم په موسوي شريعت کې و مګر په محمدي شريعت کې هم همدغه حکم دی.[۱]

قرآن کريم د پرهارونو په باره کې دوه تجويزونه وړاندې کړي دي چې يو قصاص او بل عفوه ده، دريم تجويز نبوي احاديثو چې د شريعت دويمه سرچينه ده وړاندې کړي دي چې صلح ده او هغه داسې چې د پرهار ژلي او زخمي کوونکي ترمنځ په ديت او ملهماني ورکولو او قبلولو سره صلحه وکړای شي. لکه چې امام ضحاک شيباني ابوبکر احمد بن عمرو بن ابي عاصم رحمةالله عليه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تأليف کتاب الديات کې ټول هغه نبوي فيصلې جمع کړي دي او ټول هغه احاديث يې روايت کړي دي چې د پرهارونو د صلحې په باره کې ورڅخه مروي دي چې د نمونې په توګه د صلحې يوه فيصله يې زه دلته وړاندې کوم:

۱- معارف القرآن دريم ټوک ۱٦٥

«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمٍ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِهِ فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٍ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: الْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضُوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَنِّي خَاطِبُ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟

فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اِنَّ هٰؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيْدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيْتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ الْمُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيْتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَإِنِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُ هُمْ بِرِضَا كُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَرَضِيْتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.» . (۱)

ترجمه: له عروة ابن الزبير او هغه له خپلې تروري ام المؤمنين عايشې رضي الله عنها څخه روايت کړی دی چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم دحذيفه زوی جهم رضی الله عنه له خلکو څخه دزکات غونډولو پر ماموريت وليږه. دزکات ورکوونکو له جملې څخه دبنوليث دقبيلې يو سړي دزکات په ورکولو کې جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه يې وواهه او ټپي يې کړ. پرهار ژلي او دهغه خپلوان نبي صلی الله عليه وسلم ته راغلل او ورته ويې ويل: ای دالله رسوله موږ دخپل مضروب د پرهار کسات غواړو.

نبي کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: له قصاص اخيستلو څخه تيرشی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مگر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلی الله عليه وسلم دتاوان په مقدار کې زيا توالی ورته وکړ او ورته ويې فرمايل: دومره او دومره تاوان به درکړی او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخيستلو رضامند شول،

---

۱ – کتاب الديات باب الامام يصالح عما يجب على عامله من قصاص ۵۶ مخ مصنف امام ضحاک شيباني.
دکراچی چاپ، دچاپ تاريخ ۱۴۰۷ هـ، ۱۹۸۷م

نبی صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحی ته د تاسی له رضامندی او موافقی څخه به يې خبر کړم. هغوی ورته وويل: سمه ده او زمونږ د رسره خوښه ده.

له وعدی سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقريريې ورته وکړ او بيا يې ورته وفرمایل: دليث قبيلي دغه سپين ږيری او مشران ما ته راغلي او له ما څخه د خپل مضروب د پرهار د کسات غوښتنه کوی. نو ما دوی ته ستاسی له پلوه د صلحی په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحی ته چمتو کړی دی ايا تاسی دوی ته په تاوان ورکولو او سولی کولو رضامند ياست؟

هغوی ورته وويل: نه، مهاجرينو ته غصه ورغله او پرهغوی باندی يې د حملی کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرينو ته امر وکړ چی زغم او صبر وکړی، رسول الله صلی الله علیه وسلم بيا هغوی ته نصيحت وکړ او د صلحی گټی يې ورته بيان کړی او بيا يې ورته وفرمایل: آيا تاسی خوښ ياست چی د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړی؟ هغوی وويل: هو، بيا يې ورته وويل: زه به د مجروح سپين روبی صلحی ته ستاسی له غاړی کيښنو د وڅخه خبر کړم، بيا يې هغوی ته وويل چی د مجرم پلويان تاوان د رکولو او صلحی ته راضی شول. آيا تاسی رضامند ياست؟ هغوی هم وويل؛ هو، پدی توگه يې د هغوی ترمنځ سوله وکړه.

پنځم په مالی حقوقو کی صلحه کول

دسولی پنځم ډول په مالی حقوقو کی د متخاصمينو يعنی مخالفينو تر منځ صلحه کول دی. او د صلحی دغه ډول هم په اسلامی شريعت کی د مسلمانانو تر منځ نه يوازی داچی مشروع او رواده بلکی ضروری ده. څو د مسلمانانو تر منځ ورورری، امن او مينه پر دښمنی بدله نه شی أود حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شی، عداوتونه او شخړی و ده ونه مومی.

په مالی حقوقو کی صلحه دامعنا چی د دوه کسانو ترمنځ په روپيو، جای داد، جنس او

داسې نورو کې اختلاف راشي، يو يې غوښتنه کوي او بل يې نه ورکوي يا ټول هغه څه نه ورکوي چې غوښتونکې يې دعوه کوي. بيا منځه ګړي مصلحين ددوی ترمنځ دصلحې کولو له پاره هلې ځلې او منډې ترړې پيل کړي.

ډولونه: داسلامي امت فقها ؤويلي دي: په مالي حقوقو کې صلحه په درې ډوله ده:

لومړی ډول: داسې صحله چې له اقرار سره وي.

دويم ډول: داسې صلحه چې له سکوت يعنې چوپتيا سره وي.

دريم ډول: هغه صلحه چې له انکار سره وي. لکه چې ويلي يې دي:

الصلح على ثلا ثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

ترجمه: *صلح په درې ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح اوله انکار سره صلح او بيا يې دصلحې دد غو درې واړو ډولونو دهر يو بيلا بيل تعريف کړی دی او داسې يې ويلې دي:*

۱ - صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چې يو سړی پر بل باندې دخپل حق دعوه وکړي او هغه اقرار هم پرې وکړي مګر په ادا ء کولو کې يې وروسته وړاندې کيږي. بيا د دواړو تر منځ صلحه وکړای شي پداسې ډول چې دعوه کوونکی له خپل ځينې حق څخه او مدعى عليه پر باقي پاتې حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه يې هم د مصلحينو له فيصلې سرد سم اداً کړي. يا ددواړو ترمنځ داسې صلحه وکړای شي چې د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شی ورکړای شي دمثال په ډول: نغدې روپۍ يې پور ورکړي وي او پور وړې روپۍ نه لري په عوض کې يې ځاروئ، کور يا بل څه ورکړي.

۲ - صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چې يو شخص پر بل باندې دحق دعوه وکړي مګر مدعى عليه چورلټ انکار وکړي او ورته ووايي چې ستا پر ما باندې هيڅ حق نشته. دعوه کوونکی ورته ووايي چې يا به مې حق راکوې او يا به قسم کوې. بيا دواړه داسې

صلحی ته غاړ کیږدی چی پور وړی له قسم څخه وژغورل شی او د حق د څښتن تول حق ضائع نه شی خو شرط پکی دادی چی د مدعی به دغه دعوی حقه وی او له مدعی علیه څخه په هیره وی.

٣- صلح مع سکوت: دادول صلحه داسی صلحه ده چی یو شخص پر بل باندی د څه حق دعوی وکړی، او هغه چوپ پاتی شی، پداسی ډول چی د مدعی پر حق باندی نه اقرار وکړی او نه انکار ور څخه وکړی، او بیا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شی، څو خبره جنگ او قتل ته ونه ریسږی.

حکم: داسلامی امت دجمهور و فقهاؤ په نزد، دحقوقی صلحی دغه دري واړه ډولونه روادی او په اسلامی شریعت کی ستایلی شوی دی څو د ذات البینی شخړو او منازعاتو مخه ونیولی شی.(١) دغه دحقوقی صلحی دری واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم دخلکو تر منځ کړی دی چی زه یې دنمونی په توگه دلته یوه پریکړه او صلحه دموضوع دمشروعیت په ثبوت کی وړاندی کوم:

«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِى حَدْرَدَ الأَسْلَمِيَ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَى إِرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»(٢)

ترجمه: *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ٥٠هـ ٦٧٣ م څخه روایت دی چی د ده پر*

١ - هدایه ٤ ټوک ٢٢٩ مخ د ډیلی چاپ د چاپ تاریخ ١٢٩٨ هـ
- فیض الباری ٣ ټوک ٣٩٦ دلاهور چاپ د چاپ تاریخ ١٣٥٧ هـ ١٩٣٨ م
- الفقه الاسلامی وأدلته ٥ ټوک ٢٩٥ - ٢٩٧ دبیروت چاپ دارالفکر
- فتاوی النوازل ٣٢٨ مخ دکویتی چاپ ١٤٠٥ هـ ١٩٨٥ مصنف ابولیث سمرقندی متوفی ٣٧٣ هـ
٢ - صحیح بخاری څلورم ټوک ٦١٧ مخ کتاب الصلح دملتان چاپ ١٤١٥هـ ١٩٩٥ م

یویل صحابي حضرت عبدالله بن حدرد اسلمي باندي پورؤ چي نیتیه یې پوره شوی وه ، نو په نبوی جومات کي د دواړو لیده کاته سره وشو ، حضرت کعب خپل پور ورڅخه وغوښت .
هغه ورته وویل: اوس يې نه لرم دربه يې کړم. حضرت کعب ورته وویل: همدا نن او همدا اوس به يې راکوی. پدی کي دواړو نا ندری سره وهلی او زوریې اوچت شو نبی کريم صلی الله علیه د دوی شخړه واوریده اوورته راووت پو ښتنه يې ورڅخه وکړه له تحقیق څخه وروسته يې د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسی ډول چي کعب بن مالک (ض) ته يې وفرمایل: دخپل پور نیمایي برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بیا يې ابن ابی حدرد ته وویل: قرض يې همدا اوس ادا کړه. هغه هم سم لاسی پاتی پورورکړ.
تشریح: امام ابن حجر عسقلانی رحمة الله علیه (متوفی ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباری دصحیح بخاری په شرح کي د دغه حدیث په تشریح کي ویلی دی: دغه مبارک حدیث امام بخاری دری ځلی په خپل صحیح کي روایت کړی دی. او پر حضرت ابن ابی حدر دباندی دحضرت کعب بن مالک دوه اوقیه پورؤ اویوه اوقیه ځلوینښت درهمه دی چي دوه اوقیه اتیا درهمه کیږی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دواړو صلحه په نیمایي پورور کولو وکړه چي ځلوینښت درهمه کیږی او پاتی ځلوینښت درهمه يې پری معاف کړل.
حافظ ابن حجر رحمةالله علیه د دغه ډول صلحی په هکله لیکلی دی:
«اتفق العلماء على أنه ان صالح غریمه عن دراهم بدراهم أقل منها جاز و اذا حل الأجل لم یجز أن یحط عنه شیاءً قبل ان یقبضه مکانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بدنانیر او عن دنانیر بدراهم جاز و اشترط القبض.» (۱)
ترجمه: *داسلامی امت علماؤ پردی باندی اتفاق کړی دی چي که چیری د پورله ښتن سره پردی*

۱ - فتح الباری ۵ ټوک ۲۳۷ مخ دبیروت چاپ ۱٤۰۲ هـ ۱۹۸۱ م

باندی صلحه وشی چی پوروړی به په نغد پورکی له ورکړ یو روپیو څخه کمی ورکوی نو داډول سوله کول روادی پدی شرط چی د پور ورکولو نیتیه پوره شوی نه وی او که دقرض ادا ء کولو نیتیه پوره شوی یا تیره شوی نه وی نوبیا یې کمول روانه دی: بلکی پوره به یې ورکوی. هو که له قبض څخه وروسته د پورڅښتن یو څه بیرته ورکوی بیا نو پروانه لری او داسی کول احسان دی.

دغه راز که چیری د پورد ادا ء کولو نیتیه پوره شوی وی اوله پوروړی سره هماغه سکه په لاس کی نه وی چی پورکړی یې وی او ددواړو صلحه پردی باندی وکړای شی چی د درهمو پرځای دهغوی په انډول دسروزرو دینار ورکړی یا دسروزرو د دینارونو پر ځای دسپینو زرو درهم ورکړی، یا هره چلیدونکی سیکه پر بله هغه سکه بدله کړی چی دواړه پدغه هیواد کی معمول وی او چلیږی نو داسی صلحه کول هم روادی. خوشرط پکی دا دی چی سم لاسی به قبض کولی شی او نیتیه به پکی نه وی.

مطلب دا چی په دواړو سورتونو کی چی ذکر شو قبض او سم لاسی ادا ء اودنیتیی پوره والی په دغه ډول صلحه کی شرط کړی شوی دی.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالی امورو کی سوله روا ګڼلی ده لکه چی امام خمینی په مالی امورو کی د سولی په باره کی ویلی دی:

«انما یصح الصلح علی الحقوق القابلة للنقل والا سقاط کما أنه انما یصح من البالغ العاقل القاصد المختار.»[1]

ترجمه: *په تحقیق سره په داسی حقوقو کی صلح صحیح کیږی چی د لیږدولو او پرینبودلو جوګه وی، او په اموالو کی سوله د داسی چا صحیح کیږی چی هوښیار وی، او په خپله خوښه او رضامندی سوله کوونکی وی او په خپله اراده سوله کوی. او متشرع حاکم هم سوله کوونکی په خپلو اموالو کی له تصرف کولو څخه منعه کړی نه وی.*

---

۱ – فتاوی تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۱۷، زبدة الاحکام ص ۱۵۳ توضیح المسایل ص ۲۳۷ مسئله ۲۱۶۱

شپږم د دوو مسلمانو جنګیالیو ډلو ترمنځ سوله کول

دسولې شپږم ډول دمسلمانانو په خپل منځ کې د پیل شوي وسلوال تو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې دسولې په ګردوډولونو کې زیاته ضروري او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځي جنګونه داسې مهلک او تباه کوونکي مادي او معنوي نتائج لري چې کم سیاله بلکې بې ساري دي. له همدې امله الله تعالی په قرآن کریم کې په خصوصیت اوځانګړتیا سره مسلمانانو ته دخپل منځي جنګونو دسم لاسي بند ولو دسولې حکم کړی دی او داسې یې فرمایلي دي:

«وَ اِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِىْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ - اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.» (دحجرات سورت ۹-۱۰- ایاتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *که چیرې دمؤمنانو دوه ډلې په خپل منځ کې په جنګ اوجګړه کې سره اخته او بوخت شي، نو ای نورومؤمنانو! تاسې دهغو دواړو په خپل منځي جنګ کې دښکیلو ډلو ترمنځ هغوی ته په نصیحت کولو سره او دالله تعالی حکم ته په بلنې سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تیری وکړیوی جنګ کوونکي ډلې پرهغې بلې باندې او سولې ته یې غاړه نه کیښوده، او حکم دالله تعالی اورسول الله ته غاړه کې نږدې اوسوله قبوله نه کړي. نو ای مؤمنانو تاسې ټول دمظلومې ډلې په ملا تړکې له هغې ډلې سره جنګ وکړې چې تجاوز او تیری کووونکې وي پر کمزوري او مظلومې ډلې باندې تر هغه پورې چې دوی بیرته دالله تعالی حکم ته راوګرځیږي او غاړه ورته کیږدي.*

نو که چیرې تیری کوونکي اوسرغړ وونکې جنګیالې ډله وګرځیده له خپل ظلم او تیری

څخه او دالله تعالی حکم ته یې غاړه کیښودہ نو تاسی د دوی په منځ کی روغه اوسوله وکړی په عدل او انصاف سره، په تحقیق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مینه او دوستی کوی، بیشکه چی ټول مؤمنان په دین کی سره وروڼه دی نو پس ای مصلحینو تاسی ددوی په منځ کی سوله او جوړښت وکړی. ځکه چی دوی دواړه ستاسی هم په دین کی وروڼه دی، او د دوی دواړو تر منځ داسی سوله وکړی چی تل ترتله وی، او ای مصلحینو تاسی له الله تعالی څخه دصلحی کولو په دوران کی وویریږئ، د دی له پاره چی پر تاسی باندی رحمت وکړی شی دالله تعالی له پلوه او دهمیش له پاره ستاسی ترمنځ دجنگ دبل شوی تباه کوونکی اورلمبی مړې کړی.

تفسیر: تفسیر پوهانو او داسلامی امت فقهاؤ دپورتنیو مبارکو دوه ایاتونو زیات طولانی تفسیرونه کړی دی او د مسلمانانو دخپل منځی جنگونو په باره کی یې له پورتنیو ایاتونو څخه ډیر دجنگی فروعی احکامو او مسائلو استنباط کړی دی. ځکه چی دغه دواړه ایاتونه دمسلمانانو دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو دهوارولو او جنگونو دله منځه وړلو له پاره اساسی قانون دی. چی دهغو ټولو په تفصیل سره ذکر کول موضوع طولانی کوی. نو دادی زه یې په څلورو عنوانونو کی خلاصه کوم: لومړی دجنگ کوونکو ډولونه، دویم: دهغوی احکام اومسائل دریم دصلحی مراتب، څلورم د مصلحینو مسئولیتونه.

دجنگ او مؤمنانو جنگیالیو ډولونه:

که چیری دمسلمانانو دوه ډلی په خپل منځ کی دیوبل خلاف جنگیږی نو د دی څو مختلف صورتونه دی چی په لاندی ډول بیان کړای شوی دی:

لومړی: لومړئ داچی دوه مسلمانی ډلی په خپل منځ کی په جنگ اخته شی او دغه دواړه ډلی داسلامی حکومت دامام رعیت وی یایوه رعیت وی او بله نه وی، یایې دواړه رعیت نه وی.

حكم: كه چيرى دواړه ډلي دامام المسلمين رعيت وى نو پر امير باندى لازم دى چى د دوى دواړو ترمنځ روغه جوړه وكړى او له شرعى حكم سره سم د هغوى دواړو په منځ كى فيصله وكړى. نو كه دواړه داسلامى حكومت اوربند او فيصله و منى ښه و ترښه او كه نه په زور دى جنگ پرى بند كړى. مگر كه يوه جنگيالى ډله يې ومنى او بله يې نه منى نو پر امام باندى لازم دى چى ورسره وجنگيږى او فتنه يې ختم كړى. اوله دى امله چى سرغړوونكى ډلى داسلامى حكومت داوربند له حكم منلو څخه سرغړونه كړى ده او جنگ يې ورسره كړى دى دياغى ډلى حكم پرى كولى شى او دبغاوت هغه احكام پرى جارى كولى شى چى په فقهى كتابونوكى دياغيانو په باره كى بيان شوى دى.[١]

دويم ډول: دمسلمانانو د دولويوډلو تر منځ جنگ كول ياد دوه مسلمانو حكومتو نو تر منځ نښته او جنگيدل دى او د دواړو جنگ دمادياتو او دنياله پاره وى او يوه خوايې هم د آخرت په خاطر نه وى.

حكم: د دغه ډول جنگ په هكله شرعى حكم دادى چى دغه ډول جنگ دفتنى جنگ دى. او مسلمانانو ته پكار دى چى له دغه ډول جنگ څخه په بشپړه توگه ډډه وكړى او د يوى خواپلوى هم ونه كړى او دواړو ډلوته نصيحت وكړى چى له الله تعالى څخه وويريږى او جنگ بند كړى. - ځكه چى دغه ډول جنگ هغه جنگ دى چى رسول الله صلى الله عليه وسلم د دغه ډول جنگ دجنگياليو په باره كى ويلى دى:

«القاتل والمقتول كلاهما فى النار» وژونكى او وژلى شوى دواړه دوزخيان دى. »

دريم ډول: دمؤمنانو ترمنځ دريم ډول جنگ دادى چى د دواړه جنگ كوونكو ډلو له جملى څخه يوه ډله پرحق باندى او دويمه پر باطله وى، او باطله ډله اصلاح او سولى ته هم غاړه نهږدى او جنگ ته دوام وركوى.

١- تفسير بيان القرآن ٩٩٥ مخ مصنف: حكيم الأمت مولنااشرف على تهانوى.

حکم: په دغـه صـورت کې پـرمـؤمـنانو واجب دي چې دهغې ډلې پلوي وکـړي چې پـر حق باندې وي او ترهغه پورې دنافرماني ډلې په خلاف وجنگيږي چې يا په بشپړه توگه وځپل شي او يا حق او سولې ته تسليم شي. (١)

٢- د شيعـه مـذهب تفسـير پوهانو هم ويلي دي: چې د دو جنگيـاليـو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول بايد په عدل او انصاف سره وکړای شي، پداسې ډول چې د دواړو جنگياليو ډلو ترمنځ د خپلوی او دوستی له په نظر کې نيولو څخه پرته وکولی شي ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم ووېلی شي. لکه چې علامه طبرسي په خپل تفسير کې د دغو مبارکو آياتونو په تفسير کې په تفصيل سره بحث کړی دی چې د نمونې په ډول يې د تفسير ځينې برخه دلته وړاندې کولی شي:

«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا» اى فريقان من المؤمنين قاتل احدهما صاحبه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** حتى يصلحا **«فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰاهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى»** بأن تطلب ما لا يجوز لها و تقاتل أخرى ظالمة لها متعدية عليها **«فَقَاتِلُوْا الَّتِى تَبْغِى»** لأنها هى الظالمة المتعدية دون الأخرى **«حَتّٰى تَفِيْءَ اِلٰى اَمْرِاللّٰهِ»** اى حتى ترجع الى طاعة اللّه و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَاِنْ فَاءَتْ»** اى رجعت و تابت و اقلعت و انابت الى طاعة اللّه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** اى بينها و بين الطائفة التى هى على الايمان «بالعدل» اى بالقسط حتى يكونو اسواء ولا يكون من احداهما على الأخرى جور ولا شطط فيما يتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ اَقْسِطُوْا»** اى اعدلوا **«اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ»** العادلين الذين يعدلون فيما يكون قولاً و فعلاً **«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ»** فى الدين يلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ»** اى بين كل

١- تفسير سراج المنير ٤ څلورم ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربيني متوفى ٩٧٧ هـ دبيروت چاپ دچاپ تاريخ ١٢٨٥ هـ تفسير ماوردي ٥ ټوک ٣٣١ مخ مصنف امام ووردي متوفى ٤٥٠ هـ

رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتى على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعنى فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُوا اللّٰهَ» فى ترك العدل والاصلاح او فى منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ» اى لكى ترحموا.»[1]

ترجمه: که چیری د مؤمنانو یوه ډله له بلی سره جنګ کوی نو د دوی دواړو په منځ کی تر هغه پوری سوله وکړی چی روغه جوړه سره وکړی، نو که چیری یوې ډلې د دوی پر بلې تیری وکړ له اوربند څخه وروسته او هغه څه ور څخه غواړی چی ورته روانه وی او پر هغی بلی باندې جنګ کوی پداسی حال کی چی دا ظالمه وی او پر هغی بلې باندی تیری کوونکی او ظالمه ده نه هغه بله تردی چی تیری کوونکی ډله د الله تعالی طاعت قبول کړی او د مؤمنی ډلی په خلاف جنګ پریږدی. نو که چیری متعدی ډله راوګرځیده او توبه یی وکړه او جنګ یې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته یې رجوع وکړه «فاصلحوا بینهما» یعنی د جنګیالی ډلی او د هغی بلی مومنی ډلی ترمنځ «بالعدل» په نیاو سره سوله وکړی تردی چی دواړه سره برابری شی او د یوې ډلی پربلی باندی تیری او په هغو څیزونوکی ناانډولی نه وی چی په تاوان او تضمین کی ور څخه یو بل ته اخیستلی شی «واقسطوا» عدل وکړی «ان الله یحب المقسطین» بیشکه الله تعالی هغه عدل کوونکی خوښوی چی په خپل قول او فعل کی عدل کوی. «انما المؤمنون اخوة» مومنان په دین کی سره ورونه دی په خپل منځ کی یې یو پربل نصرت لازم دی «فاصلحوا بین اخویکم» نو صلح وکړی د دوه داسی ورونیو ترمنځ چي سره جنګیږی. اثنین د جمع په معنا ده، مطلب دا چی تاسی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ چی ستاسی ورونه دی سوله وکړی. یعنی ظالم له مظلوم څخه منعه کړی او د مظلوم مرسته وکړی «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی څخه وویریږی او په اصلاح کی او د حقوقو په منعه کی «لعلکم ترحمون» څو پر تاسی رحم وکړای شی.

١- تفسیر مجمع البیان ج ٥، ص ١٣٣-١٣٤

څلورم ډول: که چیری د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وی چی دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وی دفقهاؤ په اصطلاح کی همدغوته یا غی ویل کیږی. نو که چیری دغه یاغی ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعی دلیل ونه لری او صرف دفساد او فتنی له پاره یې د اسلامی شرعی حکومت په خلاف جنګ او بغاوت پیل کړی وی. نو پرمؤمنانو باندی لازم دی چی داسلامی حکومت ملاتړو کړی او دګر دوفقهاؤ په اتفاق د دوی دځپلو له پاره داسلامی حکومت جنګ کول روا دی.

حکم: دغه ډله شرعی یاغیان دی. مګر دهغوی په خلاف دجنګ له پیل کولو څخه دمخه داسلامی حکومت مشرته پکار دی چی لومړی دعوت ورکړی چی له بغاوت څخه تو به وباسی او داسلامی حکومت اطاعت بیرته قبول کړی. نو که یې دعوت قبول کړښه ترښه او که یې قبول نه کړنو داسلامی حکومت امیرته رواده چی دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړد هغو په خلاف جنګ وکړی. خو شرط پکی دادی چی حکومت به ترهغه پوری جنګ نه پری کوی چی یاغی ډلی دحکومت په خلاف جنګ پیل کړی نه وی څو دغه پړه هم پر هغوی باندی پریوځی. (١)

پنځم ډول: پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغی ډلی له ظاهری حالت څخه داسی معلومیږی چی دبغاوت کوونکی ډلی وګړی ظالمان او فاسقان وی پداسی حال کی چی حکومت عادل وی، اوله بغاوت کوونکی ډلی سره دحکومت په خلاف کوم شرعی دلیل هم نه وی.

حکم: د دغی ډلې په خلاف پرمؤمنانو باندی واجب دی چی دحکومت ملاتړو کړی او

١- هدایه دویم توک، ٥٨٩ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ٣، ٥٥٩ مخ د کویتی چاپ ١٣٩٨ هـ ١٩٧٨ م چاپ مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفی متوفی ٢٥٩ هـ.

حکومت ته د دغې یاغي فاسقي او ظالمي ډلې د ځپلو له پاره جنګ کول شرعاً روا دي خو شرط پکې دا دی چې حکومت به د جنګ پیل نه کوي. مفسرینو او فقهاؤ ویلي دي چې که څه هم حکومت عادل هم نه وي، د دغه ډول حکومت د باقي پاتې کیدو له پاره د مفسدینو په خلاف جنګیدل روا دي ځکه چې د ده په ذریعه د مسلمانانو د مملکت نظم قائم دی.

شپږم ډول: شپږمه ډله د حکومت په خلاف داسې بغاوت کوونکې جنګیالۍ ډله ده چې د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره شرعي دلیل بیان کړي مګر د هغه تأویل او تفسیر غلط کوي چې شرعاً باطل وي لکه چې خوارجو په (۳۷ هـ ۶۵۳م کال) کې د امیرالمومنین علي رضی الله عنه د حکومت په خلاف کړې ؤ، او د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره یې د قرآن کریم

«وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» مبارک ایت وړاندې کړی ؤ. »[1]

حکم: په دې صورت کې هم مسلمان حکومت ته روا دي چې د هغوی په خلاف جنګ وکړي، برابره خبره ده که د مسلمانانو حکومت عادل وي او که نه وي او پر مسلمانانو باندې فرض دي چې د دغه ډول حکومت سره د یاغیانو په ځپلو کې جنګې ملاتړ وکړي.

اووم ډول: اووم داسې یوه ډله چې د عادل حکومت په خلاف جنګ ته ملا وتړي او بغاوت ورڅخه وکړي چې د هغه پاچا او حاکم په مشروع طریقه د حکومت واګې په لاس کې نیولې وي، او د هغه امارت شرعاً، قانوناً او هم عرفاً روا هم وي. مګر یاغي ډله یې نسکورول غواړي.

حکم: په دغه صورت کې هم د یاغیانو د ختمولو په خاطر حکومت ته جنګ کول روا دي. برابره خبره ده که له بغاوت کوونکو سره شرعي دلیل وي او که نه وي. او پر مسلمانانو

۱- الکامل فی التاریخ دویم ټوک ۳۹۳ مخ د بیروت چاپ ۱۴۰۸هـ- ۱۹۸۹م مصنف: امام ابن اثیر متوفی ۶۳۰هـ ۱۲۵۳م

باندې فرض دي چې د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړي. ځکه چې په اسلامي شريعت کې همدغې ډلې ته حقيقي ياغي ويل کيږي لکه چې امام شافعي رحمةالله عليه (متوفى ٢٠٤ هـ کال) په کتاب الام کې او امام مالک رحمةالله (متوفى ١٧٩هـ ٨١٢م کال) په مدونة الکبری کې ويلي دي چې:

«الباغي في عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»(١)

ترجمه: *دفقهاؤ په اصطلاح کې ياغي هغه چاته ويلې کيږي چې د متشرع امام له فرمان څخه وتونکي وي.*

او بيا دواړو دافتوي ورکړې ده چې پر مؤمنانو فرض دي چې د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړ وکړي او د ياغيانو په ځپلو کې په جنگ کې برخه ورسره واخلي او د امنيت په قائمولو کې مددور سره وکړي.

د شيعه مذهب فقهاو د ياغي تعريف داسې کړی دی:

«باغي و اهل بغي هر کسی است که بر امام و پيشوای عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد اين فرقه با دعوت و درخواست آن امام و يا کسی که آنرا امام تعيين و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائي مگر آنکه توبه نمائيد»(٢)

اتم ډول: اتم ډول هغه لويه ډله ده چې د يو ظالم حکومت په خلاف پاڅون وکړي، داسې حکومت چې په جبر او زور قائم شوی وي، اميران، واليان او چارواکي يې فاسق وي. پداسې حال کې چې پاڅون کوونکي د عدالت او حدودالله داقامت او د حقوق الله او حقوق العباد داحياء له پاره پاڅون کړی وي، او د دوی له ظاهري حالت څخه داسې څرګند يږي

١- کتاب الام څلورم ټوک پ ١٣٥ مصنف: امام شافعي، بيروت چاپ ٢ ١٤٠ هـ المدونة الکبری لومړی ټوک ٤٠٧ مخ.

٢- تبصرة المتعلمين ص ٨١٠، مصنف: علامه «حسن بن يوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ١٣٤ مصنف: محقق علامه حلي «ابو القاسم نجم الدين جعفر بن حسن.

چي نیک او ښه وګړي دي، فسق او فجوریې نه وي کړي.
داسلامي امت فقهاؤ د دغي ډلي په هکله ویلي دي: چي مؤمنانو مصلحینو ته پکار دي چي د دوی او دحکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسي ډول چي حکومت ته ووایې چي دپاڅون کوونکو غوښتني ومني ځان اصلاح کړي او اسلامي شریعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو مومناهم لازم دي چي دپاڅون کوونکي ډلي مرسته وکړي. او دفاسق حکومت په خلاف په جهاد کي ورسره ګډون وکړي. (١)

حکم: د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو اواهل حدیثو دا حکم کړی دی چي دوی هم یاغیان دي او دحکومت په خلاف یې پاڅون ناروا دی. ځکه یوځل چي دیوامیر امارت قائم شوی وی، په مملکت کي یې امن راوستلی وی او دمملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندي چلیږی دهغه په خلاف قیام حرام دی. برابره خبره ده که هغه ظالم وی که عادل او که په هره طریقه یې حکومت نیولی وی مګر دا چي دغه حاکم دډاګیز کفر مرتکب شی. (٢)

مګر دفقهاؤ اکثریت ویلی دي چي: دغه ډول پاڅون کوونکي یاغیان نه دي او د دوی قیام حق دی او نورمؤمنان باید د دوی ملاتړ وکړي لکه چي امام ابوحنیفه رحمة الله علیه کله چي زید بن علی بن حسین رضی الله عنه په ١٢١ هـ ٧٤٤م کي داموی خلیفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صیب و فرمایل:
«دجهادله پاره دزید دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دی. »(٣)

١- تفسیر معارف القران ٨ ټو ١١٢ مخ
٢- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدیر پنځم ټوک ٣٣٧، کتاب السیر باب البغاة.
٣- ابو حنیفه حیاته وعصره اراءه وفقهه ص ٦٣ مصنف شیخ ابوزهره. المناقب لمومړی ټوک ٥٥ مخ مصنف ابن البزازي.

چاورته وويل: داسي چي ده نو ته ولی په جهاد کی ورسره برخه نه اخلې
امام صیب په خواب کی ورته وويل: زه د خلکو دهغو امانتونو له امله پاتی یم چی له ماسره يې کینبودلی دی. خومالی مرسته به هرومرو ورسره کوم.
• او بيا يې لس زره درهمه مالی مرسته ورته ولیږله او استازی فضيل بن زبير ته يې وويل: امام زيد بن علی ته زما عذر وړاندې او بيان کړه.
او ځينی تاريخ پوهانو ليکلی دی: کله چی امام ابو حنيفه رحمه الله د حضرت زيد بن علی د پاڅون په هکله وويل چی:
خروجه يضاهی خروج رسول الله صلی الله عليه وسلم يوم بدر.
او پوښتونکی ورته وويل: داسي چی ده نو ته ولی نه ملګری کيږی امام صیب په ځواب کی ورته وويل:
«لو علمت ان الناس لا يخذلونه ويقومون معه قيام صدق لكنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه.»(١)
يعنی که زه پوهيدلای چی وګړی به دی نه شرمنده کوی او له ده سره په صداقت سره دريږی نو ما به هرومرو د ده متابعت کړی وای او د ده دمخالفينو په مقابل کی به می جهاد کړی وای.
په هر صورت دځلور سوه مليونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنيفه رح که په وسله وال جهاد کی له امام زين العابدين زيد بن علی.» سره ګډون نه وکړی مګر مالی مرسته يې ورسره کړی وه او نور وګړی د ده په دعوت ورسره ملګری شوی وو او بيعت يې ورسره کړی و.
دغه راز کله چی په ١٤٥هـ ٧٦٨م کی محمد نفس زکيه دعباسيانو د دويم خليفه ابو جعفر منصور عباسی په خلاف پاڅون وکړ او په مدينه منوره کی يې دعباسيانو دحکومت په

١- روض النفير ٢٦٠ مخ امام ابو حنيفه کی سياسی زندگی ١٤٠ مخ مناظر حسن گيلان .

خلاف د جهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستې کولو فتوی جاري کړه او خلکو ته یې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړي.
خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړو کې خو اوس د منصور د بیعت رسۍ پر ته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسې څخه په زور بیعت اخیستلی دی او د مجبورو ګړي بیعت نه صحیح کیږي. هما غه وچې د مدینې منوري خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کې د محمد نفس زکیه ورور ابراهیم نفس مرضیه دورورله پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالي مرستې سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف یې د هغه د جهاد تائید وکړ تر دې چې د غه دواړه ورونه او د هغوی په سلګونو پلویان په ١٤٥ (هـ ٧٦٨م کال) کې د عباسي خلافت د واکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (١)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعي ویلي دي:
«كان ابو حنيفة يجهر بالكلام ايام ابراهيم جهاراً شديداً . » (٢)

یعنې امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسي حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمة الله علیهما او د اسلامي امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسې پاڅون ته بغاوت نه دی ویلي چې د فاسد جابر حاکم او د هغه د فاسد نظام د نسکورولو او پرځای باندې یې د سوچه اسلامي نظام د راوستلو، د أمن او

---

١ - البدایه والنهایه لسم ټوک ٨٤ مخ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ٣٧ مخ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ١٩٧، تاریخ بغداد ١٣ ټوک ٣٤٦ مخ، تاریخ ابن عساکر ج ٢ ص ٢٥٥ .

٢ - روض النفیر لومړی ټوک ٣٠٠ مخ د امام یافعي تصنیف، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ص ٣٠٨

حدود الله د پلی کولو په تکل پاڅون کړی وی. بلکی دا حق پاڅون او جهاد دی او پرمؤمنانو يې ملاتړ فرض دی.

بغاوت هغه ته ویل کیږی چی د اسلامی حکومت د یو عادل، متقی او متشرع حاکم په خلاف د مفسدینو او فاسقانو له پلوه د عادل، پاچا او اسلامی نظام د نسکورولو له پاره وی. پر مسلمانانو باندی فرض دی چی د دغه ډول نامشروع او اسلام د ښمنه بغاوت د ختمولو له پاره د حکومت ملاتړ او ملگرتیا وکړی.

احکام او مسائل

مفسرینو او فقهاؤ د دغو مبارکو ایاتو نو په تفسیر کی د یاغیانو په باره کی یو شمیر فقهی او شرعی مسائل بیان کړی دی چی لنډیزیی په لاندی ډول وړاندی کولی شی:

الف: د یاغیانو د ځپلو له پاره له عادل حکومت سره په جهاد کی گډون کول فرض کفائی دی. که یو شمیر خلکو گډون پکی وکړ له ټول أمت څخه بس والی کوی.(۱)

ب: یاغیان مسلمانان دی په بغاوت سره نه کافریږی.

ج: لومړی به دعوت ورکولی شی چی له بغاوت څخه لاس واخلی نو که یې ومنله ښه وترښه او که یې ونه منله جنگ به ورسره کولی شی خو په جنگ کی به حکومت د غه لاندی شرعی احکام او مسائل په نظر کی نیسی:

لومړی: حکومت به د جنگ پیل نه کوی. یعنی ترڅو چی یاغیانو جنگ پیل کړی نه وی حکومت به یې ابتدا ء نه کوی.

۱ - فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳٤ د بیروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفی متوفی ۸٦۱هـ ۱٤۸٤م

تفسیر مدارک پنځم ټوک ٦۹ مخ د لاهور چاپ مصنف امام نسفی عبدالله بن احمد حنفی متوفی ۷۰۱هـ ۱۳۲٤م.

دویم: له جنګ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وی نه د هغوی وژل ځکه چی مؤمنان دی.

دریم: جنګی بندیان به یې نه وژنی.

څلورم: مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شی او نه به یې ولجه کوی.

پنځم: اولادونه یې مریونه او مینځی کولی نه شی.

شپږم: د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کی له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستی او کومک غوښتنه به نه کوی.

اووم: د هغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوی.

اتم: د یاغیانو کورونه به نه سوځوی. یعنی اور به ورته نه اچوی.

نهم: ونی به یې نه قطع کوی او نه به یې له بیخ څخه وهی.

لسم: که په جنګ کی یاغیان قتل کړای شی نو په دار ځوړند کول یې حرام دی. د تشهیر په خاطر. د غه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دی.

یوولسم: د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پرهغوی باندی د اوبو او ارتزاقی مواد و بندول روادی پردی شرط چی ښځی او کوچنیان یې ورسره نه وی.

دوولسم: له جنګ څخه تښتیدونکی یاغیان او ماتی خوړلی به تعقیبولی نه شی.

دیارلسم: د یاغیانو ښځی. خویندی میندی اولونه به نه قتل کولی شی نه به وهلی شی نه به بندی کولی شی که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړی پیغورونه ورکړی او ستغی سپوری هم ورته ووایې.

څوارلسم: که د یاغیانو مالونه یې نیولی وی نو د جنګ له ختمیدو او تسلیمیدو څخه وروسته به یې بیرته ورکوی.

پنځلسم: که د جنګ په دوران کی د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شی نو مصرف کول

يې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مگر بې ضرورته روانه دي.

شپاړسم: كله چې ياغيان تسليم شي نو كه په جنگ كې يې د حكومت وگړي وژلي وي يا يې د حكومت مال تلف كړي وي نو نه پرې قصاص كولې شي نه تاوان ورڅخه اخيستلې شي او نه كومه بله سزا وركولې شي.(۱)

علامه الوسي حنفي (متوفى ۱۲۷۰هـ كال) په خپل تفسير ورح المعاني كې او امام قرطبي په خپل تفسير كې له حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت كړي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته فرمايلي يې دي: **«يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ حُكْمُ اللهِ فِيمَنْ بَغِيَ مِنْ هذهِ الْأُمَّةِ؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا يُجْهَزُ عَلَى جَرِيْحِهَا وَ لَا يُقْتَلُ أَسِيْرُهَا وَ لَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا يُقْسَمُ فَيْؤُهَا».** (۲)

ترجمه: *اې د أم عبد د مور زويه: ايا ته پوهيږې د هغه چا په باره كې چې د مؤمنانو له دغه امت څخه وي او بغاوت وكړي حكم څه دى؟ هغه وويل: الله او دهغه رسول ښه پوهيږي. ويې فرمايل: په ياغي كې دالله حكم دادى چې ټپي به يې نه تعذيبوي، بندي به يې نه شي وژلى، تښتيدونكي يې تعقيبولى نه شي او مال يې تقسيمولى نه شي.*

اوولسم: كوم ياغيان چې په جنگ كې ونيول شي تر هغه پورې به يې اسلامي حكومت بندي كوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښيمانتيا او توبې په صورت كې به خوشې كولې شي او اسلامي عادل حكومت به داژمنه ورڅخه واخلي چې بيا به د اسلامي حكومت په خلاف بغاوت نه كوي.

د شيعه مذهب فقهاو، ويلي دي:

ياغيان پر دوه ډوله دي: يو هغه چې «ذي فئه» وي، يعني منظم او تنظيم ولري او د

۱ - فتاوى فتح القدير پنځم ټوك ۳۳۷ مخ، كتاب السير باب البغاة، ألفقه على المذاهب الأربعة پنځم ټوك ۴۱۷-۴۱۸ مخونه كتاب الحدود، دبيروت چاپ.

۲ - تفسير روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسير قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

جنگیالیو په منظمه توګه روزنه کوي، د دغې ډلې په باره کې حکم دا دی چې حکومت ورسره و جنګیږي، او که ټپي یې ونیول شي وژلي شي، او تیښته کوونکي یې تعقیبولي شي ترڅو په بشپړه توګه تیت او پرک شي او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلی شي.

دویم ډول «غیر ذي فئه» یاغیان دي. او دا هغه دي چې تنظیم او سازمان او ګوندي تشکیلات ونه لري؛ بلکې یوازې هماغه کسان وي چې په معرکه کې موجود وي.

د یاغیانو د دې ډلې په باره کې حکم دا دی چې مجروح یې اعدام کولی نه شي، او تښتیدلي یې تعقیب کولی نه شي. (۱)

پاتې شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلي دي چې اموال یې لوټ کولی نه شي، ښځې او اولادونه یې د بندیانو په توګه نیولی نه شي. مګر د یاغیانو هغه اموال چې د جنګ په ډګر کې ونیولي شي د غنیمت په توګه ورڅخه اخیستلی شي. (۱)

اتلسم: که یاغیانو د بغاوت په مهال کې پر کومه سیمه قبضه کړې وي او د سیمې له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلي وي او بیا په همدغه کال کې اسلامي حکومت دغه سیمه ورڅخه ونیسي او یاغیان ختم کړي نو اسلامي حکومت ته روا نه ده چې په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړي، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لاروکې مصرف کړي وي او که په نامشروعو لاروکې یې لګولي وي.

مګر که د سیمې اغنیاء یې په خپله رضامندۍ ورکوي نو بیا روا ده.

نولسم: که یاغیانو په نیولې شوې سیمه کې شرعي محکمې جوړې کړې وي او د سیمې د خلکو ترمنځ یې پریکړې او فیصلې کړې وي او بیا اسلامي حکومت دوی ختم کړي او سیمه ورڅخه ونیسي نو که چیرې د هغوی کړې فیصلې له شریعت سره سمې وي. اسلامي

---

۱ – فقه سیاسی اسلام، ص ۲۳۰ – ۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوری – جامع عباسی ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملي – تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډیز سره.

وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پریږدي. او که غیر اسلامي وي او اسلامي حکومت ته د قبول وړنه وي نو اسلامي حکومت حق لري چې دهغوی فیصلې منسوخې کړي.

ټولیشتم: په اسلامي محاکمو کې دیاغیانو شهادت قبلولی نه شي ځکه چې هغوی دعادلانه شرعي نظام او حکومت په خلاف قیام او جنګ کړی دی، چې په اسلامي شریعت کې فسق دی او دفاسق شهادت په شریعت کې نامنظور دی. امام محمد رحمة الله علیه ویلي دي: که یې د اسلامي عادلانه نظام په خلاف جنګ نه وي کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شي او که جنګیدلي وي نو بیا نه شي قبلولی.[1]

دوهم ټوک

دصلحې احکام

تفسیر پوهانو دسولې مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتو نو په تفسیر کې په زیات تفصیل سره بیان کړي دي چې زه یې دلته نچوړیعنی خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخرالدین رازي محمد بن عمر بن حسین رازي (متوفی ۶۰۶ هـ ۱۲۲۹ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کې چې په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلي دي:

دصلحې شرعي حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وي، که د دوه ملتونو ترمنځ وي او که د دوه کسانو تر منځ وي ځکه خوالله تعالی فاصلحوا بینهما فرمایلي دي او بینهم یې نه دي ویلي. دغه راز فاصلحوا بین اخویکم یې ویلي دي. یعنی د تاسې د ورونو تر منځ بین اخوة یې نه دي ویلي. مطلب دادی چې که شخړه د ډیرو کسانو ترمنځ وي او که د دوه

۱- تفسیر جصاص دریم ټوک ۴۰۳-۴۰۴ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰ هـ فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷-۳۳۸ باب البغاة کتاب السیر.

کسانو ترمنځ وی سوله يې په منځ کی وکړئ.

دغه راز ورونه عام دې که سکنی ورونه وی، يعنی له يو مور او پلار څخه وی او که دينی ورونه وی په منځ کی يې سوله وکړئ.

دغه راز د جنګ کليمه هم عامه ده که وهل ټکول يې سره کړی وی، که يو بل ته په مورچل کی سره ناست وی او که سوک څپيړه يې سره کړی وی يا يې ناندری سره وهلی وی او يوبل ته يې ستغی سپوری سره کړی وی او بيا سره مرور او يوله بل څخه خفه او مانيجن وی نو تاسی يې په منځ کی سوله وکړئ. (١)

ب: که سوله کوونکی دځواک او قدرت خاوندان وی او د جنګ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او دسولی خپل تجويز قبلولی شی نو بيا صلحه کول پری واجب دی ځکه چی الله تعالی امر کړی دی چی «فاصلحوا بينهما» يعنی د دواړو جنګ کوونکو ډلو تر منځ سوله وکړئ. نو امر دوجوب له پاره دی.

ج: که دخپلی سولی تنفيذ قدرت نه لری دهغوی په باره کی أمر دندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دی چی دجنګ کوونکو دوډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړی. ځکه چی دخير او ثواب کار دی او کيدای شی چی د دوی دمنځګړيتوب په توسه دهغوی ترمنځ اوربند او سوله وشی. (٢)

د: که چيری د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلو جنګ دمادياتو او سياسی اقتدار په خاطر وی او د يوې ډلی جنګ هم دحق په خاطر او داسلامی نظام په خاطر نه وی نو مؤمنانو ته پکار دی چی دواړو ته نصيحت وکړی او د يوی ډلی پلوی هم ونه کړی د داړو و ترمنځ دسولی او روغی جوړی هڅی وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسير پوهانو واجب نه بلکی

١- تفسير کبير ٢٧ ټوک دحجرا سورت ١٢٩ مخ دبيروت چاپ تاريخ ١٤١٧ هـ ١٩٩٧م.

٢- تفسير احکام القران دريم ټوک ٤٠١ مخ دابوبکر جصاص تصنيف.

٣- تفسير احکام القران دريم ټوک ٤٠١ للجصاص حنفی، تفسير جلالين ٤٢٨ مخ

مستحب گڼلې ده. (٣)

هـ: مصلحين يعنې سوله كوونكې بايد متقيان وي او د صلحې كولو په دوران كې په سوچه او سپېڅلې نيت سره د سولې داعيه پيل كړي ځكه چې الله تعالى سوله كوونكو ته په خطاب كې فرمايلي دي:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» او له الله تعالى څخه د سولې كولو په پروسه كې وويرېږئ اى مصلحينو څو الله تعالى پر تاسې باندې رحم وكړي او سوله مومثبته نتيجه وركړي، د الله تعالى په نزد د اجر او ثواب مستحق وګرځيږي.

سوله كوونكو ته پكار دي چې په دوى كې د دې صلاحيت، ظرفيت او استعداد وي چې د دوه كسانو تر منځ روغه جوړه وكولې شي. د جنګ او ر مړ كولې شي نو دوى ته لازم دي چې مسلمانانو ته خيرورسوى او سوله يې وكړي.

دويم دا چې مصلحين په خپله سوله كې كوم شخصي مادي غرض ونه لري، سوله يې له ځان ښودنې څخه پاكه وي.

د: د سوله كوونكو دا شرعي مسئوليت دي چې له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم كړي چې د دواړو ډلو ترمنځ د جنګ باعث ګرځيدلي دي او د دوى ترمنځ يې ور وري په دښمنۍ سره بدله كړې ده.

ز: كله چې سوله كوونكې د دواړو ډلو ترمنځ سوله كوي نو د دائمې سولې له پاره به هلې ځلې كوي او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پريكړه او فيصله كوي، د خپلوى، دوستۍ، لساني، قومي، سيمه ئيز تعصب، ناروا ننګ او جاهلي غيرت په وجه به حق ته شانه ګرځوي. (١)

١- تفسير صفوة التفاسير دريم ټوک ٢٣٤ مخ دبيروت چاپ ١٤٠٢ هـ - ١٩٨١م اى فان رجعت وكفت عن القتال فاصلحو ابينهما بالعدل، دون حيف على احدى الفئتين

او هغه داسي چي د سولي کولو په مهال کي د ظالم پلوي وکړي او د مظلوم حقوق تر پښو لاندي کړي ځکه چي پداسي کولو سره سوله کوونکي له ايمان څخه وځي لکه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْاِيْمَان.»** [1]

ترجمه: *له اوس بن شرحبيل رضي الله عنه څخه روايت دي چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويي فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملگرتيا وکړه چي د مظلوم په مقابل کي يې پياوړئ کړي او ده ته ښه معلومه وي چي دي ظالم دي خو سره له دي هم دي ملگرتيا ورسره کوي، پلوي او مرسته يې کوي. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان کي روايت کړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پکار دي چي په سوله کي اسلامي عدل او انصاف په نظر کي ونيسي او په سوله کي له ظلم او تيري څخه ځان وساتي او همدغه دالله تعالی حکم دي او سوله کوونکو ته يې فرمايلي دي:

«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».

(دحجرات سورت ۹- آيت ۲۶ سپاره ۴۹ سورت)

يعني کله چي دوه جنگ کوونکي ډلي خپل منځي جنگ بند کړي او سولي ته غاړه کيږدي نواي سوله کوونکيو تاسي د هغوی دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وکړئ: بيشکه چي الله تعالی له عدل او انصاف کوونکو سره مينه کوي.

ځکه چي دوی دالله تعالی د عدل او انصاف کولو پر حکم باندي عمل کوي، له روغي جوړي سره مينه لري او د سولي په شان په اجتماعي نيک عمل کي هڅي کوي او په انصاف

۱- مشکوة دويم ټوک ۴۳۶ مخ د کراچي چاپ دچاپ تاريخ ۱۳۹۹ هـ

سرد یې سرته رسوی.

دسولې د ینی ارزښت

داسلام په مقدس دین کی سوله خورا زیات او عظیم ارزښت لری ان تردی چی د دوه کسانو یا ډلو یا دوه ملتونو ترمنځ په سوله او روغه جوړه کی که اړتیا ورته پیدا شی نو اسلام ددی خبری اجازت ورکړی دی چی سوله کوونکی دروغی جوړی په دوران کی درواغ ووائی، سره له دې چی درواغ ویل شرعاً حرام او کبیره گناه ده مگر ددی له پاره چی دخلکو ترمنځ دذات البینی اختلافی فساد او وینو تویولو مخه ونیول شی درواغ ویل روا دی او شریعت دی ته درواغ نه دی ویلی لکه چی امام بخاری رحمة الله علیه په صحیح بخاری کی حدیث روایت کړی دی چی په هغه کی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

۱- **«لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيُنَمِّى خَيْرًا اَوْ يَقُولُ خَيْرًا»**[۱]

ترجمه: *هغه څوک درواغجن نه دی چی دخلکو ترمنځ سوله کوی، په خپلو درواغو سره خلکو ته خیر او گټه رسوی او یا دخیر او ښیگړی خبره کوی.*

دغه راز امام ابو داود رحمة الله علیه (متوفی ۲۷۵هـ ۸۹۸م کال) په سنن ابوداود کی داسی روایت کړی دی:

عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ اُمِّه اُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عَقْبَة قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّه صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَئٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللّه يَقُولُ: لَاأُعِدُّهُ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهِ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ

۱- صحیح بخاری څلورم ټوک حدیث ۲۴۰۳ باب لیس الکاذب الذی یصلح بین الناس. کتاب الصلح

۲ سنن ابی درود، دویم ټوک ۳۲۶ مخ کتاب الأدب باب إصلاح ذات البین- حدیث ۴۹۱۳ دملتان چاپ دچاپ تاریخ سنه ۱۳۱۶هـ ۱۹۳۹م

فِی الْحَرْبِ وَالرَّجُلَ یُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ وَالْمَرْأَةُتُحَدِّثُ زَوْجَهَا. » (۲)

ترجمه: *له حمید بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معیط څخه روایت کړی دی چې هغې رضی الله عنها ویلي دي: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه نه دي اوریدلي چې په هیڅ یو شي کې یې د درواغو ویلو اجازت ورکړی وي پرته له دری امورو څخه او رسول الله صلی الله علیه وسلم وچې فرمایل به یې: دری ډوله وګړی که درواغ هم ووایې زه یې درواغجن نه ګڼم:*

الف: یو هغه سړئ چې د خلکو په منځ کې سوله کوي. دی درواغ خبره کوي او په هغې سره یې مقصد اصلاح او روغه جوړه وي.

ب: دویم هغه سړی چې په جنګ کې درواغ وایې او د دښمن په وړاندې لاپې وهي، یا مجاهدینو ته د مدد رارسیدو یا د ثبات له پاره نوری خبری کوي او په درواغو ژمنی ورسره کوي.

ج: دریم هغه سړئ چې خپلې میرمن ته درواغ وایې چې دی زیات ته مینه ورسره لری. دا د دی له پاره چې ازدواجی نظام یې له تباهی څخه وژغورل شي، او که نه په حقیقت کې داسې نه وي لکه څرنګه چې په خوله ورته وایې، یا میرمن میړه ته د دغه ډول خبری په درواغو کوي.

تشریح: ډیرو حدیث پوهانو د دغه حدیث په تشریح کې زیات طولانی بحثونه کړی دي چې د هغوی ټولو ذکر کول دلته ممکن نه دی صرف د موضوع د اهمیت د ثبوت په خاطر د دوو امامانو تشریح په زیات لنډیز سره ذکر کوم څو درنو لوستونکو ته مسئله څه ناڅه روښانه

شي:

امام خطابی: امام خطابی أبو سلیمان احمد بن محمد خطابی رحمة الله علیه (متوفی ۳۸۸هـ ۹۱۱م کال) دسولی د یوبل حدیث په شرح کی ویلی دی:

«وفی الحدیث حث وترغیب فی اصلاح ذات البین واجتناب عن الفساد فیها، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بین المسلمین، وفساد ذات البین ثلمة فی الدین، فمن تعاطی اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق مایناله الصائم القائم المشتغل بخویصة نفسه.»(١)

ترجمه: *په دغه حدیث کی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هڅونه او ترغیب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دی. دا ځکه چی سوله کول دالله تعالی په رسۍ یعنی قرآن کریم منګولی لګول دی او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقی له منځه وړل دی، پداسی حال کی چی تفرقه او دخلکو ترمنځ اختلاف اچول په دین کی سورری پیدا کول دی. نو هغه چاچی دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځی اختلاف یې ختم کړ نو دثواب او فضیلت هغه مقام ته ورسیده چی دنفلی روژی نیونکی او دشپی د نفلی عبادت کوونکی له مرتبو څخه اوچته ده. ځکه چی هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګیا دی پداسی حال کی چی سوله کوونکی دنورو له پاره خیرغوښتونکی دی.*

امام غزالی: داسلامی امت نامتو فیلسوف مجتهد او روحانی شخصیت امام غزالی ابوحامد محمد بن محمد غزالی متوفی سنه ۵۰۵هـ ۱۱۲۸م په خپل کتاب احیاء العلوم کی په صلحه کی ددرواغ ویلو په باره کی طولانی بحث کړی او هغه ځایونه یې بیان کړی دی چی درواغ ویل پکی روا دی او اسلامی شریعت اجازه پکی کړی ده أن تر دې چی امام غزالی رحمه الله په ځینی مقاماتو کی له رښتیا ویلو څخه درواغ ویل غوره ګڼلی دی چی

١- عون المعبود شرح ابی داود ۱۳ دیارلسم توک ۲۱٤ مخ باب فی اصلاح ذات البین، کتاب الادب. دارالفکر بیروت دچاپ تاریخ ۱٤۱۵هـ - ۱۹۹۵

دادي دنوموړي امام دکلام خلاصه دهغه په عبارت کې وړاندې کوم:

الكلام وسيلة الى المقاصد فكل مقصود محمود يمكن التوصل اليه بالصدق والكذب جميعا فالكذب فيه حرام، وان امكن التوصل اليه بالكذب دون الصدق فالكذب فيه مباح ان كان تحصيل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان كان المقصود واجباً، كمان أن عصمة دم المسلم واجبة. فمهما كان فى الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفى من ظالم فالكذب فيه واجب مهما كان لايتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البين ان استمالة قلب المجنى عليه الا بالكذب فالكذب مباح، الاانه ينبغى ان يحترز منه ما أمكن، لانه اذافتح باب الكذب على نفسه فيخشى ان يتداعى الى ما يستغنى عنه و الى مالا يقتصر على حدالضرورة، فيكون الكذب حراما فى الاصل الا لضرورة. (١)

ترجمه: *خبرې کول اهدافوته درسيدلو وسيله ده، نو هر هغه نيک هدف چې هغه ته رسيدل په رښتيا ويلو او دروغ ويلو دواړو سره ممکن وي دروغ ويل پکې حرام دي، او که چيرې کوم داسې نيک مقصدوي چې دهغه ترلاسه کول په رښتيا ويلو سره ممکن نه وي؛ بلکې صرف په دروغ ويلو سره ترلاسه کيږي نو که چيرې دغه مقصد مباح وي دروغ ويل پکې مباح دي، او که چيرې مقصد تر لاسه کول واجب وي نو دروغ ويل پکې واجب دي.*

دمثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه دمسلمان ژغورل فرض دي نو دهغه دژغورلو له پاره دروغ ويل هم فرض دي. نو که چيرې يو مظلوم شخص ستا په کور کې له ظالم قاتل څخه پټ شي يا په بل داسې ځاى کې پټ وي چې تا ته معلوم وي او ظالم قاتل له تا څخه د بې ګناه پټ شوي مظلوم پوښتنه وکړي چې تاليدلى دى؟ نو که ته په دغه صورت کې رښتيا ووايې، ستا په رښتيا ويلو سره هغه بې ګناه مظلوم وژل کيږي له همدې امله پرتا باندې د مظلوم دژغورنې له پاره دروغ ويل واجب دي. او ظالم قاتل ته ووايه: ما نه دى ليدلى يازما کور ته نه دى راغلى.

دغه راز که چيرې دجهاد مقصود له دروغ ويلو پرته نه ترلاسه کيږي يا د ذات البينى سوله نيکمرغه پروسه له دروغ ويلو پرته تحقق نه شي ميندلى. پداسې حال کې چې ته پوهيږې چې له دروغ ويلو پرته دطرفين يا د يوپلوزړه سولې ته نه مايل کيږي نو پداسې صورت کې

١- احيا، علوم الدين دريم ټوک ١٢٧ مخ بيان مارخص فيه من الكذب، دبيروت د دارالمعرفة چاپ

درواغ ویل مباح دی.

په هر صورت له دی امله چی درواغ ویل په اسلامی شریعت که حرام دی نو تر ځوپوری چی ممکنه وی باید احتراز او ډډه ورځخه وکړای شی، ځکه چی یوځل پر ځان باندی د درواغ

- ویلو دروازه پرانستلی شی نو بیا د دی ویره پیدا کیږی چی له ضرورته پرته به هم درواغ وایې او عادت به یې وګرځیږی.

له پورتنی بیان ځخه دا ثابته شوه چی دامام غزالی رحمه الله په نزد دمقاصد و په اعتبار درواغ ویل شرعا په دری ډوله دی: ١- حرام ٢- واجب ٣- مباح او بیا امام غزالی رحمه الله هغه نبوی احادیث هم ذکر کړی دی چی په هغو کی استثنائی صورتونه بیان شوی دی چی دهغو له جملی ځخه دبخاری او ابو داود ذکر شوی حدیثونه دی او نور یې په لاندی ډول دی:

٣- وقالت اسماء بنت یزید: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :

«كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ أَلَّا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ لِلصُّلْحِ بَيْنَهُمَا .»

ترجمه: *حضرت اسماء بنت یزید چی جلیل القدره صحابیه ده رضی الله عنها ویلی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دبنیادم دهری درواغ خبری ویلو ګناه پر هغه باندی ده، پرته له هغه سړی ځخه چی دمسلمانانو په منځ کی په صلحه کولو کی درواغ وایې.*

دا حدیث امام احمد په خپل مسند کی او امام ترمذی په خپل سنن کی روایت کړی دی، او امام ترمذی ویلی دی: دا حدیث حسن صحیح دی.

٤- و رُوِيَ عَنْ أَبِي كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتَّى تَصَارَمَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتَّى أَصْلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: أَهْلَكْتُ نَفْسِي وَ أَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ: فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا كَاهِلٍ: أَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ أَيْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ. (١)

ترجمه: *له ابوکاهل أحمسی قیس بن عائذ کوفی رضی الله عنه ځخه روایت کړای شوی دی چی*

١- احیاء علوم الدین ج ٣ ص ١٣٧ رواه الطبرانی ٢- الاستیعاب ج ٤ ص ٣٠١ حافظ ابن عبدالبر ٤٦٣ هـ

ویلی یې دی: یوځل د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یوبل ته ستغی سپورې وکړی تردی چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې د هغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه د هغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په دروغو می ورته وویل: ته ولی فلانی ته په غصه او ورڅخه مروریې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یې کاوه او ته یې په نیکی سره یادولی؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته می په دروغو دده له پلوه داسی وویل تر دی چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له خپل ځان سره وویل: ما خو د دوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان می په دروغو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبی صلی الله علیه وسلم له خپل دغه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابو کاهله! دخلکو ترمنځ سوله کوه. یعنی که څه هم په سوله کی دروغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. دا حدیث طبرانی روایت کړی دی.

٥- وَ عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْكِلَابِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِي أَرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الْفَرَاشِ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ أَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ أَوْ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ يُرْضِيهَا. رواه الطبراني. (١)

ترجمه: اوله نوّاس بن سمعان کلابی څخه روایت دی چې ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کی وفرمایل: څه دی مالره چې زه تاسی وینم چې په دروغو ویلو کی داسی لوغړیږئ لکه پتنګ چې په اورکی لوغړیږي؟ دبنیادم هره دروغ خبره کول پرهغه باندی لیکلی شی، مګر هغه دروغ چې مجاهد یې دغازیانو د مورال اوچتولو او دښمن دوارخطا کولو له پاره په جنګ کی وایې، دغه دروغ ویل روا دی ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یا دا چې یو سړی د دوه داسی کسانو ترمنځ سوله کوی چې د هغوی دواړو ترمنځ دښمنی وی، او سوله کوونکی د هغوی دروغی جوړی په خاطر دروغ ووایې نو په عمل نامه کی یې نه لیکل کیږی. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ورڅخه ناراضه او خفه وی او د هغې د پخلا کولو او رضامندی په خاطر هغی ته دروغ ووایې ورته روا ده. دا حدیث امام طبرانی (متوفی ٣٦٠هـ ٩٨٣م کال) په خپل معجم کی روایت کړی دی.

١- احیاء علوم الدین ج ٣ ص ١٣٨ بیان ما رخص فیه من الکذب

دامام شوکانی نظر:

امام شوکانی رحمه الله (متوفی ۱۲۵۰هـ ۱۸۷۳م کال) په خپل کتاب نيل الاوطار کی له طولانی بحث او تحقيق څخه وروسته ويلی دی:

«واتفقوا علی جواز الکذب عند الاضطرار کما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ينفی کونه عنده ويحلف علی ذلک ولا يأثم.»(۱)

ترجمه: *داسلامی امت فقهاؤ پردې باندی اتفاق کړی دی چی دسخت مجبوريت په مهال کی درواغ ويل روا دی لکه چی يو ظالم ديو بی گناه سړی په ناحقه سره دوژلو اراده وکړی او هغه بيچاره له تا سره ځان پټ کړی او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وکړی نو تاته پکار دی چی هغه ته انکار وکړی او ورته ووايه چی له تا سره نشته او که پردی باندی قسم هم ورته وکړی نو پری نه گنهگاريږی.*

د ازهر پوهنتون د شيخ منصور علی ناصف فتوی:

دمصر د ازهر د پوهنتون معاصر سکالر او محدث شيخ منصور علی ناصف په خپل کتاب غاية المأمول شرح تاج الاصول کی پدی باره کی ويلی دی: **«وانما جاز الکذب و هو حرام فی هذه الامور لأهميتها، فان الجيش حصن الامة فاذا انکسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس کل مصيبة وبلاء والوفاق اصل کل خير وفلاح، و لاسرة الزوجية هی الافراد التی تتکون منها الأمة فاذا نشأ الاولاد بين ابوين لانزاع بينهما بل يتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذريتطيبة و نباتاً حسنا يکون دعامة قوية فی أمة تعيش فی هناء وسعادة.»** (۲)

۱- نيل الاوطار اووم توک ۲۹۲ باب الکذب فی الحرب دمصطفی بابی دمصر چاپ

۲- غاية المأمول پنځم توک ٤٤ مخ دبيروت چاپ.

ترجمه: *په تحقیق سره درواغ ویل په دغو درې امورو کې رواشوي دي سره له دې چې درواغ ویل شرعاً حرام دي. علت یې دادی چې دری واړه امور دأمت په بقاء او سالمیت کې بنستیز نخچ لري. ځکه چې فوځ داسلامي امت د سالمیت تېنګه کلاده که چیری دغه کلاماته شي نو اسلامي امت به دړې وړې او د دښمن په لاس به تالاترغه شي.*

نو که چیری د دغې کلادژغورنې له پاره درواغو ویلو ته اړتیا پیداشي رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړې ده.

په سوله کې درواغ ویل ځکه روا دي چې خپل منځي جنګونه، شخړې او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یو بنسټ او پیلامه ده، پداسې حال کې چې اتفاق، وروروولی، خپل منځي روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هر ډول نیکمرغیو اساس دی. نو که چیری دجنګونو اختلافاتو او شخړو دختمولو له پاره او دامنیت او رورولی داعادې له پاره په سوله کې درواغ ویلو ته سخت ضرورت شي او له درواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وي نو اسلامي شریعت اجازه ورته ورکړې ده.

دغه راز کورنی نظام او ازدواجي تړون د کهول او بیا د ټولنې دجوړیدو بنسټ دی نو که چیری په داسې کهول کې داولاد روزنه وشي چې د مور او پلار تر منځ نزاع نه وي بلکې مینه او متقابله احترام وي نو اولاد دنیک وي او د ټولنې ګټوره ستن وي نو که دزوجینو ترمنځ دسوله ئیز ژوند دتداوم له پاره درواغ وویل شي روادي.

سوله کول د الله تعالی حکم دی

د خلکو ترمنځ سوله کول د الله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته یې د قرآن کریم دانفال په سورت کې داسې فرمایلي دي:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوا ذَاتَ بَیْنِکُمْ وَ اَطِیْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِیْنَ. [١]

ترجمه: *ای مسلمانانو! پس تاسې له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کې سوله او د الله تعالی او د ده د رسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چیرې تاسې مومنان یاست.*

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې الله تعالی د ایمان او اسلام د صحت له پاره دا شرط لګولی دی چې له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کې نزاع او جنګونه، شخړې او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چې الله تعالی ستاسې ترمنځ اختلاف، بې اتفاقي او خپل منځي هر ډول، لفظي وي او که وهل ټکول او یا قتلان وي، کورني وي او که اجتماعي، د دوه کسانو ترمنځ وي او که د دوه ډلوه یا دوه اسلامي حکومتونو او یا دوه ملتونو یا د ملت او حکومت ترمنځ وي حرام ګرځولي دي.

نو هر هغه څوک چې ریښتیني مومن او مسلمان وي هغه په خپل منځ کې له اختلاف څخه ډډه کوي. او که احیاناً د نفس او شیطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پیدا شي برابره خبره ده دغه اختلاف عقیدوي، که علمي وي، حقوقي وي او که سیاسي وي، په غلطۍ سره وي او که په قصد سره وي، په خپله وي او که د نورو په لمسون وي. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په خپل منځ کې سوله سره وکړي او د اسلام او مسلماني حقیقت په ځانونو کې پیدا کړي.

تقوی: په پورتنۍ مبارک آیت کې د سولې د تحقق له پاره بنسټیز معیار او شرط تقوی او له

---

١ - د انفال سورت لومړۍ ایت نهمه سپاره ٨ سورت.

الله تعالی څخه ویره په الله او په اخیرة باندی دایمان لرلو، دالله تعالی او د ده درسول د اطاعت په چمبه کی تپاکلی دی. او دایو حقیقت دی او تجربی هم ثابته کړی ده چی که چیری په دواړو جنګیالیو ډلوکی تقوی او له الله تعالی څخه ویره موجوده وی نو دکلونو کشاله په خوساعتونو؛ بلکی په څوملتهونو او دقیقو کی هوارېږی او سوله منځ ته راځی چی دمثال په توګه يې یوه نمونه دلته وړاندې کوم.

د حضرت حسن او حضرت معاویه رضی الله عنهما ترمنځ سوله

کله چی په ٤٠هـ ،٦٦١م امیرالمؤمنین علی رض دخوار جوله پلوه شهید کړای شو، نو دهغه له تدفین څخه وروسته دحضرت علی کرم الله وجهه له مشر ځلوینبت کلن زوی حضرت حسن رضی الله عنه سره دکوفی خلکو بیعت وکړ او حضرت معاویه رضی الله عنه ته يې پیغام ولیږه چی کوفی ته حاضر شی او بیعت ورسره وکړی. مګر حضرت معاویه رضی الله عنه له بیعت څخه انکاروکړ. او دواړو دخپل منځی جنګ له پاره دخلافت او حکومت په مسئله تیاری نیوه تردې چی د ٤١هـ، ٦٦١م دربیع الأول په میاشت کی دواړو خواؤدجنګ ډګر ته خپلی لښکری ولیږ دولی.

حضرت حسن رضی الله عنه له خپل هغه ځلوینبت زره کسیز فوځ سره له کوفی څخه دشام لوری ته رهی شو چی د ده له پلار حضرت علی رضی الله عنه سره يې پر مرګ باندی بیعت کړی ؤ. دامام حسن فوځ مداین ته ورسیده او هلته په قصر بیضاء کی تم شو، مدائن دشام، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دی. او مدائن دری نیم زره ٣٥٠٠ قبل مسیح دحضرت صالح علیه السلام او دهغه دامت دهستو ګنی سیمه او هیوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاویه رضی الله عنه له سل زره «یو لک» شامی فوځ سره دکوفی پلوته رهی شو او په مسکن نومی سیمی کی دشام په پوله دجیل نو می نهرته څیرمه ډیره شو او دواړه فوځونه یوبل ته له ورایه ښکار یدل. (١)

---

١ - الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٤٤٥ مخ دبیروت د ١٤٠٨هـ ، ١٩٨٩ چاپ مصنف امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠ هـ.

امام حسن رضی الله عنه د جنګ له پیل څخه د مخه یوه ورځ کله چې دواړو فوځونو ته نظر وکړ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان وربه یاد شو چې ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسې چې له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چې هغه ویلی دی: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پر منبر ناست و او حسن ته یې وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او بیا یې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله وکړي.

له بل پلوه کله چې حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمرو بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوي دي او تر هغه پوري به یو هم په شا لاړ نه شي چې هغه بل یې ختم کړی نه وي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې د ابن العاص داخبره واوریده نو په ژړا شو او حضرت عمرو بن العاص ته یې په ځواب کې وویل: ای عمرو! که چیري هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنګ کې قتل کړي او دغه لښکریان هغه ووژني نو د هغه لښکر د وژل شویو د کونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوي او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟ او د دې لښکر د وژل شویو د کونډو او یتیمانو پالنه به څوک کوي او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟(۱)

امام بخاری رحمة الله علیه (متوفی ۲۵٦ هـ، ۸۷۹م کال) په صحیح بخاری کې دغه پیښه په مروي حدیث کې داسې راغونډه کړي او روایت کړي ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ مُعَاوِيَةَ بِكَتَائِبَ أَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: إِنِّي لَأَرَى كَتَائِبَ لَا تُوَلِّي حَتَّى تَقْتُلَ أَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَةُ وَاللهِ كَانَ خَيْرَ الرَّجُلَيْنِ: أَيْ عَمْرُو: إِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ

۱- العواصم من القواصم دویم ټوک ۱۹۹ مخ د لاهور چاپ مصنف امام او قاضی ابوبکر بن عربی اندلسی متوفی ۵٤۳ هـ، ۱۱٦٦م.

وَ هؤُلاء هؤُلاء مَنْ لِی بِأُمورِ النَّاسِ؟ مَنْ لِی بِنِسَائِهِمْ مَنْ لِی بِضَیْعَتِهِمْ فَبَعَثَ اِلَیْهِ رَجُلَیْنِ مِنْ قُرَیْشٍ مِنْ بَنِی عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللّٰهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ کُرَیْزٍ فَقَالَ: اذْهَبَا اِلٰی هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضَا عَلَیْهِ وَ قُولَا لَهُ وَ اطْلُبَا اِلَیْهِ فَاَتَیَاهُ فَدَخَلَا عَلَیْهِ فَتَکَلَّمَا وَ قَالَا لَهُ وَ طَلَبَا اِلَیْهِ فَقَالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِنَّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبْ قَدْ اَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَ اِنَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِی دِمَائِهَا قَالَا: فَاِنَّهُ یَعْرِضُ عَلَیْکَ کَذَا وَ کَذَا وَ یَطْلُبُ اِلَیْکَ وَ یَسْأَلُکَ. قَالَ مَنْ لِی بِهٰذَا؟ قَالَا: نَحْنُ لَکَ بِه، فَمَا سَأَلَهُمَا شَیْئًا اِلَّا قَالَا نَحْنُ لَکَ بِه، فَصَالَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ اَبَابَکْرَةَ یَقُولُ: رَأَیْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِلٰی جَنْبِهِ وَ یُقْبِلُ عَلَی النَّاسِ مَرَّةً وَ عَلَیْهِ اُخْرٰی وَ یَقُولُ: اِنَّ ابْنِی هٰذا سَیِّدٌ وَ لَعَلَّ اللّٰهَ یُصْلِحُ بِهِ بَیْنَ فِئَتَیْنِ عَظِیْمَتَیْنِ». (۱)

ترجمه: له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دی: ما له حضرت حسن بصری رضی الله عنه (متوفی ۱۱۰ هـ ۷۲۷ م کال) څخه واوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما (متوفی ۴۹ هـ ۶۷۲ م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه (متوفی ۶۰ هـ، ۶۸۲ م کال) په مقابل کې دغرونو په شان لویې لویې لښکرې دجنګ له پاره تیاری کړې. نو دهغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاس رضی الله عنه (متوفی ۴۳ هـ، ۶۶۶ م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکرو کتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وځکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل: ای عمرو: که چیرې زما لښکر د هغه فوځیان او دهغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

۱- صحیح بخاری څلورم ټوک ۶۱۳ مخ کتاب الصلح دملتان چاپ.

په حضورکې به زما ځواب څوک و وايي او بيا د دغو مقتولينو او وژل شو يو مسلمانانو کونډو ښځو او يتيمانو پالنه به زماله پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي؟

له همدې کبله حضرت معاويه رضي الله عنه له خپل پلوه د قريشو دبنو عبد شمس د قبيلې دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة د کابل فاتح (متوفی ۵۱ هـ ۶۷۴م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کريز دبلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹هـ، ۶۸۲م کال) رضي الله عنهما. (۱)

حضرت حسن رضي الله عنه ته دسولې له پاره وليږل او هغوی دواړو ته يې وويل: تاسې دواړه دغه سړي ته لاړ شئ او د سولې کولو وړانديزو رته وکړئ، او پدې باره کې تاسې دواړه خبرې ورسره وکړئ، او د هغه دسولې چې هر څومره او هر څرنګ شرطونه او غوښتنې وي، زماله پلوه دهغو د پوره کولو ذمه واري تاسې دواړه پر غاړه واخلئ.

هغوی دواړه امام حسن رضي الله عنه ته لاړل، له هغه سره يې خبرې وکړې او د معاويه رضي الله عنه دسولې پيغام يې ورته ورساوه. امام حسن رضي الله عنه دوی ته وويل: په تحقيق سره مونږ د عبدالمطلب او لاد يو او مونږ دخلافت په ذريعه دغه مالونه دالله مخلوق ته ورکوو، او په تحقيق سره ترا وسه پورې دغه اسلامي امت خپلې وينې بهولې دي او په خپلووينوکې لمبيدلې دي. هغوی دواړو ورته وويل: له همدې امله خو تا ته معاويه رضي الله عنه دسولې وړانديز کړی دی او تا ته دغه او دغه امتيازات درکوي او له تاڅخه ستادسولې دشرطونو پوښتنه کوي. حضرت حسن ورته وويل:

زما دسولې دغوښتنو او شرطونو دپوره کولو ضمانت به څوک وکړي؟ هغوی دواړو، ورته وويل: مونږ دواړه ستا دغوښتنو دپوره کولو دهغه له پلوه ضامن او ذمه وار يو. حضرت

۱- طبقات ابن سعد پنځم ټوک ۲۳ مخ بيروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستيعاب في معرفة الاصحاب دويم ټوک ۳۷۸ دبيروت ۱۴۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبي متوفی ۴۶۳هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

حسن رضی الله عنه به د سولی چی هر شرط وړاندی کړ هغوی د واړو به ورته ویل: مونږ یې د پوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه د خپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلی دی: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ٥٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چی ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چی پر منبر باندی ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول اللّٰه صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایې الله تعالي به دده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولی.

نتیجه: تاریخ پوهانو لیکلی دی: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او د مسلمانانو وینی تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتی خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤١ هـ ٦٦١م د ربیع الاول په میاشت کی د حضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینی ته کوچ وکړ او هلته په سنه ٥٩هـ ٦٦٩م کی د پنجشنبی په ورځ د ربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کی د خپلی مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم توک ۳۷۸ د بیروت چاپ ١٤١٥ هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦٣ هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی توک ۱۷٤ - ۱۷٥ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦ هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم توک ٤۲٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦ هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم توک ۵۳۰ مخ پرله پسی مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸ هـ ۱٤۳۱م الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤٥ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦۳۰ هـ ۱۲٥۳م

امام حسن رضي الله عنه دهغې تقوی په نتیجه کې هغه پنځه کلنه اختلافي مسئله په څو ساعتونو کې حل او هواره کړه چې په زرګونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکې شهیدان او امت پر دوو برخو پکې ویشلي شوي و، چې الله تعالی یې نصیب کړي وه، او دالله تعالی پردې فرمان یې عمل وکړ چې «فاتقوا الله واصلحوا ذات بینکم»، امت یې بیرته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعني داتحاد او یووالي کال.

اوس هم که په مونږ کې دتقوی ماده پیدا شي داسلامي امت ټولې ستونزې به سم له لاسه هوارې شي او تیت او پرک ملتونه، خوړې وړې پرګنې به سره یو شي، او ټولې هغه بدمرغۍ به په نیکمرغۍ بدلې شي چې دخپل منځي شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کې منځته راغلي دي، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغي یې تالا ترغه کړې ده.

هو، تقوی هغه بې سیاله نسخه ده چې دانسان ملکوتي صفت پیاوړی کوي او کله چې دغه صفت پیاوړی شي نفس اماره وژل کیږي چې په نتیجه کې یې انسان روحاني مقام ترلاسه کوي دځان غوښتني او ځان پالنې روحیه پکې ختمیږي، دالله تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهرباني پیدا کیږي، دماديا تو د ترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنګ او اختلاف تابیه نیسي او نه دخپلو مادي اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومې وینې تویول لاځه کوي دخپه کولو تصور یې هم نه کوي. دا دتقوی برکت دی په چا کې چې دغه الهي نسخه پیدا شي هغه پخپله هم سوله کوي او دخلکو ترمنځ هم سوله کوي. په کوم شخص کې چې دالله تعالی دغه تجویز کړې نسخه پیدا شي هغه له خپل اماره نفس څخه پرته له بل هیچا سره هم جنګ نه کوي، مولانا جلال الدین رومي (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلي دي چې داسې وګړي خو دخپل نفس په تزکیه داسې مصروف وي چې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته هم وخت نه لري لکه چې په خپل نامتو کتاب مثنوي کې یې ویلي دي:

خـود چه جـای جنگ و جـدال نیک و بد

کین عالم از صلحها هم میرمد
بسودای جانان زجان مشتغل
بذکر حبیب ازجهان مشتغل

تقوی په انسان کی داسی صفت او ملکه پیدا کوی چی دښمنان هم په خپلو سوله دوستو خبرو سره دوستان گرځوی لکه چی سعدی شیرازی (متوفی ۶۹۱هـ ۱۳۱٤م کال) په خپل منظوم کلام کی ویلی دی:

شنیدم که مردان راه خدا
دل دشمنان هم نکردند تنگ
ترا کی میسر شود این مقام
که با دوستانت خلافست وجنگ[۱]

الله تعالی دې په مونږ ټولو کی، یعنی جنگیالیو او هم سوله کوونکو کی د تقوی عنصر پیدا کړی څو اوسنی کشالی دوروری په مؤمنانه فضا کی هواری کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتیا څخه نجات ومومو.

سوله کول غوره عمل دی

داسلام په مقدس دین کی دخلکو ترمنځ سوله کول هغه غوره او نیک عمل دی چی الله تعالی یې په قرآن مجید کی ستاینه کړی او فرمایلی یې دي:

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَجْوَاهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.» [۲]

ترجمه: *نشته خیر او نیکی په ډیروکی له پټو خبرو، جرگو او غونډو کولو او مشورو کولو ددوی کی*

۱- گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ دملتان چاپ
۲- دنساء سورة ۱۱٤- آیت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

مګر پرته دهغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي د صدقاتو په ورکولو سره او دنورو نيکو چارو په کولو سره او د خلکو ترمنځ د سولې په کولو سره او هغه څوک چې دغه دري واړه چارې يا هره کومه يوه خاص دالله تعالی درضامندی د ترلاسه کولو په خاطر وکړي، نو مونږ به ډير ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.

تفسير: په دغه مبارک آيت کې الله تعالی نوری ټولی هغه غونډې، مشوری، مرکی او خپل منځی پټ خواله کول بی ارزښته ګڼلی دی چې صرف د دنيوی اغراضو او مقاصدو د ترلاسه کولو په خاطر وی؛ بلکی دالله تعالی په نزد صرف هغه غونډې او پټ پټوني غوره او د ثواب جوګه دی چې د دری اجتماعی چارو د ترسره کولو له پاره وی:

١ - لومړی هغه غونډې چې له بی وزلو او مستمندو، وګړو سره د مرستی کولو په خاطر وی. د هغوی د خوراک، پوښاک، تعليم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتياؤ د پوره کولو په خاطر غونډه وکړای شی او بيا ددغی غونډې وګړی مشوره سره وکړی او بيا د بشری ټولنی بډای او شتمنو اغنياؤ ته بلنه او ددی خبری دعوت ورکړی چې د خپلو صدقاتو فرضی وی او که نفلی وی په ورکولو سره د مصيبت ځپلو او بی وزلو مرسته وکړی.

٢ - خلکو ته د نيکو چارو د کولو او له ناوړو چارو څخه د منعه کولو په خاطر غونډې او مشورې او د ټولنی د اصلاح په تکل سره غونډېدل او بيا پردې فيصله او مشوره کول چې خپل د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اصلاحی فريضه او دعوت څرنګ اغيز من ګرځولی شی او د منکراتو مخنيوی بايد څرنګ وکړی شی د دعوت منهج او اسلوب بايد څرنګ وی او . .

٣ - دريم د خلکو ترمنځ د سولې او روغی جوړی کولو له پاره غونډې او مشورې کول، او د خپلی سولی د پروسی د کاميابو لوله پاره پلانونه او اژنداوې جوړول أو بيا هغه

پلي کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کې وي او که د جنګونو په ختمولو کې وي، د دوه کسانو رمنځ وي او که د دوه ډلو یا حکومتونو ترمنځ وي.

یادونه: تفسیر پوهانو ویلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کې شامل دي ځکه چې دغه دواړه هم نیکۍ چارې دي.[1]

مګر دا چې الله تعالی دغه دواړه په خاصه توګه ذکر کړي دي د دوی پر اهمیت باندې دلالت کوي ځکه هر هغه څه چې له تعمیم څخه وروسته بیا دویم ځل په خصوصیت سره ذکر کولی شي هغه ډیر زیات مهم وي.

د ثواب ګټلو شرط: د دغو درې واړو د ثوابونو د ګټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آیت کې دا شرط لګولی دی چې خاص دالله تعالی درضامندۍ د ترلاسه کولو له پاره وي. یعنې د دنیوي مقاصدو له پاره نه وي، دریاء او ځان ښودنې له پاره نه وي، دځانونو دمطرح کولو په خاطر نه وي. او که چیرې د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطر وي نو په دنیا کې یې د خلکو په انظارو کې سپکوي د سولې هلې ځلې یې له ناکامۍ سره مخ کوي اوله بل پلوه له هغو عظیمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بې برخې کیږي چې الله تعالی یې له مخلصو سوله کوونکو او مصلحینو سره وعده کړې ده او هغه دا دي:

۱- تفسیر قرطبي دریم ټوک ۲٤٥ مخ، تفسیر معارف القرآن دویم ټوک ٥٤٦ مخ

دسولي فضائل أو ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کی الله تعالی چی د کوم عظیم اجروعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه تشریح په خپل مبارک حدیث کی داسی کړیده:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ یَقُولُ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنِ اِسْتُوجِبَ ثَوَابَ شَهِیْد.

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ۵۹ هـ کال) څخه روایت دی چی ویلی یې دی: ماله رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چی ویې فرمایل: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو یادوه حکومتونو تر منځ سوله وکړه د یوشهید ثوابه ورته واجباو لازم شو.*

۲- عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنْ اَعْطَاهُ اللهُ بِکُلِ کَلِمَةٍ عِتْقَ رَقَبَةٍ.

ترجمه: *حضرت أنس بن مالک (متوفی ۱۰۳ هـ، ۷۲٦ م کال) رضی الله عنه ویلی دی: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته دسولی د هری خبری کولو په بدل کی د یو مریي دازادولو اجراو ثواب ورکړی.*

۳-« وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار. »

ترجمه: *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ۱۵۷ هـ، ۷۸۰ م کال) رحمة الله علیه ویلی دی:*

الله تعالی ته له هغه قدم او گام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چی د خلکو تر منځ دسولی کولوله پاره او چت کړای شی، یعنی په تولو گرځیدو را گرځیدو او سفرونو کی دسولی له پاره گرځیدل راگرځیدل غوره دی. او چاچی د دوه کسانو یادوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته د دوزخ له اور څخه د خلاصون اجر او ثواب په عملنامه کی ولیکی. یعنی یوه سوله کول له جهنم څخه د نجات او خلاصون سبب گرځیږی پدې شرط چی دالله درضامندی په خاطروی.(۱)

۱- تفسیر قرطبی دریم ټوک ۲٤۷ مخ دبیروت چاپ.

سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې دخلکو ترمنځ سوله کول خوراهسک مقام او فضیلت لري ان تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له نفلي روژې نیولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلی دی لکه چې په یو حدیث کې یې فرمایلي دي:

«عَنْ اَبِیْ الدَرْدَاء قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: اَلَا أُخْبِرُکُمْ بِاَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِیَامِ وَالصَلٰوةِ وَالصَدَقَةِ، قَالُوا: بَلٰی یَا رَسُوْلَ اللهِ. قَالَ: اِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَیْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ الْبَیْنِ الْحَالِقَةُ.» (۱)

ترجمه: *له حضرت ابو درداء رضي الله عنه (متوفی ۳۲ هـ، ۶۵۵ م کال) څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: ایا زه تاسې ته پر داسې یو عمل خبر درنه کړم چې دهغه کول له نفلي روژې نیولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خیراتونو ورکولو څخه زیات افضل او له دغو ټولو څخه زیات ثواب لري؟ صحابه کراموو ویل: هو، ای دالله تعالی رسوله راته ویې ښیه حضرت رسول اکرم وفرمایل: دغه عمل دخلکو ترمنځ سوله کول دي. او دخلکو ترمنځ اختلاف او دښمني پیدا کول او خلک په جنګ سره أچول داختلاف اچوونکی دین ختموي.*

امام خطابي رحمة الله علیه ویلي دي: په دغه مبارک حدیث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغیب او هڅونه ده او دخلکو تر منځ داختلافاتو له پیدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکی دعبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوي. پداسې حال کې چې دخلکو تر منځ سوله کوونکی خلکو او ټولنې ته ګټه رسوي، او په اسلام کې اجتماعي مشروعي ګټوري چارې له فردي چارو څخه زیات فضیلت لري او پدې کې خوهیڅ شک نشته چې داسلام مقدس دین اجتماعي دین دی. (۲)

۱- سنن ابی داود دویم ټوک ۳۲۵ مخ دملتان چاپ.

۲- عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱۴ مخ مع الزیادة دارالفکر بیروت ۱۴۱۵هـ، ۱۹۹۵م.

سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی داسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې دکائناتو دلایزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نومولی دی چی دسلامتی او روغی جوړی او دتسلیم په معنا سره دی. داسلام مقدس دین خپلو معتقدینوته داښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه دژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی. (۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره دسوله ئیز او ډاډمن ژوند کولو او یوبل ته دزیان نه رسولو حکم کړی دی څوهغه مقصد چی په زمکه کی دانسان په حاکم ګرځولو کی دی چی دزمکی اعماردی په ښه توګه پوره شی. دسوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او دهغوی دښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی دانبیاو دبعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمدصلی الله علیه وآله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې دالله تعالی په اذن او دانصارو په بیابیا بلنه هجرت وکړنو داسلامی حکومت لومړۍ بنسټ یې له یوبل سره دسوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی څوارلس یې دمسلمانانو په خپل منځ کی دسوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې دمسلمانانو او غیر اسلامی هغووګړو ترمنځ دسوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱- حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ دلاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶هـ، ۱۹۹۰م.

چې په مدينه منوره کې سره او سيدلې چې په سرکې يې د يهوديانو درې قبيلې بنو قريظه، بنوقينُقاع او بنونضير وې. اوله مشرکانو څخه دعربود اوس او خزرج هغه وګړي وچې لامسلمان شوي نه ؤ. او دغه قرار داد ، دمدينې په ميثاق يعنې تړون او قرار داد سره و نومولي شو چې سيرت ليکونکو په اجمالي او تفصيلي توګه سره ذکر کړي دي او هغه تاريخي، ابدي لومړی ميثاق او دهغه مادې زه د درنولوستونکو دمعلوماتو دزياتولو او دخپلې مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحيم

دمدينې ميثاق

دا يو تړون دی چې دمحمد نبي امي «صلی الله عليه وسلم» په امر دقريشو او د يثرب او د دوی دپلو يانو اوله دوی سره په جنګ کې دګډون کوونکو ترمنځ ليکلی کيږي.

لومړی ماده: ټول مسلمانان ايکې يو امت دی.

دويمه ماده : دقريشو مهاجرين به دپخوا په شان دخپل بنديانو فديه ورکوي او يوله بل سره به د ديت په اداء کولو کې مرسته کوي.

دريمه ماده: دانصارو ټولې قبيلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبيت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به دپخوا په څير لکه څرنګ چې دمومنانو دود دی ديوبل ديت به ورکوي او هم به دجنګې بنديانو فديه اداء کوي.

څلورمه ماده: دپوروړيو او په اقتصادي بې وزلې کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولی شي.

پنځمه ماده: دظالمانو ، جنايت کوونکو او مفسدينو په خلاف به ټول مسلمانان يوموټی وي که څه هم کوم جنايت کوونکی دکوم مسلمان زوی هم وي.

شپږمه ماده: هيڅ يومومن به هم دکافر په ملاتړ مومن نه قتلوي، او نه به دمؤمن په مقابل کې دکافر پلوي کوي.

اوومه ماده: که چیری کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړي هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږي او د ټولو مسلمانانو. ذمه واري یوه او سره مشتر که ده.
اتمه ماده: که چیری یهودیان زمونږ اطاعت وکړي نو پر هغوی به هیڅ تیری او ظلم نشی کولای بلکې له هغوی سره به مرسته کولی شي.
نهمه ماده: د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وي او انفرادي سوله هیڅ اعتبار نه لري؛ بلکې که له کومې قبیلې سره سوله کولی شي نو په ټولنیزه توګه به کولی شي او د جنګ په دوران کې به هیڅ مسلمان هم فردي سوله نه کوي.
لسمه ماده: مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځي کله چې یوه ډله راشي نو بله دمه کوونکې ډله به لیږلی شي.
یوولسمه ماده: د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دي چې متقیان وي.
دولسمه ماده: د مکې له قریشو سره به نه خومالي مرسته کولی شي، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوی ته پناه ورکولی شي.
دیارلسمه ماده: که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړي وي نو قاتل به یې قصاص کولی شي مګر دا چې دوژل شوي وارثان په دیت اخیستلو رضامند شي، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټی او سره متحد وي.
څوارلسمه ماده: د هری شخړي او معاملي فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شي.
پنځلسمه ماده: پر مدینه باندی د یرغل کولو په صورت کې د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګي لګښتونو کې شریک او برخمن وي؛ داځکه چې دا به له خپل ټاټوبي او وطن څخه د دفاع جنګ وي.
شپاړسمه ماده: یهودیان به پر خپل دین عمل کوي او مسلمانان به پر خپل دین باندی عمل کوي،
اوولسمه ماده: یهودیانو، قبائلو دغه راز د دوی هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدني او د تابعیت حقوق ورکولی شي. مګر که له دوی څخه څوک د جنایت مرتکب شي سزا به هر و مرو، ورکولی شي.
اتلسمه ماده: د دې معاهدې او تړون پرګډون کوونکو باندې په یثرب یعنې مدینه کې

هرډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دی.
نولسمه ماده: دجنایاتو په سزاګانوورکولو کی به هیڅ ډول او دهیچا له پلوه هم خنډ کیدل او خنډونه پیداکول زغملی نه شی، دوکه ورکوونکی او تړون ماتوونکی به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړی. نیکی کوونکی به په حفاظت کی وی.
شلمه ماده: دمدینی ګاونډیانو او په مدینه کی پناه اخیستونکو له پاره هم همدغه حقوق دی او پر هغوی باندی به هم هیڅ ډول تیری نه شی کولای.
یویشتمه ماده: د دغه تړون دبرخوالو ترمنځ که چیری کومه شخړه او پیښه منځته راشی چی له هغی څخه دفساد پیدا کیدو، ویره وی نو فیصله به یې محمد صلی الله علیه وسلم دالله تعالی له قانون سره سمه کوی.
دوه ویستمه ماده: دمکی قریشو او دهغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشی ورکولی.
درویشتمه ماده: له چاسره په سوله کولو کی به د دې معاهدی ټول اړخونه ګډوی. یعنی دمسلمانانو په شان به یهودیان هم د داسی صلحنامی پابند وی چی له کومی بهرنی قبیلی سره شوی وی.
څلیریشتمه ماده: د دې تړون هر فریق دخپلی سیمی دساتنی او له هغی څخه به د دفاع ذمه واروی.
پنځه ویشتمه ماده: دغه تړون ظالم او تیری کوونکی ته دسزاورکولو خنډ او مانع نه شی ګڼلی.
بیشکه الله تعالی دهغه چاساتونکی أومل دی چی متقی وی او محمد د الله رسول دی. (۱)
داده داسلام دمقدس دین دمدنی او سوله ئیز. سیاسی او اجتماعی ژوند هغه بی سیاله وثیقه او تړون چی تر دغه وخت پورې یې هیچا هم مثال نه لیدلی و اونه یې اوریدلی او نه

۱- خیار المقول فی سیرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شیخ مصطفی الغیلانی، بیروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵م
البدایه والنهایه دریم ټوک ۲۲۵-۲۲۶ دلاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷۴هـ، ۱۳۸۷م
جوامع السیرت دویم ټوک ۱۱۹ دکراچی چاپ ۱۴۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفی ۴۵۶هـ ۱۰۷۹م
سیرت ابن هشام دویم ټوک ۱۴۷- ۱۵۰ مخونه دمصطفی بابی چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳۶م مصنف عبدالملک. بن هشام حمیری متوفی ۲۱۳ هـ، ۸۳۶م.

یادونه:

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه یې هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځېنو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څیړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې یې مثال میندلی شي او نه به په راتلونکې کې ومیندلی شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوې اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده یې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه د مدینې او د هغې د چاپیریال له اوسیدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او د نبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم د مدینې منورې یهودیانو او د نورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون د سوله ئیز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولې شوه مګر مسلمانانو به د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم د هغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیست تر دې کله چې په (۵هـ کال کې له ۶۲۸ مسیحي کال) سره سم د احزاب خندق په غزا کې د مکې مشرکانو د نورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت ړومبئ ستنیځ و دیرغل په تکل راغلل نو د مدینې منورې د یهودو د بنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډېرې سپین سترګې سره له عهدنامې څخه سر غړونه وکړه او په ډاګه یې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې مونږ د مسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې د احزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په امر او د قرار دادله اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزاور کړه هغه هم د هغوی

د ټاکلی حکم او مینځه ګړی حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه له فیصلې سره سم. [۱]
تلپاتې وثیقه: د خاتم النبیین حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه هراړخیز منشور او د سوله ئیز ژوند میثاق صرف د مدینې له پاره نه ؤ او نه یوازې د هغه وخت له پاره ؤ بلکې د ګردې دنیا له پاره د هر عصر له پاره او ترقیامته پورې د ټول اسلامي امت له پاره دغه نبوي وثیقه واجب العمل ده، او هیڅ مسلمان ته روا نه ده چې مخالفت ورڅخه وکړي او یاد دغې مبارکې ابدي او تلپاتې وثیقې د اصولو پرضد عملي ګام او چت کړي او له نورو سره یا له خپلو مسلمانانو سره د ګاونډي توب یا داسې ګډ ژوند کول پیل کړي چې د نبوي د مدینې د تاریخي مهذب منشور او میثاق پرضد او سرچپه وي. بلکې قدم په قدم د اسلامي امت نسلونو عمل پرې کړې دی او په خپل ژوند و کې یې پلې کړې دی. ځکه مسلمان پردې باندې پوهیږي چې د خاتم النبیین له قول او عمل څخه مخالفت کول د اسلام له دین څخه وتل دي، او بیا پر داسې شخص باندې د مسلمان اطلاق شرعاً نه شي کولای.
لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَ نُصْلِهٖ جَهَنَّمَ وَ سَآءَتْ مَصِيْرًا.» (دنسا سورة ۱۱۵ ایت ۵ سپاره)

ترجمه: *او هر څوک چې مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او د مسلمانانو له لارې څخه پرته پربله لاره رهی شي. نو مونږ به دی هماغه لورې ته وګرځوو چې دی ورګرځیدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلو دی.*

۱- دلائل النبوة دویم ټوک ۵۰۴-۵۰۵ مخونه د مصر چاپ مصنف: حافظ ابونعیم متوفی ۴۳۰هـ، ۱۰۵۳م زادالمعاد، دریم ټوک ۱۲۹-۱۳۵ مخونه د ریاض چاپ ۱۴۱۵هـ، ۱۴۰۸م مصنف حافظ ابن القیم متوفی ۷۵۱هـ. الوفاء باحوال المصطفی ۷۱۴مخ دبیروت چاپ ۱۴۰۸هـ، ۱۹۸۸م مصنف امام ابن جوزی متوفی ۵۹۷هـ ۱۲۰۰م. صحیح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قریظة صحیح مسلم حدیث ۱۷۴۶.

سوله ئیز ژوند کول

• **سوله ئیز ژوند کول څه ته وایې او دغه څه ډول ژوند دی؟**

تعریف: داهغه پوښتنه ده چې زما د دی لیکنی لوستونکو ته په ذهن کی ښایې پیداشی ځکه چې دهر چاپوهه یو ډول نه وی زمونږ په ټولنه کی ښائی داسی ډیر وګړی وی چې په اجمالی لیکنو پوه نه شی او تفصیل ته یې اړتیاوی. له دې امله زه غواړم په لنډه توګه دسوله ئیز ژوند دمفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څودغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومی توګه وپیژندلی شی. سوله ئیز ژوند کول په لاندی ډول دی:

آلف: دهر جا فطری ازادی ته په شرعی حدودوکی په درنه سترګه کتل او احترام کول.

ب: دچاپر شخصی مال باندی تعارض نه کول پدی شرط چې په شرعی طریقه یې لاس ته راوړی وی. او دهغه دمالی کاروبار په لاره کی خنډنه واقع کیدل.

ج: دچاپر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لورتعارض نه کول او دهغه احترام کول.

د: دچاپر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دینی شعائر و څخه دیوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چې الله تعالی فرمایلی دی: **«وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ.»**

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

او ای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چې غیر مسلم یې عبادت کوئ ځکه که

تاسي داسي وکړي نو دوی به په ناپوهي سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړي.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدی شرط چې د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وی.

و: پر خپل لاس او ژبه چاته ضرر نه رسول او ګاونډی ته په درنه کتل أو دهغه په ګټیو خوشالیدل او په تاوان یې خپه کیدل او پر هغه باندی تیری نه کول.

ز: په ټولنه کی د فتنی، فساد او اخلاقی رذائلوله ترویج څخه ډډه کول.

او له داسي نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چې بل څوک ورڅخه زیانمن کیږی، او امنیت یې ګډوډ کیږی. دې ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږی.

دنبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند کول:

داسلام فردی او اجتماعی نظام که څه هم دجنایت کوونکو له پاره په مدنی اړخ کی هم تأدیبی سزاګانی ټاکلی دی، مګر دغه سزاګانی په دویم قدم کی دی په لومړی قدم کی کوښښ کوی چې په خپل سپیڅلی اخلاقی نظام سره د ټولنی داسی وګړی چې د ګاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوی یا هغوی ته زیان رسوی پر اخلاقی نسخی سره هغه اصلاح کړی. او دا داسی مجربه نسخه ده چې په هر وخت کی یې کامیابه نتیجه ورکړی ده. په سوله ئیز ژوند کی د ګډوډی پیدا کوونکو له پاره رسول اللّه صلی اللّه علیه ولم مسلمانانو ته دایمان دزوال، او دوزخ ته دتللو د اللّه تعالی دغضب او داسی نورو معنوی زیانونو خبرداری ورکړی دی چې زه یې دنمونی په توګه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندی کوم څو دا ثابته کړم چې اسلام خپلو پیروانو ته

پرسوله ئيز ژوند کولو څومره ټينګار کړی دی:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ قِیْلَ مَنْ یَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: اَلَّذِی لَا یُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. متفق عليه. (۱)

ترجمه: له ابوهريره رضی الله عنه څخه روايت دی چی ويلی يې دی: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی: په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی. ورته وويل شو: ای د الله تعالی رسوله! څوک؟ ويې فرمايل: هغه څوک چی د ده ګاونډی د ده له زيانونو څخه په امن نه وی.

۲- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا یَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم(۲)

ترجمه: له حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چی ويلی يې دی: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی: هغه څوک به جنت ته ننه نوځی چی د ده ګاونډی د ده له زيانونو څخه په امن نه وی.

۳- وَ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ! اِنَّ فُلَانَةً تُذْکَرُ مِنْ کَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَیْرَ اَنَّهَا تُؤْذِی جِیْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِیَ فِی النَّارِ قَالَ یَا رَسُولَ اللهِ فَاِنَّ فُلَانَةً تُذْکَرُ قِلَّةَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ اَنَّهَا تَصَدَّقُ بِالْاَثْوَارِ مِنَ الْاَقِطِ وَ لَا تُؤْذِی بِلِسَانِهَا جِیْرَانَهَا؟ قَالَ هِیَ فِی الْجَنَّةِ، رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبَیْهَقِیُّ.

رواه احمد والبيهقی(۳)

ترجمه: له ابوهريره رضی الله عنه څخه روايت دی چی ويلی يې دی: يو سړی وويل: ای د الله تعالی رسوله! د فلانی ښځی په باره کی ويل کيږی چی ډير لمونځونه کوی، ډيری روژی نيسی او ډير

۱- مشکوة ج۲ ص ۴۲۲ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

۲- صحيح مسلم کتاب الايمان حديث نمبر ۷۳

۳- مشکوة ج ۲ ص ۴۲۴-۴۲۵ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

خیراتونه ورکوی، مگر په ژبه گاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او ددوزخ په اورکی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای دالله تعالی رسوله! دهغې فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیرې لږ نفلی روژی نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف دکورتو ټوټې خیرات ورکوی مگر په خپلې ژبی سره خپلو گاونډیانوته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵ هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی ددغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق باوجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

٤- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ اِنَّ لِی جَاراً یُؤْذِیْنِی فَقَالَ: اِنْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَی الطَّرِیْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَیْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ یُؤْذِیْنِی فَجَعَلُوا یَقُولُونَ اَللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اَللّٰهُمَّ اَخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ اِرْجِعْ اِلَی مَنْزِلِكَ فَوَاللهِ لَا أُؤْذِیْكَ. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: أی د الله تعالی رسوله! زما یوگاونډی دی ماته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

۱- اشعة اللمعات څلورم توک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته اوباسه او په لاره کې يې وغورځوه.
هغه سړی لاړ او د نبی کريم صلی الله عليه وسلم له هدايت سره سم يې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وويستل او په لاره کې يې کوټه کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ويې ويل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته راويستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وويل: زما ګاونډی ماته ډير زيات تکليف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. راته ويې فرمايل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې دا واوريدل نو ټولو وويل: يا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. يا الله! دده ګاونډی وشرموه او رسوا يې کړه.
دغه حالت دده ګاونډي ته ورسيده او ورڅخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ويې ويل: اسباب دې بيرته خپل کور ته دننه کړه. په الله تعالی قسم در ته کوم چې بيا به له دې وروسته زه تا ته تکليف ونه رسوم.

۵- امام شعرانی ويلی دی: وَ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللّٰهَ تَعالَى. (۱)

ترجمه: نبی کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره ماته يې تکليف ورساوه او چاچې ماته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره الله تعالی ته يې تکليف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له ما سره يې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له الله تعالی سره يې جنګ وکړ.

۱- الأدب المفرد ص ٤٢ حديث ١٢٤ باب شكاية الجار د لاهور چاپ مصنف امام بخاری متوفی ٢٥٦هـ سنن ابی داود، کتاب الادب باب فی حق الجوار ٧٠٧ مخ ١٤٠٧هـ

مطلب دا چي څوک له الله تعالی سره جنګ وکړي هغه کله مومن پاتی کيږي. داسلام مقدس دين د سوله ئيز ژوند کولو له پاره دا هغه تعليم او روزنه ده چي په بل هيڅ دين او مسلک کی نشته او نه به پيدا شي.

دايذا، او تکليف لنډ تفصيل:

په ذکر شويو نبوی احاديثو کی دبوائق لفظ راغلی دی چي د ګرامر له مخی جمع تکسيره ده او مفرد يې بائقة رادرومي چي په عربي ژبه دو کی د شر او تکليف په معنا سره دی. دغه راز دايذاء لفظ هم راغلی دی چي د تنګولو او يو چا ته د تکليف رسولو په معنا سره رادرومي.(۱)

دغه راز دجار لفظ له مجاورة څخه دی چي د ګاونډي او همسايه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتی کچه وی او که په اولسی کچه وی په دواړو صورتونو کی داسی څه کول په اسلام کی حرام دي چي ګاونډي هيواد ياکورته تکليف رسوی او دهغوی ارام او سوله ئيز ژوند تهديد وی، په دولتی کچه دمثال په ډول ۱- عسکری خوځښتونه، ۲- عسکری تمرينات، له ټاکل شويو پولو څخه کله ناکله تيري کول، په ناحقه سره ګاونډي هيواد ته جنګي ګواښ کول، دلوظ ناموماتول، داړتياوړ شيانو منعه کول، يا په زورسره د ګاونډي هيواد حق غصب کول، يا چل او دوکه ورسره کول او داسی نور...

دغه راز په اولسی کچه د ګاونډي په لاره کی خځلي او ګندکی اچول، په کوڅه کی موتيازی کول، د ګاونډي کورته په ديوال ورکتل، دهغوی دور له چولي ورکتل، په هسک

۱- اشعة اللمعات څلورم ټوک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

اوازله اړتیا پرته خبری کول، دګاونډی له کور څخه غلا کول، دکوچنیانو ورته لمسول چی هغوی ته ستغی سپوری ووایې کنځل ورته وکړی، شور ماشور جوړ کړی، دګاونډی چغلی کول، دهغه غیبت کول، هغه ته مالی تاوان رسول، دهغه دعقیدی او دینی شعائرو سپکاوی کول، مسخری او ملنډې پوری کول، په ګاونډی پوری تهمتونه او تورونه لګول او داسی نور، ان تر دی چی په اسلام کی خوداهم ناروا دی چی یوتن لمونځ کوی او بل یې په څنګ کی په جګ اواز تلاوت کړی.

ټولنيز عدالت

د ټولنيز عدالت تامين د اسلام د مبين دين د اصلاحي برنامو په پيل کې قرار لري. دا ځکه چې د قرآن کريم د مبارک آيت پر اساس اسلامي امت د ځمکې پر مخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والي له افراط او د کمونستي نظام له تفريط څخه خورا لرې دی. په دې هکله الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»

(د بقره سوره ۱٤۳ -آيت)

ترجمه: *او همدا رنګه مونږ تاسي وګرځولې منځومې تلونکې امت.*

يعنې اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلې شي او د اعتدال غوره کوونکې پيرو امت دی.

په اسلام کې ټولنيز عدالت خورا پراخه معنا لري او د ژوند ګردواړخونو ته شامل دی او د بشري وګړو په منځ کې د دغه عدالت په نتيجه کې نسبي مساوات او برابري قائميږي. څو ثروت د څو ګوتو په شمير کسانو په منځ کې متمرکز نه شي؛ بلکې په نيا ومنه توګه بايد وويشلې شي. د صدقاتو، زکاة، عشر، ماليه او نور مالي مکلفيتونه د ټولنيز عدالت او د هر ډول توپيرونو د له منځه وړلو او مخنيوي په خاطر ټاکل شوي او فرض کړاي شوي دي، د احتکار، سود، په ژوند کې له ناروا ګټو او اسراف څخه ممانعت او مخنيوي او د معاملاتو مشروعيت د ټولنيز عدالت د تامين په خاطر شوي دي.

د آزادي درناوي، انساني کرامت ته په درنه کتل، د کار د حق تضمين تر هسکو درجاتو پوري د زده کړو عام والي، د معارف او طب په زده کړو کې توازن، له شرائطو سره سم

داهلیت او کفایت له په نظر کی نیولو سره هرچاته د کار او مسلک دانتخاب حق ورکول، داجباری کارونو تحریم د ټولنیز عدالت ښکارندوی او څرګند دلیلونه او شواهد دی. دغه راز په محکمو کی دقاضیانو په وړاندې داسلام د ټولنیز عدل داصل د درناوی په خاطر مساوات په عملی توګه پلی کیږی او دعدالت په وړاندی مسلمان او غیر مسلمان یو شان برابر حقوق لری.[1]

د شیعه مذهب فقهاو هم د اسلامی عدالت په اړوند ډیر څه لیکلی دی چی دا دی زه یې د بیلګی په توګه نظریه په لنډیز سره وړاندی کوم:

په حقوق او اخلاقو کی عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټونو څخه دی. له همدی کبله د اسلامی محققینو فقهاو او بیا په خاصه توګه شیعه فقهاؤ زیات ټینګار پرې کړی دی. څکه چی پدی باره کی ډیر قرآنی آیاتونه اوزښت زیات احادیث مروی دی چی په هغوی کی په ټولنه کی د عدالت په پلی کولو په ډاګه حکم شوی دی.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعریف عبارت دی له «اعطاء کل ذی حق حقه» یعنی هر حقدار ته د هغه حق ورکول چی په همدی وجه په هر ځای کی چی حق موجود وی، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وی. او چیرته چی حق نه وی، عدالت هم وجود نه لری. او پردی باندی فلاسفه هم د اسلام د دی نظر تائید کوی چی عدالت د بشر له فطری حقوقو څخه دی. له همدی امله رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډیرو مواردو کی له خپلو حقوقو څخه خلکو ته تیریده مګر د عدالت او قانون په تطبیق کی یې د هیچا پروانه کوله او نه یې د چا رعایت کاوه. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په متابعت کی علی علیه السلام هم په خپله اووه دیرشمه (۳۷) خطبه کی فرمایلی دی:

۱- کشف الغمة دویم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فی ماجاء فی تاکید حق الجار، دمصر چاپ ۱۳۷۰هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانی مصری متوفی سنه ۱۰۱۲هـ ۱٦۳۵م

«اَلذَلِیْلُ عِنْدِی عَزِیْزٌ حَتّی آخُذَ اَلْحَقّ لَهُ وَالْقَوِیُّ عِنْدِی ضَعِیْفٌ حَتّی آخُذَ اَلْحَقّ مِنْهُ.»[۱]

یعنی کمزوری زما په وړاندی عزتمن او پیاوړی دی ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پیاوړی زما په وړاندی کمزوری دی ترڅو زه له ده څخه حق وتروړم.

دغه راز علامه مجلسی په بحارالانوار کی له ابوسعید خدری څخه روایت کړی دی چی هغه له نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه د مهدی علیه السلام په اوصافو کی واوریدل چی ویی فرمایل:

«أبَشّرُکُمْ بالمَهْدِیّ یُبْعَثُ فی أمّتی عَلی اخْتِلَافٍ مِنَ النّاسِ وَ زَلَازِلَ یَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطَاً وَعَدْلَاً کَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْراً یَرْضَی عَنْهُ سَاکِنُواالسَّمَاءِ وَ سَاکِنُوا الْأَرْضِ یَقْسِمُ المَالَ صَحَاحَاً. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صَحَاحَاً؟ قَالَ بِالسَّوِیَةِ بَیْنَ النّاسِ.»[۲]

ترجمه: *زه تاسی ته پر مهدی زیری درکوم چی زما په امت کی به مبعوث کولی شی پداسی وخت کی چی د خلکو ترمنځ به اختلافات وی او زلزلی به ډیری وی، مهدی به په خپل راتګ سره ځمکه له عدل او انصاف څخه داسی ډکه کړی لکه څومره چی دده له راتګ څخه دمخه له ظلم او تیری کولو څخه ډکه وی، خوشال به شی له ده څخه د آسمان او ځمکی اوسیدونکی. د خلکو ترمنځ به مالونه په سمه توګه وویشی، چا ورته وویل: صحاح څه معنا؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: صحاحا معنا دا ده چی په برابری سره به یې د خلکو په منځ کی وویشی...*

په اسلام کی د ژوند هیڅ داسی اړخ نه میندل کیږی مګر دا چی په هغه کی د ټولنیز عدالت د تأمین خبره په نظر کی هرومرو نیولی شوی ده. اسلامی دولت دا دنده لری چی کله صدقات غونډ کړی نو پکار دی چی هغه په مشروع لارو چارو کی ولګوی. لکه چی د اسلام دویم خلیفه د عراق د مفتوحه ځمکو په باره کی همدغه ډول چلن کړی و، او هغه یې

۱- المنجد ص ۵۵

۲- نظام القضاء فی الشریعة الاسلامیة ۷۵ مخ مصنف ډکتر عبدالکریم زیدان د مؤالسسة الرسالة دویم چاپ

دفاتحینو په منځ کی ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندی کړ چی که چیری دی دغه ځمکی تقسیم کړی نو د دولت مامورینو ته به تنخا ځرنګ او له کومه ورکړی، لویې لاری او جادی به په څه شي او ځرنګ جوړی کړي، روغتونونه او مدرسی به په څه شی جوړوی او تولنیز عدالت به ځرنګ تامینوی.

اسلام دخپلی ټولنی دوګړو ترمنځ ټولنیزی اړیکی پردوه بنسټونو عیاری کړی دی:

١- دمعنوی ټرون او له یو بل سره دوروری احساس، چی خورا داسی کروړلی ټرون دی چی دټولنی وګړی په خپل منځ کی سره نښلوی.

٢- دحقوقو حفاظت، دیوبل دځان، مال او ناموس درناوی کول. نو هره هغه کړن لاره چی دغه اصل تر پښو لاندی کړی او یایې داغجنه کړی هغه داسلامی شریعت له نظره حرامه ده او تیری کوونکی یې تعقیب او مجازات کوی، او په عملی توګه داجتماعی عدالت داړخونو په تطبیق کی دحجرات دسورت له ١٠ تر ١٢ آیت پوری الله تعالی تفصیلی لارښودنه پکی کړی ده او داسی یې فرمایلی دی:

«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَیْنَ اَخَوَیْکُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّکُمْ تُرْحَمُوْنَ * یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا یَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰی اَنْ یَّکُوْنُوْا خَیْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰی اَنْ یَّکُنَّ خَیْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوْا اَنْفُسَکُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِیْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ یَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ * یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا کَثِیْرًا مِّنَ الظَّنِّ، اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا یَغْتَبْ بَّعْضُکُمْ بَعْضًا اَیُحِبُّ اَحَدُکُمْ اَنْ یَّاْکُلَ لَحْمَ اَخِیْهِ مَیْتًا فَکَرِهْتُمُوْهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِیْمٌ.»

(دحجرات سورة -١١-١٢ آیاتونه ٢٦ سپاره ٤٩ سورت)

ترجمه: *بیشکه چی مؤمنان ټول په دین کی سره وروڼه دی، نو تاسی سوله او جوړښت کوی په منځ دوروڼو خپلو کی او له الله تعالی څخه وویریږئ او تقوی غوره کړئ ښائی چی درباندی رحم وکړی شی. ای مؤمنانو ټوکی او سپکاوی دې نه کوی هیڅ یو قوم له تاسی څخه په بل قوم باندی؛ ځکه*

ښايي چې دغه مسخره کړي شوي به له مسخره کوونکيو څخه غوره وي دالله په نزد او نه دي ټوکې او مسخرې کوي د ښځو يو ټولې له تاسي څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړي شوې ښځې دالله په نزد غوره وي له مسخره کوونکيو څخه، او مه عيب لټوونه کوي ځيني د تاسي د ځيني نورو ځکه چې بيا د تاسي عيب جوئي هم کيږي. او مه بولئ تاسي يو تر بله په بدو نومونو او القابو سره، بد دي دادري واړه خصلتونه: مسخرې کول، تلمذکول او تنابز، دفاسقۍ له جهته له ايمان لرلو څخه وروسته، او هغه څوک چې توبه يې ونه ايستله نو دغه کسان همدوی ظالمان دي.

اې مؤمنانو! ځان وساتي تاسي له ډيرو بدگومانيو او تهمتونو لګولو څخه بيشکه ځيني بدگومانونه او تهمتونه ګناه ده. او مه لټوی تاسي پټ عيبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غيبت ځيني ستاسي د ځينو نورو ايا خښوی تاسي دا چې د مړه شوي ورور غوښه و خوري پس بدګڼې تاسي هغه نو همدرنګه بدوګڼۍ د مسلمان ورو ړغيبت او عيب لټول. او تاسي له الله تعالی څخه وويريږی بيشکه الله تعالی ښه توبه قبلوونکی ډير رحم والا دی.

الله تعالی په لومړی يعنی يوولسم آيت کی ټول مسلمانان وروڼه سره ګڼلي دي څو د ديني ورورۍ او اخوت کروړلي ترون دوی په خپل منځ کی سره ونښلوی، او د دغه ګډون غوښتنه داده چې دوی په خپل منځ کی سره وروڼه او دوستان وی نه دا چې له يوبل څخه لرې والي غوره کړي، او دوی ته پکار دی چې له خپل منځي دښمنی کولو څخه ډډه وکړي، سره يو شي او په يوصف کی وی، يو پر بل صله رحمي وکړي، خلکو ته د شوکی او قتل له پاره لاره ونه نيسي، د خلکو تر منځ سوله او پخلاينه قائمه کړي.

يو د بل په بلې ډلې ملنډې او پسخندونه کړي، د يوبل د عيبونو پلټنه ونه کړي، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړي، د يوبل له جاسوسي کولو او د پټو عيبونو له جوتولو څخه پرهيزوکړي، د خلکو د عزت او ناموس درناوی وکړي، د هغو کافرانو ځان، مال او ناموس محترم وګڼي چې له اسلامي دولت سره يې د سولې ترون کړی وی.[1]

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷، ص ۳۹، چاپ دوم تاريخ چاپ ۱۳۷٦، طبع انتشارات زرين، درامدی بر حقوق اسلامی، ص ۲۲۰-۲۳۱، تصنيف: سازمان تدوين کتب انسانی طبع بهمن قم ۱۳٦۸

امام غزالی رحمة اللّٰه علیه متوفی سنه ٥٠٥هـ د تولنیز عدالت په هکله ځانګړی نظر لري.
او هغه د «اَنْ لَا تَطْغَوا فِی الْمِیْزَانِ وَ اَقِیْمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِیْزَانَ» (دالرحمن سورة ٨-٩ ایاتونه ٢٧ سپاره ٥٥ سورت) په تفسیر کی داسی ویلی دی:

- ددې له پاره چی له اندازې څخه تیرنه شی نو تله او دهغی د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچی که یو څوک واده کولو ته اړتیا لري، او دواده کولو وس هم لری مگر بیا هم واده ونه کړی، او یاداچی یو څوک غذا ددی له پاره وخوری چی ناروغ شی ترڅو کارونکړای شی، نو دغسی کول دوزن او دهغه عدالت نه قائمول دی پداسی ډول چی وزن له کمبوت او زیاتوالی څخه مستقر وګرځیږی. که څوک په شهوت او دغذایې موادو په لګښت کی اسراف وکړی نو دوزن په برابر ساتلو کی یې زیاتوالی کړی دی.

امام غزالی د ټولنیز عدالت دزیات تحقق له پاره داللّٰه تعالی مطلق مالکیت او ددولت نه زیرمه کول اصل او بنسټ ګرځولی دی او ویلی یې دی:
په زمکه او اسمانونو کی چی هر څه دی دګردو مالک یوازی او یوازی یو اللّٰه دی، دا ځکه چی په خپله انسان هم داللّٰه تعالی ملکیت دی، مګر انسان کولی شی چی دخپل کار کولو په ذریعه له هغه څه نه چی داللّٰه تعالی ملکیت دی په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړی. دمثال په ډول وکه په خپله نه شی کولی چی ټولو خلکو ته میوه ورکړی، او دامنلی شوی حقیقت دی هغه څوک چی دونی تخم په ځمکه کی کیږدی، هغی ته بیا اوبه ورکوی او دمیوی ورکولو په تکل یې دهغی خدمت کړی وی نو له هر چا څخه زیات همدی ددی مستحق ګڼلی شی چی دهغی له میوې څخه استفاده وکړی.
انسان کله چی له اشیاو څخه استفاده کوی نو پرده باندی لازم دی چی په استعمال کی یې له اسراف کولو څخه ډډه وکړی، او له هر شی څخه دخپلی اړتیا او ضرورت په اندول استفاده وکړی او دادامعنا نه لری چی بشری وګړی ثروت زیرمه کړی او له اړتیا څخه زیات له هغه څخه ګټه واخلی چی ترلاسه کړی یې دی او دهغو په زیرمه کولو او ثروت

غونډولو اخته شي؛ بلکي پکار دا دی هغه څه چي له خپلی اړتیا اضافه مال ولری دالله تعالی په لاره کی دواجبو لګښتونو او مستحبو خیراتونو په بڼو کی په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زیاتوی:

له دی امله چي خلک دخپل راتلونکی په باره کی اندیښمن وی او له اندازی څخه زیات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ ددی اجازه ورکړي ده، مګر دغه اجازه ددغه کار دحقانیت دلیل نه دی بلکی حق عدل دی، او عدل دادی چي دالله تعالی بندګان دخپلی توښي او سورلي له اندازی څخه اضافه دالله تعالی له مال څخه وانخلي. له همدی کبله که چیری څوک دخپلی اړتیا له اندازی څخه زیات مال ولری نو داسی شخص ظلم کړی دی او زبیښناک کوونکی دی.[1]

په دې توګه امام غزالی تکل کړی دی چي دتولنیز عدالت تأمین دکمال دنګی څوکی ته ورسوی، او دهغه دغه پورتنی نظر اوړ أیه قرآنی استناد لری الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ» (دبقره سورت ۲۱۹ آیت دویمه سپاره ۲۷ رکوع)

ترجمه: *او دوی له تا څخه پوښتنه کوی ای پیغمبره چي دوی دالله تعالی په لاره کی خپل څومره مال ولګوی؟ دوی ته ووایه هغه چي ستاسی له حاجت څخه زیات وی.*

ددغه مبارک آیت په تفسیر کی مفسرینو ویلی دی:

زمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلکو داسی پوښتنی کړی وی چي دالله تعالی له پاره څومره مال صرف کړی شی؟ حکم وشو چي هغه مال دالله پاک په لاره کی صرف کړی چي ستاسی له مصارفو څخه زیات وی، ځکه څرنګ چي داخرت فکر یو ضروری او حتمی کار دی، ددنیا فکر هم یو ضروری کار دی.[2]

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کی حلال او حرام، مصنف: ډاکتر یوسف قرضاوی، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

امام غزالی له پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه مروی حدیث نقل کړی دی چی فرمایلی یې دی:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ کَفَافاً.» (۱)

ترجمه: *ای الله! د محمد صلی الله علیه وسلم د ټبر او کهول اقتصاد او روزی داړتیا د بس والی په اندول وګرځوه.*

په دغه حدیث کی دا خبره په ډاګه څرګنده شوی ده چی په اسلام کی هرشی داړتیا په اندول او څه ناڅه لږ اضافه روا دی او پانګه والی او زیرمه کولو ته اجازه نه ورکوی. دغه راز له اړتیا څخه کم هم نه قبلوی، چی بی وزلی او موتازی ده، ځکه دغه دواړه صورتونه کولی شی انسان بی لارتیا ته راکاږی علامه عزبن عبدالسلام متوفی سنه ۷۹۲هـ ۱۴۱۵م ویلی دی:

د شریعت ټول احکام پر مصالحو او ګټو بناء دی، دا ځکه چی دغه احکام یا خود مفاسدو په غندنه او ردکولو کی دی او یا هم د ګټو په جلبولو کی دی. حافظ ابن القیم متوفی سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷۴م ویلی دی:

د اسلامی شریعت بنسټ له حکمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوی دی. دنیا او آخرت دواړه ورپکی دی، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حکمت دی. نو هره پیښه چی له عدالت څخه ظلم ته، له مهربانی څخه غصی ته، له حکمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چټیاتو ته وغځولی شی. له اسلامی شریعت څخه نه ګڼلی کیږی، که څه هم تاویل پکی وکړای شی، د بندګانو په منځ کی الهی شریعت او عدالت د الله تعالی له پلوه د دوی له پاره مهربانی ده. (۲)

۱- نظریات اقتصادی امام غزالی. ترجمه مؤید الدین محمد خوارزمی ۲۹ - ۳۰ مخونه د جمهوری خپرونو چاپ

۲- کابل تفسیر لومړی ټوک ۱۷۳ مخ د مکی مکرمی چاپ پښتو نس

اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجود والی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معناو سره هم راغلی دی.(۱)

انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکې پرمخ پرګردو موجوداتو حکومت کوی، او الله دده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.

داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی ګرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمایي:

«یَاَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ اُنْثی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللهِ اَتْقَاکُمْ.»

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

ترجمه: *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او ګرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیرې قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره وپیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه ده، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وګنی نو دغه ډول خبرو کولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی، عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

۱- دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

شخص چې هر څومره زیات پرهیزګار، نیک خویه او مؤدب وي، په هماغه اندازه د الله تعالی په نزد عزت مند او مکرم وي. د انسان حقیقت دا دی چې ګرد انسان د یو نارینه او یوې ښځې یعنی آدم او حواء اولاده ده. شیخ، سید، مغل، افغان، صدیقي، فاروقي، عثماني او انصاري او نور هر څوک چې وي، د دغو ګردو د نسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندې ختمیږي.

دغه بیلابیل بشري قومونه او کورنۍ الله تعالی یوازې د یو بل د پیژندګلوۍ په خاطر پیدا کړي دي. مګر الله تعالی د دوی له جملې څخه چې څوک عزتمند پیدا کړي هغه د ده موهوبي شرف وي، هغه ته نه ښايي چې ویاړ او غوره والی پرې وکړي او هغه د فضیلت معیار وګرځوي، خپل ځان افضل او نور سپک وګڼي؛ بلکې ده ته ښايي چې د الله تعالی شکر او منّنه وکړي چې ما ته يې زما له کسب او اختیار څخه پرته ما ته دغه نعمت عطاء کړ. او دا هم په شکر کې شمیرل کیږي چې انسان له غرور او ویاړ څخه لاس په سرشي، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خویونو سره ابته نه کړي. په هر حال د لویې او عزت، فضیلت او شرف اصلي معیار نسب نه دی؛ بلکې تقوی او پاکي ده، نو پکار دا دی چې متقي بنیادم نور له خپل ځان څخه ټیټ و نه ګڼي.[۱]

امام بخاري روایت کړی دی چې یو ځل ابوذر او بلال چې دواړه له اولنیو سابقینو څخه وو یو بل ته سره په غصه شول او یو بل ته يې ستغې سپورې سره وکړې او د غصې په حالت کې ابوذر بلال ته وویل: ای د تورپوستې ښځې زویه. بلال رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړ. پیغمبر ابوذر ته وویل: آیا ته ده ته د ده د مور د توروالي پیغور ورکوې؟ په رښتیا هم ته هغه څوک او داسې سړی يې چې اوس هم په تاکې د جاهلیت نښې لا پاتې دي.

۱- کابلي تفسیر دري د حجرات د ۱۳- آیت د تفسیر په اړوند

له حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه مروی دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبردارشه چی ته له سورپوستی او تور پوستی څخه اوچت نه یې، مګر داچی زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول دیو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیچاته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چی مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باند تګ وکړی او رهی شی، او پرخپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووایي چی زه دفلانی زوی او دفلانی طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چی له ما څخه ښکته دی. او یا دا چی زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چی دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چی دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «ستاسی کورنۍ او طائفه هیچاته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول دیو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره.[۱]

او هم یې فرمایلی دی:

«خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیاته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی الله تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه درڅخه کوی دالله تعالی په نزد له ټولو څخه

۱ - المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونکي دي. » پيغمبر صلي الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريکړو او شرموونکو کليماتو کي دهغه چا له پاره څرگند او ښکاره کړ چي په خپلو پلرونو او نيکونو باندي وياړ کوي او ويې فرمايل: « هغه وگړي چي دخپلو پلرونو په توسه پرنوروباندي وياړ کوي او دهغوي پلرونه مړه شوي او اوس دجهنم سکاره گرځيدلي دي، دوي ته پکار دي چي نور نو له دغه کارڅخه لاس واخلي او که نه نو دوي به له هغه غوباړي - گونگټ څخه هم ناوړه وي چي په خپلي پوزي سره دغوشيانو غونډاري گرداړي کشوي. الله تعالي له تاسي څخه، رنگ، خويونه او دجاهليت دزماني پرپلرونو اونيکونو ستاسي وياړ در څخه لري کړي دي، هر يو له تاسي څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لري: يا مسلمان پرهيزگار دي، او يا هم گنهگار او ناسم، ټول خلک د آدم اولاده او آدم هم له خاوري څخه پيدا کړاي شوي دي.

دغه مبارک حديث نصيحت او پند هغو کسانوته دي چي پرخپلو پخوانيو پلرونو او نيکونو له فرعونيانو د مصر او له اکاسره و، دايران او نورو دجاهليت ددورله عربو او عجمو څخه چي د رسول الله صلي الله عليه وسلم له قول سره سم دجهنم سکاره گرځيدلي دي اوس هم وياړ پري کوي. هغوی ته پکار دي چي له دغه کار څخه لاس واخلي. په حجة الوداع کي په داسي حال کي چي دذوالحجي په محترمه مياشت دمکي په محترم ښارکي دتشريق دورځو په منځ کي په زرگونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره درسول الله صلي الله عليه وسلم الوداعي درخصتي خطبي او تقرير ته پاملرنه کوله. په دغه خطبه کي درسول اکرم صلي الله عليه وسلم له پلوه دهغو اسلامي بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملي

ځکه یو هم دا و چې ویې فرمایل:

« ای خلکو! ستاسې معبود یو دی، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستي پر تور پوستي او تور پوستي پر سور پوستي هیڅ فضیلت نه لري مګر په تقوی سره او دالله تعالی په وړاندې غوره له تاسې څخه زیات متقي ستاسې دی. [۱]

امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خپل خلافت د شام امیر حضرت یزید بن معاویه رضي الله عنه ته یوه هدایت نامه ولیږله چې دوه دیرش مادې یې لرلې او په نهمه ویشتمه ماده کې یې حکم ورته کړی وچې د جنګ په دوران کې د دښمن له مثله کولو څخه ډډه وکړي. » مثله کول دانسان د بدن داندامونو جلا کولو، غوږونو او پزې پرې کولو ته ویل کیږي چې په جنګ کې له وژلو څخه وروسته پر مقتول کولې شي، د اسلام مبین دین حکم کوي چې وژلي شوي دي په ځمکه کې دفن کړای شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: « له مثله کولو څخه ډډه وکړئ که څه هم دبنیادم خوړونکي هم وي. » او په دې هکله د اسلام په تاریخ کې ډیرې ژوندۍ نمونې موجودې دي. [۲]

اسلام دانساني کرامت درعایت او دبشر حقوقو ته داحترام په خاطر په جنګ کې چې نښې او اثار یې هرو مرو پاتې کیږي تلپاتې هدایت او وصیتونه لري، چې دهغو له جملې څخه د دښمن د ښځو، ماشومانو، بوډاګانو، عبادت کوونکو، دجنګي تېپیانو، او دهغه چا چې وسله پر ځمکه کیږدي او یا دخپلو کورونو ورونه په ځان پسې بند کړي د دغو ټولو له وژلو څخه ممانعت کړې دی، او انساني کرامت یې دهغوی په نظر کې نیولې دی.

---

۱ – دبزاز په سند دا حدیث روایت شوی دی.

۲ – ابن جریر

دنبوت په ویاړلی عصر کی دانسانی کرامت رعایت او درناوی داسی پړاو ته رسیدلی وچی دیهودی قبیلی بنو قریظه په غزوه کی چی دهجرت په پنځم کال کی واقع شوی وه، پدغه غزا کی دری کسان وژلی شوی وو، چی دیو وژلی شوی نوفل بن عبدالله بن مغیره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته وړاندیز وکړ چی ددوی دوژل شوی مړی جسد دوی ته دروپیو په اخیستلو سره دوی ته وسپاری. رسول الله صلی الله علیه وسلم دجسد خرخول رد کړل او ورته ویې فرمایل: مونږ مړی پلورونکی نه یو او دغه جسدته اړتیا نه لرو او نه یې دقیمت پرواگیریو او بیا یې دهغوی مړی ورته وسپاره.(۱)

یو ځل یوه جنازه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په مخه کی تیریدله په احترام کی یې پاځیده، ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! دا جنازه خو دیو یهودی وه. نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ایا انسان نه دی؟»

پدی کی هیڅ شک نشته چی په اسلام کی هر انسان محترم دی او دغه احترام یې دده دانسانیت او شرافت په خاطر دی، او که چیری بیا اهل کتاب وی او بیا معاهد او اهل ذمه هم وی نو احترام یې بیاډیر زیات دی.

له دی څخه زیات احترام څرنگ وی چی دښمن دالله تعالی او دده درسول په مقابل کی توره وباسی، خو کله چی بیا همدغه دښمن ووژلی شی اسلام یې دمړی له مثله کولو او ونډی کولو څخه ممانعت کوی. او یا داچی دیو یهودی جنازه دنبی کریم صلی الله علیه

۱- الحلال والحرام ۳۰۸- ۳۱۰ مخونه، مصنف ډاکتر یوسف قرضاوی، فارسی ترجمه

وسلم په مخه کې تیریږی او دی یې دانسانیت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅیږی او فرمایې چې: زه ده ته دانسانیت دمقام داحترام په خاطر پاڅیدم. انسان داسې یو موجود دی چې باید توهین او سپکاوی یې ونه کړای شی، او بې لامله زیان او تکلیف ورنه کړای شی.

داسلام دویم خلیفه یو یهودی سړی ولید چې درویزه کوی. خلیفه له یهودی څخه ددرویزی کولو سبب پوښتی، یهودی ورته وایې: جزیه رابانډی حواله شوی ده. خلیفه هغه له لاسه ونیو او بیت المال ته یې بوته او پر هغه باندی چې کومه جزیه حواله وه هغه یې ورڅخه ساقطه کړه او ویې ویل: دا به انصاف نه وی چې دده له ځوانی څخه مو ګټه واخیسته او اوس چې زوړ شوی دی همداسی یې پر خپل حالت پریږدو، تر دی چې هغه یهودی ته یې له بیت المال څخه دهغه تر مرګه ځیره مقرره کړه.

داسلام دویم خلیفه دا خبره درک کړی وه چې درویزه کول دانسان دسپکاوی او ذلت سبب ده او له انسانی کرامت سره منافی ده.

همدا اوس دګردو اسلامی او غیر اسلامی هیوادونو که سوسیالستی دی او که کپیتالستی ددوی سیاسی قوانین او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاری شوی اعلامیه چې په ځانګړو بابونو او فصلونو کی دمتعددو موادو په غونډولو چې یکی ځای په ځای شوی دی. چې که چیری ددغه منشور سریزه او دبشر دحقوقو دیرش مادی په دقیقه توګه وکتلی شی نو دانتیجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کی چې که پدغه اعلامیه کی داسلام

دحقوقو په اړوند تعدیلات او تجدید نظر وکړای شي نو ددغه منشور په ډیرو مادو کې داسلام له مقدسو تعلمیاتو څخه اخذ شوی دی، دا ځکه چې دبشر دحقوقو احترام او رعایت داسلام دمبین دین دبرنامو په پیل کې واقع دی. ولله الحمد اولاً وآخراً.

په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق

مدني حقوق دهغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې دمعاملې ددواړو خواو ترمنځ مالي مناسبات قائموي او ددواړو خواو ترمنځ دمالي روابطو دقائمولو له پاره ددرې عناصرو او یا ارکانو موجودیت ضروري وي او هغه ارکان دا دي:
لومړی رکن: دمالي او نغدي معاملې دواړه خواوې.
دویم رکن: پر کوم شي باندې چې معامله صورت مومي.
دریم رکن: دهغو احکامو او مقرراتو نچوړ چې دغه اړیکې تنظیم او ددغو احکامو په رڼا کې چې معامله صورت مومي، داسلام دمقدس دین له نظره کورنی حقوق دشریعت دځانګړو قواعدو تابع دي چې په اوسنی عربی اصطلاح کې داحوال شخصیه دقوانینو په نوم یادیږي.(۱)

کورنۍ قانون په زیاتو حالاتو کې پخپله پر شرعي نصوصو متکي وي او ډیر لږ په هغو کې اجتهاد ته ضرورت لیدل کیږي، اویا په بل عبارت په اسلام کې دکورنی نظام دقانون نصوص له محکماتو څخه دي او هیڅ ډول تاویل او تفسیر نه قبولي. دمثال په توګه لکه میراث، طلاق او نکاح. داځکه چې کورنی قانون همدغه معنا افاده کوي، چې هغه له میراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دي چې په دوی پورې مربوط وي او

۱ - مبادی القانون جزء اول ۱۰۰-۱۰۱ مخونه، مصنف ډاکټر عبدالرحمن

دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورنی نظام د شریعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفید نه دی؛ بلکې د کورنی نظام ګرد مدني، جزائي، حقوقي او نور د دنیا په ژوند پورې لمور داسلام دمبین دین دشرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شي. مګر له دې کبله چې دکورنی قانون پر محکمو نصوصو متکي دی او اجتهاد ډیر لږ پکې لیدلی شي له ځانګړی ارزښت څخه برخمن دی.

مدني قانون دداخلي قانون برخه ده او که چیرې له یوداسې چا سره مدني دعوی منځته راشي چې هغه خارجي تبعه وي او دواړه دخپلې خپلې هستوګنې له محل څخه بهر وي نو په دغه صورت کې خبره بین المللي خصوصي قانون ته راجع کیږي، او که چیرې ددوه دولتونو ترمنځ دعوی پیښه شي بیا نو باید ددوی دلانجې دغوڅولو له پاره دبین الدول عمومي قانون په نظر کې ونیولی شي. دمدني قوانینو د تطور او انکشاف په مرحله کې دټولنیز عدالت دتامین په خاطر دکارقانون منځته راغی او دهغه اهمیت له کبله چې دغه قانون یې لرې په ځانګړې بڼه کې تنظیم کړای شو او دکار، کارګر او کافرما ترمنځ یې اړیکې قائمې کړې، او دا کوښښ یې وکړ چې کارګرانو او دهغوی کورنیو ته دهوساینې او سوکالۍ اسباب تهیه او رامنځته کړي.

دغه راز نور قوانین هم تدوین او دتطبیق په مرحله کې کیوتل. دمثال په ډول لکه دکرهنې قوانین چې دځمکې دڅښتن او اجاره نیونکي ترمنځ اړیکې قائموي، چې له همدې امله په مدني قانون کې ځینې سمون او تعدیلات منځته راغلل، او داسلوبو او مقاصدو په اړخونو کې دنظرنوي والې پکې راوستي شو. مګر مدني قانون داصل او بنسټ په توګه یا دعمومي قانون په صفت دنورو برخو له پاره یې خپل مرکزیت حفظ کړ او بیا په خاصه توګه دمال دکسب دلیارو په تعریفاتو او تقسیماتو کې، او هم دحق په استعمال کې او هغه احکام چې حق پرې مرتب کیږي. سربیره پردې که چیرې په کوم حکم کې قوانین چپ پاتې کیږي نو پکار دی چې دهغه په هکله مدني قانون ته مراجعه وشي، او په هغه قضیه کې تطبیق کړای شي چې تر بحث لاندې وي. (۱)

۱- تهذیب سیرة ابن هشام ۱٦٥

مونږ وينو چې دغه قوانين په وروستۍ نيمه پيړۍ کې داجراء مرحلې ته ننوځي او نوي والي لري او زياتره مادې يې له اسلامي فقهي څخه الهام اخيستلې دي، دا ځکه چې اسلامي فقه دکار، کارگر او کارفرما، دځمکې دڅښتن او اجاره کوونکي تر منځ داړيکو په تينگولو کې دڅوارلسو پيړيو لرغون والي او وړاندې والي لري ځکه چې پر اندلس اوسني هسپانيه، منځنۍ آسيا، دهند په شبه قاره او داروپا په لويه برخه يې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوري رحمه الله په دې باره کې په پرتليز يعنې مقايسوي ډول په شپږ ټوکه کې کتاب ليکلی دی او مصادرالحق نوم يې پرې کيښودلی دی، او په هره موضوع کې يې غير اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقايسه کړې دی او داسلامي فقهي حقانيت يې هم دزماني وړاندې والي په لحاظ او هم دذاتي اصالت له نظره ثابت کړی او پر خپل ځان يې متکي گڼلې دی او دگردونړيوالو قوانينو اصل او مصدر يې گڼلې دی.

په اسلامي فقه يعنې قانون دښه پوهيدلو په تکل يو لړ زيات کوښښونه وشول او نوي اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بيا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنۍ اړتياوې ورته لري په تفصيلي توگه بيان شوي دي چې دلته په لنډه توگه دهغوی يوې برخې ته يې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

ځينې فقهي اصطلاحات:

۱- ولايت: دا يوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نيکه، غورنيکه پرماشوم باندې ولايت يعنې واکمنې لري او دکوچني په نمايندگۍ دهغه په مال کې دشريعت له احکامو سره سمه نمايندگي کوی پدې باره کې دی دافغانستان دمدني قانون دوه څلويښتمه ٤۲ ماده وکتلی شي.

۲- قواميت: دپالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې دمحکمې له اړخه يو شخص دليونيانو دمال دسرپرستۍ له پاره ټاکلی کيږي.

۳- حجر: دمحرومتیا او له تصرف څخه دمنع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چی شته یې پورنه پوره کوی، دغه راز دماشوم په مال کی له تصرف څخه منع کول.
٤- اذن: داجازی په معنا سره او په اصطلاح کی ولی یا وصی چی له اووکلونو څخه دزیات عمر ماشوم ته دمعاملی کولو اجازه ورکړی. په دی باره کی دافغانستان دمدنی قانون دوه پنځوسمه ۵۲ ماده وکتلی شي چی د ۱۳۵۵ هـ ش کال دمرغومی په پنځلسمه نیتیه نافذ شوی و.
۵- غیابت: چی دیو غیر موجود شخص دمال دسرپرستی له پاره یو څوک وکیل مقرر شی.

اقتصادی حقوق:

داقتصادی هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالی رحمه الله متوفی سنه ۵۰۵ هـ دخپل کتاب په پیل کی دقرآن کریم څو آیاتونه ذکر کړی دی او دا هغه آیاتونه دی چی په هغو کی الله تعالی بنیادم اقتصادی هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده یې احسان کړی دی چی ورځ یې دده داقتصادی فعالیت له پاره ټاکلی ده. او په بل آیت کی الله تعالی اقتصاد ته نعمت ویلی دی، او دده دشکر کولو غوښتنه یې کړی ده. او په بل ایت کی یې دا اجازه ورکړی ده چی حتی دحج په سفر کی هم کولی شی اقتصادی کاروبارو کړی. او په بل آیت کی یې مسلمانانو ته حکم کړی دی چی په بین المللی اقتصاد او اقتصادی فعالیت لاس پوری کړی او روزی لاس ته راوړی.
بیا له دی څخه وروسته امام غزالی هغه احادیث او روایات ذکر کړی دی چی داقتصادی فعالیتونو داهمیت په باره کی راغلی دی او ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دګناهونو یوه برخه دهغو فکرونو جزء ګرځوی چی دمعیشت په لټه کی

کولی شي.

او فرمایلي يې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقینو او شهیدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه یوه قصه نقل کړې ده چې یوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې یو پیاوړی ځوان يې ولید چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینې یارانو د هغه ځوان په باره کې وویل: که چیرې د غه ځوان خپله ځوانی د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړې وای نو له اقتصادي فعالیت څخه به ورته غوره وای. نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغو یارانو ته وفرمایل: داسې مه وایاست ځکه چې که دغه ځوان د دې له پاره کار کوي چې د نورو له احتیاج څخه نجات ومومئ یاد دی له پاره کار کوي چې خپل ضعیف مور او پلار داولاد او تېر خپل اقتصادي ژوند تامین کړي، دا هم یو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کیږي، او که چیرې دی د دې له پاره دولت غونډ وي چې شتمن شي او پرنورو باندې مالي لوړتیا ترلاسه کړي نو بیا د شیطان په لاره درومي.

امام غزالي د ایاتونو او احادیثو له ذکرکولو څخه وروسته د اقتصادي هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظریات هم ذکر کړي دي او ویلي يې دي: که چیرې زه تا د معیشت په لټه کې وینم نو داله دې څخه غوره ګڼم چې د جومات په کونج کې کښېنې. (۱)

طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصیت نامه ولیکله چې د هغې په دریم بند کې يې د اعتدال او نیک ګومان کولو تر عنوان لاندې داسې ویلي دي:

پدې ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پیدا کوي او د ګناهونو د ارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شي کولای چې د خپل نفس ژغورنه

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱-۱۰۱-۱۰۲ مخونه

وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولی چاري په سمه لاره برابری شي مگر داعتدال او اقتصاد تر سیوري لاندی. نو له همدی کبله ته په هر څه کی اعتدال کوه ځو ستا ټولی چاري په ښه توگه ترسره شي، قوت به دی زیات شي او ستا درعیت عام او خاص به اصلاح شي، او دالله تعالی په باره کی باید ستا گومان نیک وی څو ستا رعیت هم په سمه لاره رهی شي. اعتدال خپل خوی وگرځوه او کوښښ کوه چي اعتدال ستا دژوند په ټولو چارو کی ستا لارښود وی څو پر تا باندی دالله تعالی نعمتونه تداوم ومومی.[۱]

دنوموړی دغه وصیت قرآني استناد لری، ځکه چي الله تعالی په ټول ژوند کی او بیا په خاصه توگه په خوراک څښاک کی اسراف غندلی دی، داعتدال او اقتصاد يې امر او توصیه فرمايلی ده.

لکه فرمايلی يې دی: **«كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ».**

(سوره ء اعراف ء آیت ۳۱)

ترجمه: *او خوری او څښی او اسراف مه کوئ تاسی، بیشکه چي الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کی اسراف هغه وخت تحقق مومی چي په حرامو چارو او شیانو کی لکه شراب، جواری، نشه يې څیزونه دسروزرو او سپينو زرو دظرفونو پر اخیستلو ولگولی شي. په حرام کار کی دمال لگول لږ وی او که ډیر اسراف گڼلی شي. دغه راز دمال او دولت ضائع کول که دځان له پاره وی او که دبل له پاره وی اسراف دی. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمال له ابته کولو څخه ممانعت کړی دی. پداسی امورو کی زیات لگښت کول چي ضرورت ورته نه وی او دمال څښتن ته چندان گټه هم نه لری اسراف دی. یعنی هغه څه چي الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړی دی له هغو څخه گټه واخلئ خو پدې شرط چي اسراف ورپکی نه وی. داسراف معنا په یو شي کی له حد څخه تیریدل دی.

---

۱ - المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۷ مخ مصنف: شیخ ابو برهان

او دا په څو ډوله دی: د مثال په ډول حلال حرام گرځول، حلال پرېښودل او له حرامو څخه گټه اخیستل، چټې او حریصانه او له توپیر څخه پرته هر شی خوړل، له اشتهاء پرته خوراک کول، بې وخته خوړل، یا دومره لږ خوړل چې د جسمانی روغتیا او د کار کولو د قوت له پاره بس والی نه کوی، یا داسی شی خوړل چې روغتیا ته زیانمن وی او داسی نور... د اسراف د کلیمی اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندی کولی شی. بې ځایه لگښت له دغو څخه یو توک دی. ځینی سلفو د دغه مبارک آیت د عمومی گټور تیا په باره کی ویلی دی: جمع الله الطب کله فی نصف آیة » یعنی الله تعالی د طب گرد علم د دغه آیت په نیمه برخه کی بیان او جمع کړی دی.

په اسلامی امت کی په اقتصادی علومو کی ستر متخصصین پوهان: فارابی متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکویه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سینا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازی متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالی متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصیر الدین طوسی متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلی شوی دی.

اقتصاد د هر مسلمان په ژوند کی د عزت او شرف سبب او وسیله ده، امام رازی په خپل تفسیر کی د بقری د سورت د دوه سوه نولسم ۲۱۹-آیت: ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفوط » ترجمه: او دوی له تاڅخه پوښتنه کوی چې دوی له خپل مال څخه د الله په لاره کی څومره نفقه کړی؟ ورته ووایه هغه چې ستا له ضرورت څخه اضافه وی. په تفسیر کی ویلی دی:

الله تعالی په دغه مبارک آیت کی خلکو ته تعلیم ورکړی دی او د نفقی په باره کی یې ښودنه ورته کړی ده او خپل پیغمبر ته یې فرمایلی دی:

«وَ آتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيَاطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا» (داسراء سورت ۲۶-۲۷ ایاتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

ترجمه: *او ورکوه ای بنده! خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکین بې وزلی ته او لا روی مسافر ته د*

هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چې اسراف کوونکی دی دوی ورونه دشیطان.

او بیا یې یو آیت وروسته ورپسې فرمایلی دی:

«وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَّحْسُوراً»

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

ترجمه: *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې دتا پورې یعنی شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخی غځولو سره نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی بې ماله پښېمانه شوی. یعنی اسراف مه کوه.*

همدارنګه الله تعالی دمسلمانانو ستاینه کړی او داسې یې فرمایلی دی:

«وَالَّذِيْنَ اِذَآاَنْفَقُوْالَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا»

(الفرقان سورت ٦٧- آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

ترجمه: *او درحمن الله بندګان هغه کسان دی کله چې نفقه یعنی لګښت کوی دمال خپل نو نه اسراف کوی او نه تنګی شومتیا اووی دغه ورکړه ددوی په منځ داسراف او تقصیر کی میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی: کله چې تاسې څه لرۍ نو لومړی پخپله استفاده ورځخه وکړئ بیا وروسته دخپلې پالنې لاندې وګړو، کهول او نژدې خپلوانو ته یې ورکړی او په همدغه ترتیب سره هغه ولګوئ. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دی چې دانسان دهغه له ورکړې وروسته بې حاجته پاتې شی. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې ویلی یې دی:

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۹ مخ

۲- الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

هغه وخت چې ما دنبی کریم صلی اللّه علیه وسلم خدمت کاوه یو سړی راغی او نبی صلی اللّه علیه وسلم ته یې دچرگی دهگۍ په اندازه سره زر راوړل او ویې ویل: ای داللّه تعالی رسوله! دغه دصدقې په توگه له ما څخه قبوله کړه، په اللّه مې دې قسم وی چی له دی څخه پرته نور هیڅ نه لرم. پیغمبر صلی اللّه علیه وسلم مخ ور څخه وگرځاوه، هغه سړی بیا مخې ته ورغی او په تینگار سره یې ورته وویل: ای داللّه رسوله! دا راڅخه قبوله کړه. نبی کریم صلی اللّه علیه وسلم هغه ورڅخه واخیست او داسی یې ایسته گوزار کړ چی که دی پرې لگیدلی وای نو ارومرو به یې خوږ کړی وای او بیا یې وفرمایل:

« له تاسی څخه یو شخص خپل ټول ما راوړی او خپل ځان ته هیڅ هم پری نږدی او بیا ناست وی له خلکو څخه مرسته غواړی. تاسی باید پوه شی چی بخشش او احسان پکار دی چی په غنا سره وکړای شی. دا خپل راوړی سره زر او چت کړه زه اړتیا ورته نه لرم.[1]

له رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم څخه روایت شوی دی چی دیو کال دا ذوقی زیرمه کولو اجازه یې کړی ده. حکما وویلی دی: له اړتیا څخه زیات هغه دی چی له افراط او تفریط څخه خالی وی، زیات بخشش کول اسراف او تبذیر دی، او لږ بخشش کول شومتیا او امساک، مگر منځومی حالت، رعایت، عدالت او فضیلت دی. او داللّه تعالی ددی فرمان چی قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعایت کول دی. داسلامی شریعت مدار ددغه چلن په رعایت مبني، او دیهودو دشریعت اساس او بنسټ پر سختی کولو او عدم بخشش کیښودل شوی دی، او دمسیح دشریعت تادو پر اسانتیاده او داسلام دمبین دین پر منځومی حالت او اعتدال بناء دی.

د شیعه مذهب فقهاو او څیړونکو په اسلام کی د اقتصادی حق د ثبوت په باره کی تفصیلی لیکنی کړی دی چی یوه بیلگه یې دلته وړاندی کوم:

---

١ – تفسیر معالم التنزیل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

په اسلام کی د حقوقو د آزادی له جملی څخه یوه هم د اقتصادی آزادی حق دی. پدی معنا چی وګړی تړول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوګنی او مسکن په ټاکلو کی، د دولت او پنګی په لاس ته راوړلو او د هغی په لګښت کی آزاد دی. له همدی امله اسلام هیچا ته هم اجازه نه ورکوی چی د چا د اقتصادی ګټو او کار مزاحم شی او یا یې د داسی کار په کولو وګوماری چی دی له هغه څخه کرکه کوی، او په زړه کی مینه ورسره نه لری. او نه دا حق لری چی د چا په شتو او ګټلی مال کی د ځان له پاره ټاکلی ونډه مقرر کړی، او یا پر لګښت کی بندیز پرې ولګوی: مګر هغه چی اسلام پری باندی مقرر کړی وی.

ګردو، وګړو ته د شاړو ځمکو په آبادولو کی اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هرچا ګټه اخیستل په ډاګه ددی خبری څرګند دلیل دی چی اسلام هرچا ته اقتصادی آزادی ورکړی ده. مګر دغه آزادی له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هیڅ منافات نه لری چی اسلام په اقتصادی ډګر کی د ګډوډی او هرج و مرج د مخنیوی په خاطر وضع کړی دی. او پدی هکله د پاملرنی وړ خبره دا ده چی په اقتصادی آزادی کی په اسلامی کی د نارینه او ښځی په منځ کی هیڅ توپیر نشته بلکی ښځی هم په هماغه ډول په اقتصادی ډګر کی د مالکیت له ګردو حقوقو څخه په بشپړه آزادی سره ګټه اخیستلی شی، او د دوی میړونه د دوی له اجازی څخه پرته د تصرف هیڅ حق نه لری او ښځه د خپل مال که د مهر وی که د وراثت وی او که په سوداګری یې ګټلی وی په زیرمه کولو او لګولو کی بشپړه شرعی آزادی لری. پداسی حال کی چی په نورو ادیانو کی یا خو ښځه بیخی له دغه حق څخه محرومه ده او یا هم محدوده آزادی ورته ورکړای شوی ده.

دغه راز د اسلام په حقوقی مکتب کی د کسب او کار کولو آزادی په رسمیت پیژندلی شوی ده. هرڅوک کولی شی په آزاده توګه ځان ته د خپلی خوښی کار او کسب وټاکی او

له مشروع لارو چارو څخه خپلې اقتصادي اړتیاوې پوره او تأمین کړي، او هر کسب او کار چې اسلام ورته روا کړې دی کولی یې شي پرته له داسې چارو څخه چې ښا خو په ډاګه سره ټولنې ته زیانمن وي او یا په اسلام کې د هغه کول ممنوع وي. (۱)

نتیجه

د قرآن مجید له هدایاتو او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له احادیثو او د سلفو علماو او د اسلامي اقتصادپوهانو له نظریاتو څخه دا خبره څرګندیږي چې د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتیا، امساک او د دې ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کې مردود ګڼلې دی، او پر داسې اقتصاد باندې ټینګار کوي چې په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

دانتقام په پرتله عفوه

کوم خوند چې په ښښنه کې ده په انتقام کې نشته

عفو عربي کلیمه ده چې په لغت کې له ګناه څخه د تیریدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د ښښنې په معنا هم راغلې ده. (۲)

د عفوې اصطلاحي معنا: د عفوې لغوي او اصطلاحي معناوې په خپل منځ کې تداخل سره لري. فرهنګ عمید د عفوې په لغوي او اصطلاحي معناو کې پورتنی تعریف ته ورته

۱- د امام مسلم په روایت

۲- د طبراني، ابوداود او حاکم په روایت

تعریف کړی دی.

دقرآن مجید او درسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتی تعالیمو او دنیکو سلفو له کړ نچاری او چلن څخه په ډاګه څرګندیږی چی د اسلام مبین دین بښنه له بدل اخیستلو څخه غوره ګڼلی ده او له تیریدنی او بښنی څخه په متعددو حالاتو کی استفاده شوی ده، که چیری داړتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لری په حدیث کی راغلی دی:

ترخومره چی کولی شئ دحدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه ددې پرځای چی امام المسلمین او امیرالمؤمنین په سزاورکولو کی خطائی وکړی دا غوره ده چی په عفو کولو کی خطائی وکړي.

امام غزالی پدی اړوند ویلی دی: که چیری ګناه کوونکی بښل کیږی پروانه لری مګر مهمه داده چی بی ګناه په ناحقه مجازات شی، یعنی سزاورکړای شی. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او درسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاګه څرګندیږی چی عفو پر انتقام مقدمه ده چی دادی څو آیاتونه دنمونی په ډول دلته له قرآن مجید څخه راوړلی شی:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: *پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څو کلیمی پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلی یې دی:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: بیا عفو وکړه مونږ له تاسی څخه وروسته دخوسی له دغه عبادت کولو څخه دپاره ددی چی تاسی شکر وکړئ.

او فرمایلی یې دی:

- «فَاْعَفُوا وَ اصْفَحُوا حَتی یَأْتِیَ اللهُ بِأمْرِهِ.»

(دبقری سورة - ۱۰۹ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وګرځوئ ترهغه پوری چی راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «فَتَابَ عَلَیْکُمْ وَ عَفَا عَنْکُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: پس رجوع یې په رحمت سره وکړه پر تاسی باندی او عفوه یې وکړه له تاسی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «وَالْکَاظِمِیْنَ الْغَیْظَ وَ الْعَافِیْنَ عَنَ النَّاسِ وَاللهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِیْنَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او چی ځغمونکی دقهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکی دی. له خلقو چی زیاتی او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نیکی کوونکی.

او فرمایلی یې دی:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

او فرمایلي يي دي:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(دآل عمران سورة - ۵۹ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: *نو يوازې په سبب د رحمت دالله نرمي کوې ته دوی ته او که وې ای محمده! بدخوی سخت زړه لرونکی هرو مرو به خواره او تار په تار شوي وو دوی له چاپیره ستا څخه، نو عفوه وکړه له دوی نه او دوی ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځيني کارونو کولو کې مشوره وغواړه له دوی نه.*

او فرمایلي يي دي:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَاِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا.»

(دنساء سورة - ۱٤۹ آیت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

ترجمه: *که تاسی خیر ښکاره کوئ یا پټوی دغه خیر یا عفوه کوی له بدی څخه نو بیشکه الله هم دی ښه عفوه کوونکی ښه قادر.*

او فرمایلي يي دي:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ.»

(دمائده سورة ۱۰۱ - آیت ۷ سپاره - ۵ سورة)

ترجمه: *پس عفوه وکړه له دوی نه او مخ وګرځوه ددوی له سزانه بیشکه چي الله خوښوی احسان کوونکی.*

او فرمایلي يي دي:

- «عَفَا اللَّهُ عَنْهَا.»

(دمائده سورة - ۱۳ آیت - ٦ سپاره ۵ سورة)

ترجمه: *عفوه کړی ده الله له هغو تیرو پوښتنو.*

په اسلام کې عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډير آياتو نه هم په دې باره کې موجود دي چې عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځينې حالاتو کې عفوه او تيريدنه راغلې نه وي هغه هم د انتقام بنه نه لري، بلکې هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چې اسلام عفوې ته پر انتقام ترجيح ورکوي. او د اسلام دين د عفوې دين دی نه د انتقام اخيستلو.

د انتقام په مقابل کې د عفوې په باره کې د پيغمبر «صلی الله عليه وسلم» سيرت

نبی کريم صلی الله عليه وسلم زښته زيات ته عفوه او تيريدنه لرله چې دا دی دلته د هغه د عفوې څو نمونې د نورو د تعليم په خاطر وړاندې کولې شي:

هبار بن اسود د رسول الله صلی الله عليه وسلم لور حضرت زينب هغه مهال په نيزه ووهله چې هغې له مکې مکرمې څخه مدينې منورې ته هجرت کاوه، چې د هبار د دغو وهلو له امله بی بی زينب پداسې حال کې له اوښ څخه پر ځمکه پريوتله چې اولاد يې په نس و، او د غورځيدو په سبب يې زوی ضائع کړ، او د اولاد د زيان کولو له امله زښته ډيره وينه ورڅخه لاړه چې د زياتې وينې تللو په سبب په خپله بی بی زينب رضی الله عنها هم شپږ کلونه وروسته وفات شوه.

رسول الله صلی الله عليه وسلم د هبار پدې عمل ډير په غصه شو او اعلان يې وکړ چا چې هبار وواژه وينه يې هدر ده. او ويې فرمايل: «هبار مو چې هر چيرته ونيوه په اور کې يې ژوندی وسوځوئ، مگر بيا يې وروسته وفرمايل: په اور يې مه سوځوئ ځکه چې د اور خالق الله دی او الله تعالی پر اور باندې سوځول کوي، مگر که چيرې مو هغه ونيوه نو هرو مرو يې قتل کړئ.

خو هبار ونه نيولی شو او د مکې له فتح څخه وروسته يې ايمان راووړ، او رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه ته په خطاب کې وويل: «ای هباره! څه ماته وبښلې او معافي مې درته

وکړه او الله تعالی پرتا باندی احسان وکړ چی تا ته یې د اسلام په لاره د تللو هدایت وکړ. [۱] او بیا ورپسی نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مکی خلکو ته عمومی عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کی عفوه څومره ښه ده! څومره لوېه ارواده چی د کینی او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وچی د رسول الله صلی الله علیه وسلم دوژلو پریکړه یی کړی وه. او دا هغه قریش وو چی د یارلس کلونه یې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او د ده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش و چی په بدر، احد او احزاب کی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلی وو، او په غزوه خندق کی یې له خپلو یارانو سره کلا بند کړی و او د عربو ټول قبائل یې د ده په خلاف په دغه جنګ کی راغونډ کړی وو. دا هغه قریش و چی که وس یې رسیدلی وای چی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړی ټکړی یې کړی نو داسی به یې هرو مرو کړی وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکی د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کی ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کی دی، مرګ او ژوند یې د ده په فرمان پوری تړلی و د ده لس زره ځواکمن فوځ کولی شوای چی په یوه شیبه کی مکه ویجاړه او ټول هستوګنی یې له منځه یوسی. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او د ده استاذی او رسول دی. او هغه داسی څوک نه و چی د ښمنی کوونکی او غوښتونکی وی یا وغواړی چی د دغه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کی تبارز وکړی، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر د ښمنانو برلاسی ورکړه مګر ده خپلو د ښمنانو ته عفوه وکړه چی پدی توګه

۱ – حیات محمد (ص) ۵۷۲–۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

دښېګړې، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسیده چې هیڅ کس ورته رسیدلی نه شي.
دمکې په فتح کې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلې عفوې څخه محروم کړل او مکې ته دننوتو په مهال کې یې فرمان صادر کړی وچې مسلمانان په هر ځای کې هغوی بیا مومي که څه هم ځانونه یې دکعبې په پردو پورې ځوړند کړي وي باید قتل یې کړي. حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه فرمان دغوصې او کینې له امله صادر کړی نه و، ځکه چې هغه کینه بیخي نه پیژندله، مګر دغه وګړي دخورا ستر خیانت مرتکب شوي وو چې وژل یې لازم ګڼل. مګر سره له دې هم دهغوی زیات شمیر یې معاف کړل.(۱)
دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم ددومة الجندل دپاچا اکیدر له جرم او ګناه څخه تیریږي لکه چې نامتو اسلامي مؤرخ ابن اسحق ویلي دي:
حضرت خالد رضی الله عنه اکیدر د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته لاس تړلی وړاندې کړ، مګر رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه له وژلو څخه صرف نظر وکړ او دجزیه په ورکولو سره یې له هغه سره سوله وکړه.(۲)
دغه راز دخیبر په غزا کې په ۷هـ ۶۳۰م کې یوې یهودۍ ښځې چې زینب بنت حارث نومیده او دسلام ابن مشکم میرمن وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دپسه په غوښه کې زهر ګډ کړي ؤ، چې رسول الله صلی الله ونه خوړه، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هغه معاف کړه مګر په دغه میلمستیا کې ورسره ملګری یو جلیل القدر صحابي حضرت بشر بن براء ددغې زهرجنې غوښې دخوړلو له امله په دریمه ورځ شهید شو چې بیا

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شیخ حر عاملي. په لنډیز سره
۲- تهذیب سیرت ابن هشام ۲۳۲مخ، سنن ابی داود ج۲ ص ٥٤٥ باب في اخذ الجزیة

نبی کریم صلی الله علیه وسلم دهغه په قصاص کې زینب بنت حارث یهودۍ ووژله.[۱]
داسلامی امت له پخوانیو زعیمانو څخه یو هم دافغانستان نامتو زعیم احمد شاه باباؤ، پدی باندی تاریخ پوهان ټول متفق دی چې احمدشاه یو متقی او پرهیزګار حاکم تیر شوی دی. نوموړی پر خپل نفس حاکم او له اخلاقی رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنې مینه یې نه لرله.
دغه راز تاریخ پوهانو ویلی دی چې کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهتیانو هندوانو یو شخص چې دملهار وراکوله پلوه دملتان والی تاکلی شوی و غازیانو ونیو او احمدشاه بابا ته یې ځنځیر زولانه وړاندی کړ، احمدشاه درانی چې یو جرم بښونکی، او عیب پټوونکی میړنی پاچاو نو د خپلې فطری میړانی او ځوانمردی په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تیر شو او هغه یې روغ رمټ خپل هیواد ته ولیږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په ګډون دوآبه ته رهی شو لکه چې یو شاعر ویلی دی:

ز لاهور کوسِ عزیمت نواخت — به سوی دوآبه علم بر افراخت[۲]

او دهمدغه کتاب له ٦١٢ مخ څخه معلومیږی چې دنصیر خان بلوڅ مور له خپلو رئیسانو او دبلوچستان له معتبرو سپین روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښیمانتیا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامی سره راغله چې دهغی ندامت نامی څو بیتونه په لاندی کرښو کی وړآندی کولی شی:

گناهی که کردم زنا دانی است — سر انجام نادانی پشیمانی است
همین دفعه بخشد گناهم اگر — زحکمش نه پیچم ازین بعد سر

۱- تهذیب سیرت ابن هشام ۱۸٦ مخ، صحیح البخاری دویم ټوک کتاب المغازی باب غزوة خیبر ٦١٠، قسطلانی او زرکشی ویلی دی: دمړ شوی صحابی نوم براء بن معرورو، والله علم
۲- افغانستان په وروستیو پنځو پیړیو کی دریم ټوک ۱۳٤ مخ مصنف محمد صدیق فرهنګ

کنم خدمت بندگانش مدام نیایم به اخلاص کیش قیام

له دی کبله چی احمدشاه بابا درانی دخپلی فطری میړانی په مقتضا هیڅوک هم له خپلی مهربانی څخه نه محرومول، او دهیله منو نا امیدی یې دمیړانی او مسلمانی خلاف گڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذی وبښل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیری ورکړ.

امنیت مصئونیت راولی

په کوم ځای کی چی امنیت قائم او ټینګ شی هلته بنستیز مصئونیت را درومی او مصئونیت تل دامنیت تابع وی؛ که چیری دامنیت ارکان ګډوډ شی مصئونیت هم په بی نظمی بدلیږی، له همدی کبله همدا امنیت دی چی داسلامی شریعت دپنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړی، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنی او څارنی کوشش کوی، دا ځکه چی ددغو پنځو اصولو ساتنه او څارنه په ژوند کی مصئونیت راولی. او ددین څارنه، ددین کلیمه دهغی په پراخه معنا سره ده چی دژوند ټولی چاری لکه تجارت، اقتصاد، فرهنګ او نوری ټولی ټولنیزی چاری پکی را دورمی.

لکه څرنګه چی ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده ، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوګونو اصولو دساتنی په مبنا ولاړ دی، او په حدیث شریف کی راغلی دی چی له حضر موت څخه به ایکی یو سړی او یا ښځه کعبی ته راتلله طواف به یې وکړ او

بیرته به هم تنها تلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کې راغلي دي چې یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازې ته او په داسي حال کې چې طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کوله ځکه چې امنیت قائم و خپل دین، ځان، مال او ناموس یې مصئون وو، مگر که چیرې امنیت نه وي مصئونیت بیخي وجود نه لري. د اسلام د مبین دین شریعت د غو تعمیري اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړي دي څو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوگونو اصولو ساتنه وکړای شي.[1]
په همدې اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنی او حراست په خاطر مشروع شوي دي.[2]
او له دې امله چې امنیت او بیا وروسته مصئونیت د سولې او جنگي متارکې له لارې کیدلی شي چې تامین شي. همدا وجه وه چې د اسلام دویم خلیفه امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه د حضرت عبیده بن جراح رضی الله عنه چې د ده والي و مرستې ته لاړ څو بیت المقدس د سولې له لارې فتح کړي، څو امنیت او مصئونیت بیرته هغه سیمې ته راولي. ځکه چې د بیت المقدس هستوگنو نصرانیانو د خلیفه نوموړي والي ته داوړاندیز وکړ چې تر څو په خپله خلیفه رانه شي له بل هیچا سره به هم مونږ د سولې تړون لاس لیک نه کوو، هماغه وچې په سنه ۱٦ هـ کې له سنه ٦۳۷ مسیحي کال سره سم په خپله حضرت عمر رضی الله عنه پر آس باندې سور فلسطین ته لاړ او د سولې تړون یې په خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغه چاپیریال کې یې بیرته امنیت او مصئونیت اعاده کړ. د همدغو علتونو له مخې مونږ وینو چې د نړۍ د گردو هیوادونو اسلامي وي او که غیر اسلامي

---

۱ - فی ظلال سورة التوبه ۱۱۰ مخ مصنف ډاکتر عبدالله عزام شهید
۲ - الوجیز في اصول الفقه ۲۳٦ مخ د ډاکتر عبدالکریم زیدان تصنیف

د گردوپه اساسي قوانينو کي د دين د ساتني او د مذهبي شعار اداء کولو، د نفس، مال، ناموس عقل او آبرو د خوندي ساتلو له پاره ځانگړي تدابير وضع کړي دي، او د دوی د څارنې له پاره يې ډاگيزې قانوني مادې تجويز کړي دي. چې د هغو له جملې څخه کولی شو د مثال په ډول د افغانستان د سنه ۱۳۴۳ د تلې د مياشتې د نهمې نيټې د اساسي قانون او له هغه څخه د مخه د سنه ۱۳۱۰ هـ ش کال اصول اساسي، او د داود خان د عصر د ۱۳۵٦، په دغو گردو کې د خلکو د اساسي حقوقو په فصلونو کې د دولتونو تضمينات موجود دي چې په هغو کې ويل شوي دي چې دولت د امنيت او مصئونيت د ساتنې ذمه وار دي.

او دا له دې کبله چې مصئونيت د امنيت له تأمين څخه پر ته را تللی نه شي او امنيت هغه مهال د عمل په ډگر کې پيل کيږي چې خلک د سولې، پخولاينې او سوکالۍ په فضا کې ژوند وکړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفی سنه ٦٧هـ ۰ ٦٧م يوځل له نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره ناست ؤ چې دوه کسان نبي عليه الصلاة والسلام ته راغلل، يو تن له فقر او بې وزلۍ څخه شکايت وکړ او هغه بل له عدم امنيت څخه او د مصئونيت له فقدان څخه. حضرت عدي د دغه ډول خبرو له اوريدلو څخه زړه تنگی شو او له ځان سره وايي: د دغه دين چې مونږ يې پيروان يو د ښه والي او غوره والي څه اوصاف لري، پداسې حال کې چې ټول فقيران دي او نه شي کولای چې د مدينې امنيت تأمين کړي. رسول الله صلی الله عليه وسلم عدي ته وکتل او پوه شو ځکه چې د هغه ښه بدله شوې وه نو ورته ويې فرمايل: ای عدي؛ د حيره د سيمې په باره کې معلومات لرې؟ حضرت عدي په ځواب کې وويل: د حيره په باره کې مې اوريدلي دي مگر په خپلو سترگو مې ليدلې نه ده. نبي کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: که ژوندی وې او عمر دې اوږد شو، نو ډاډه اوسه هرومرو به

هغه ښځه ووينې چې ايکې يوازې به له حيره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي، او په ټوله لاره کې به د سفـر په اوږدو کې له الله تعالى څخه پرته له بل هيڅـا څخه نه ويريږي.

حضرت عدي باور نه کاوه. نومړي وايي: له ځان سره مې وويل: چيرته به وي د طئ د قبيلې غله. هغه بدمرغه او ټيټ فطرتي چې انسان د يو درهم له پاره چې په جيب کې يې وي وژني . او که پيسې ونه لري نو لباس او څپلۍ ورڅخه تروړي او خوشاله وي چې مال يې تر لاسه کړي دي. نو ما وويل: هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لري واټن څخه راځي او د کعبې له طواف کولو څخه به وروسته بيا يوازې ځي او له الله تعالى څخه پرته به له بل هيڅا څخه هم نه ويريږي نو غله او د لارې شوکماران به چيرته وي؟ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل:

او که چيرې ژوند وي نو وبه گورې چې د ايران د پاچا کسرى خزانې به څرنگ د مسلمانانو په ولکه کې لويږي؟ حضرت عدي وويل: د هرمز د زوی د کسرى خزانې؟!! ورته ويې فرمايل: هو د کسرى بن هرمز خزانې. هرومرو به د کسرى خزانې د مسلمانانو په ولکه کې راځي او د جهاد په لاره کې به مصرف کيږي، او که چيرې ته ژوندى پاتې شوې هرومرو به وگورې چې يو کس به خپل موټې له سروزرو يا سپينو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به نارې وهي چې که د چا د غه مال ته اړتيا وي را دې شي چې زه يې ورکړم، مگر هيڅوک به هم نه پيدا کيږي.

حضرت عدي وايي: رښتيا هم بيا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترگو وليدل چې يوه ښځې ايکې يوازې د کعبې طواف کاوه او له الله تعالى څخه پرته له بل هيڅا څخه نه ويريده. او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه يم چې مونږ د کسرى د خزانو ورونه

پرانستل، او که تاسي ژوندي وئ درسول الله صلی الله علیه وسلم دریمه خبره به هم هرو مرو، ووینی چی متحققه او ثابته شي.

دامیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله او یو کس یې دافریقا په امارت وګوماره چی یحی بن سعید نومیده او دافریقا زکاة یې جمع کړ او بیا یې یوه میاشت پر له پسی اعلان کاوه چی که څوک پیسو ته اړتیا لری رادې شی او دغه مال دی واخلی، مګر هیڅوک هم داسی پیدا نه شو چی مسکین وی او مال ورڅخه واخلی، له همدی امله خلیفه خپل دافریقا والی ته ولیکل او حکم یې ورته وکړ چی په دغو روپیو مریونه واخلی او دالله په لاره کی یې ازاد کړی.

په پورتنی بیان کی مونږ ښکاره ولیدل چی لیاری څرنګ په أمن وی، او دتلو راتلو مصئونیت یې منځته راوړی و او خلکو له اندیښنی او سرخوګی پرته په سوکالی ژوند کاوه. او کله چی د سنه ۱۳۵٦ کال دافغانستان دجمهوری دولت أساسی قانون مطالعه کړای شی، په هغه کی دحکومت دوظائفو په پنځم فصل یو نوی یمه ۹۱ ماده کی لیکلی شوی دی: دعمومی امن او نظم دتأمین په خاطر لازم تدبیرونه ونیول. دغه راز په پنځم فصل کی یې راغلی دی: دقانون له احکامو سره سم دهرډول فساد دله منځه وړلو له پاره لازم او اغیزمن تدبیرونه نیول.

هر هیواد دخپلو خلکو دژوند په ټولو اړخونو کی دامنیت او مصئونیت دساتلو په خاطر لازم تدبیرونه نیسی، او داستخباراتی مراکزو پراخه تشکیلات او دملی امنیت دانجمنونو جوړول دکورنی او بهرنی مصئونیت دتأمین په خاطر وی، او له فساد سره دمبارزی په لاره کی غنتی غنتی بودیجی لګولی کیږی. له همدې کبله مونږ ګورو چی په اسلام کی قصاص خاص او ځان ګړی ارزښت لری لکه چی الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ لَكُمْ فِيْ الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وُلِی الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»

(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: *او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی د قصاص حکم د روند معلومیږی مگر عقلمند وګړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم د لوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی د قصاص له ویری څخه خلک د یو بل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او د قصاص له ویری څخه د معنوی ویری نه هم وینه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. د جاهلیت په زمانه کی به عربو تل د قاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی د مقتول وارثانو ته به چی د قاتل د قبیلې هر څوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او د یو قتل په وجه به له دواړو خواو څخه څو کسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دا معنا هم لری چی د قاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو دا خبره په څرګنده توګه ثابته شوه چی قصاص د أمن د تامین او د ځان، او د خلکو د ژوندون د امان په خاطر مشروع شوی دی، او د دغه قصاص د بدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم د اجراء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او د نورو هغو ادیانو په پرتله چی د بشر په لاسونو جوړ شوی دی د اسلام مقدس دین امنیت ته زیات پاملرنه کړی ده او د هغه له پاره یې اصول او قواعد او ځانګړی اسالیب وضع کړی دی چی د هغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د برنامی جوړولو مبادی ؤ او قواعدو مطالعه

کوو نو دې نتیجې ته رسیږو چې مونږ ته یې دا تعلیم راکړی او راته فرمایلي یې دي: چې مونږ باید په ژوند کې هیڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترګې پټې نه کړو، او بیا په خاصه توګه د ژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول داسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته د رسیدو له پاره باید په اسبابو لاس پوري کړی شي، او د ژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښیار تیا سره ګام کېښودلی شي. ځکه مونږ وینو چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره له دې چې د الله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او د اکوټلی باور یې لاره چې الله تعالی یې یوازې نه پرېږدي او بریالی توب دده په برخه کوي مګر بیا یې هم پر اسبابو او لوازمو منګولې لګولې وې.

د مثال په ډول: کله چې د هجرت اذن ورته وشو نو د امنیت او مصئونیت په خاطر یې د سفر مهال په بشپړه توګه پټ وساته یوازې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت علي رضی الله عنهما خبر وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت د سفر وخت پټ ساتل او د هغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توګه ترسره او پوره کوی» دا ثابتوي چې په ژوند کې د اسبابو توسل ضروري دی.

د شپې د ریمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له کور څخه د هجرت په سفر ووت او له کور څخه د وتلو په مهال کې ابوبکر صدیق د خپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې د کور شا ته یې چې کوم دریڅه او کړکۍ وه د واړه په هغې ووتل، څو هیڅوک هم د دوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او د خپل خوب په بستره یې حضرت علي څملاوه څو دده د کور محاصره کوونکي مشرکان دا ګومان وکړي چې پخپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم موجود او

ویده دی ، او له مکې څخه مدینې ته د حرکت لوري یې د مکې جنوب تثبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو ، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلې وه چې که دشمال په اوږدو کې لاړ شي نو ښایې چې دښمنان یې پیدا کړي ځکه چې د مکې لاره تر مدینې پورې له جنوب څخه تیریږي او هیڅوا هم دا فکر نه کاوه چې یو نابلده مسافر به پردې لاره لاړ شي ، او که چیرې قریش دده په لټون کې پسې لاړ شي نو د شمال او لویدیځ لوري به تعقیبوي.

له مکې څخه په وتلو سره یې سم لاسي مدینې ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکې د ثور دغره په سمڅه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوري ته دده لټه وکړي. د پټیدو له پاره د ثور دغره د سمڅې انتخابول او په هغه کې الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیاوه او په هغه وخت کې ابادي پکې نه وه ، او اوس هم په هماغه بڼه کې ده. او که یو زلمي وغواړي چې د ثور سمڅې ته وخیژي باید ډیر ربړونه وګالي ، پداسې حال کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغې سمڅې ته د ختلو په مهال کې دري پنځوس ۵۳ کلن و. نبي کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخباراتي دنده اوسپارله څو په مکه کې د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړي او بیا د شپې سمڅې ته راشي او دورځې ټول جریان ورته ووایي : او په پرله پسې ډول د دښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږي ، چې د هغوی د تیرې د دفع کولو له پاره تصمیم ونیسي.

او ددې له پاره چې د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلورا تلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتې کیدل او له دښمن سره یې په کشف کې مرسته کوله نو د ابوبکر صدیق د رمې شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چې کله عبدالله بن ابوبکر د شپې له پلوه ووځي نو ورپسې ته خپلې رمې ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه ړنګ شي او پاتې نه شي.

حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام ورورلو دنده پرغاړه لرله. لارښودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکی څخه مدینی ته لارښودنه کوله او دا چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ولی یو بت پرست لار بلدی دځان له پاره وټاکه او خپل کوم صحابی یې تعین نه کړ، ددی په خاطر چی دهجرت راز یې پټ پاتی شی، او دابوبکر صدیق دشپونکی عامر بن فهیره او دعبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکی په دقیقه توګه سنجولی شوی وی، ځکه عادتاً شپونکیان کوشش کوی چی په خپل منځ کی سره کینی مجلس سره کوی او دیوبل له حالت څخه ځان خبروی، او دغه اړیکی شکمنی نه وی چی څه خطر ورڅخه وی، دغه راز دعلی بن ابی طالب کردار او دعبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابی بکر له کردارونو څخه توپیر لرونکی وه دغه راز دعبدالله بن اریقط برخه اخیستل دغبدالله بن فهیره له برخی اخیستنی سره، سره له دی چی دواړه شپانه وو توپیر لاره. (۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځی چی دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنی په خاطر او دخپل ځان دمصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملګری کړ او په راتلونکی کی له اسلامی امت سره دمینی لرلو په نمط یی وکولی شو دامنیتی تدابیرو په نیولو سره اسلامی ټولنی ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړی.

پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

۱- مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

ARIC
B
5.72
AHM
9361
CAD-1

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څیړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پیوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څیړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.